

Юрій Ячейкін

НЕЗНАНІ ТАМПЛІЄРИ

МАНУСКРИПТ

МАНУСКРИПТ

Юрiй ЯЧЕЙКIН

НЕЗНАНІ ТАМПЛІЄРИ

ЗЕЛЕНИЙ
• ПЕС •

УДК 94 (100)

ББК 63.3 (0)

Я 95

ЯЧЕЙКІН, Юрій

Я 95 Незнані тамплієри. – К.: Зелений Пес,
2007. – 352 с.

ISBN 978-966-2938-08-1

Тамплієри – слуги диявола чи лицарі Господні?

Сьогодні вони, завдяки рекламі й кінематографу, мають славу героїв і мучеників, і навряд чи хто згадає, що зовсім нещодавно, років з п'ятдесят тому, на них палало клеймо зрадників і вбивць. А як хто і згадає, буде впевнений: це їх зрадили, їх знищували, їх оговорили навмисне. Авжеж, «фірма сенсацій» постаралася не дарма, і серед усіх середньовічних «таємниць» найбільш плідовита (й грошовита) на сьогодні – таки легенда про Святий Грааль, про кров Христа, про благородних лицарів у білих плащах. Красива й жалісна легенда. А головне – таємниця...

Відомий вітчизняний журналіст і письменник Юрій Ячейкін переконаний, що справа зовсім не в химерних таємних знаннях, а в самому факті появи, діяльності та знищення першого в середньовічній Європі військово-чернечого ордену.

Дослідник пропонує до вашої уваги цікаві факти, які лишилися поза увагою романтизаторів хрестоносців. Він не спростовує, лише додає. А от висновки – висновки за вами.

ББК 63.3 (0)

© Юрій Ячейкін, 2005

© ТОВ «Джерела М»,

художнє оформлення,

оригінал-макет, виключна

ліцензія на видання, 2005

ISBN 978-966-2938-08-1

Лицарі ордену Храму і стаєнь Соломонових

Минуле ховається від нащадків за маскою історії.

Вона – лише вигадка, примара, фантазія, яку нам підсовують письменники та режисери, а ми віримо, не замислюючись, хто й навіщо розповідає нам ці казки. І це зрозуміло, адже будь-які речі легше сприймати у вигляді романтичного сюжету, майстерно закрученого автором, аніж у вигляді сухих цифр чи суворих рядків хронік. Набагато приємніше споглядати історію, зручно вмостившись у м'якому фотелі із філіжанкою запашної кави, ніж копирсатися в архівній пилюці, сподіваючись знайти там якусь загадку чи сенсацію.

Але загадки і сенсації – то справа поетів. Це ж їм важко жити без гучних трагедій та незрівнянних подвигів. І якщо раптом в історії цих подвигів не знаходиться, то їх можна легко вигадати – адже поетові можна, поет – не історик. Від поета ніхто не вимагає історичної достовірності, а проте його образи сприймають за чисту монету.

Свіжий приклад – тамплієри. Кожен з нас змалку пам'ятає чудові романи Вальтера Скота, його відчайдушних героїв Квентіна Дорварда, Айвен-

го, прекрасну леді Ровену... і головного лиходія – храмовника Бріана де Буагільбера. Тамплієр, або лицар ордену Храму, людина надзвичайно сильна і надзвичайно підла. Як, власне, й усі храмовники – на думку сера Скота, звісно.

Сьогодні тамплієри знову у всіх на устах – Ден Браун вивів їх як героїчних охоронців Граалю, чистих душею й помислами, беззастережно відданих шляхетній справі охорони нащадків Христа і Марії з Магдали... Сенсація! Відкриття століття!

Таких сенсацій, іронічно зауважує письменник і публіцист Юрій Ячейкін, ще від часу заснування ордену було задосить. Як бачимо, не припиняють їх винаходити і сьогодні – надто вже багато таємниць і протилежних поглядів назбиралося довкола ордену Храму, не розбереш нічого у цій каруселі. Але відомо, що диму без вогню не буває...

В історії тамплієрів вогню і справді було багато. І справа зовсім не в тому, були вони героями чи негідниками, а в самому факті появи, існування, діяльності та знищення першого в середньовічній Європі військово-чернечого ордену. Факти – не уява поета, вони – річ уперта.

У цій книзі відомий письменник і журналіст Юрій Ячейкін пропонує до уваги читача лише факти: документи, свідчення хроністів, коментарі істориків останніх двох століть – усе, що може пролити світло на «загадки» тамплієрів. Таке собі журналістське розслідування в глиб століть.

Вірити казкам романтизаторів хрестоносців чи робити висновки самому – цей вибір автор залишає читачу.

Від редакції

НЕЗНАНІ ТАМПЛІЄРИ

(Таємниці божественної Клію)

ХРОНОЛОГІЯ

- 1095, 28 листопада.** Папа Урбан II на церковному соборі в Клермонті (Франція) закликав християнські народи до завоювання Палестини – звільненню Святої землі.
- 1096.** Почався перший хрестовий похід (1096–1099).
- 1099.** Взяття Єрусалима під час Першого хрестового походу.
- 1118.** Заснування ордену тамплієрів.
- 1128, січень.** Собор у Труа. Ордену тамплієрів даровано статут і право носити біле вбрання.
- 1129, листопад.** Невдала облога Дамаска Балдуїном II. Обвинувачення тамплієрів, котрі брали участь у цьому поході, в зраді.
- 1136, 24 травня.** Помер Гюго де Пейн.
- 1138, 29 березня.** Виходить *Omne Datum Optimum* – перша булла папи Інокентія II, що повідомляє привілеї ордену Храму.
- 1209.** У Західній Європі почалися гоніння (1209–1229) на єретиків – альбігойців і катарів.
- 1285, жовтень.** Сходження на престол Філіппа IV.
- 1291, 18 травня.** Гійом де Боже, останній магістр ордену в Палестині, був убитий при обороні Акри. Акра впала. Тамплієри ідуть на Кіпр.
- 1291, 14 серпня.** Упала остання фортеця тамплієрів у Святій землі – Атліт. Палестинське королівство франків переживає останні дні.
- 1303, 14 листопада.** Інtronізація Климента V.
- 1307, жовтень.** Початок арештів тамплієрів у Франції, звинувачувальна мова Гійома де Ногаре на адресу ордену тамплієрів перед університетськими богословами й іншими кліриками.
- 1307, 16 жовтня.** Лист Філіппа IV королю Хайме II Арагонському з приводу арештів тамплієрів.
- 1307, жовтень.** Гнівний лист Климента V Філіппові IV.

- 1308, лютий. Припинення Климентом V діяльності інквізиції у справі тамплієрів.
- 1308, кінець лютого. Сім питань короля магістрам богослов'я Паризького університету.
- 1308, 27 червня. Передача Філіппом IV папі 72 «обраних» свідків з числа тамплієрів.
- 1308, 13 серпня. Проти тамплієрів висунуто список обвинувачень.
- 1308, 17–20 серпня. Допит керівників ордену папськими кардиналами.
- 1309, 8 серпня. Початок роботи папської комісії зі справи тамплієрів.
- 1310, 14 березня. Зачитування 127 статей обвинувачення тамплієрам, котрі висловили бажання захищати орден.
- 1310, 28 березня. Масові збори потенційних захисників ордену в єпископському саду в Парижі.
- 1310, 7 квітня. Початок захисту ордену під керівництвом Пьєра де Болоньї і Рено де Провена.
- 1310, 12 травня. Спалення 54 тамплієрів в околицях Парижа.
- 1311, кінець жовтня. Поява у Вьєнс 7 тамплієрів, котрі побажали захищати орден.
- 1312, 20 березня. Прибуття у Вьєнс Філіппа IV.
- 1313, 21 березня. Висловлення госпітальєрами готовності виплатити Філіппові IV 200 000 турських ліврів компенсації.
- 1312, 22 березня. Папа Клемент V на соборі у Відні своєю буллою *Vox in Excelso* розпускає орден тамплієрів.
- 1313, 13 січня. Папа Клемент V буллою *Licet Pridem* передає привілеї та майно ордену тамплієрів ордену Госпіталю.
- 1314, 18 березня. Жак де Молі, останній Великий магістр ордену, і Жофруа де Шарне, прецептор Нормандії, оголошені еретиками й спалені.
- 1314, 20 квітня. Смерть Климента V.
- 1314, 29 листопада. Смерть Філіппа IV.

ВІД АВТОРА

Орден «бідних лицарів Храму» – це світ загадок і таємниць, на які замість відгадок є лише неясні домисли й хисткі припущення. Наші відомості про тамплієрів убогі і, на жаль, переважно перекручені. Адже немає майже жодного діяння тамплієрів, котре не було б поставлене під сумнів, оббрехане, брутально переінакшене, висміяне або з досить дивною, невгамовною злістю засуджене.

Гоніння на тамплієрів, спочатку словесні – за допомогою ганебних чуток і наклепів, почалося вже від початку створення ордену, який у церковників Палестини відразу ж викликав, м'яко кажучи, ворожість. Але загальна кампанія невпинних наклепів на орден розгорнулася після масового, фізичного знищення «бідних лицарів», до чого активно доклала рук римо-католицька церква. Розрахунок був про-

стий: знеславляючи тамплієрів, церковники прагнули виправдати «злочин століття», який вони вчинили.

І все-таки орден тамплієрів – цей дивний і унікальний симбіоз лицарів та мирян – залишається одним із найяскравіших і найбільш привабливих явищ у всій історії Середніх віків. А це був час церковно-чернечого бузувірства та похмурого розгулу «духовних катів» від інквізиції. Народи Європи навмисно занурили в трясовину безпросвітнього неуттва та вибагливого, надзвичайно жорстокого марновірства, що призводило до небезпечного для самого існування середньовічного суспільства вузьколобого релігійного фанатизму.

Папа Римський Іоанн-Павло Другий за кожної зручної нагоди, поминаючи церковні «гріхи» минулих століть, проголошував, викликаючи у віруючих сльозу розчуження:

– Каюся!

Так, він справді привселюдно каявся за «тяжкі гріхи» своїх апостолічних попередників, які насправді виявилися жахливими злочинами. А тому покаєння папи видається не чим іншим, як кон'юнктурно-політичним кокетуванням. «Каюся!» – згорьовано та картинно проголошує папа, а «череда» слухає з шанобливим всепрощенням...

Колись давно провансальський трубадур-альбігоєць Гійом Фігвейрас, перераховуючи

нечувано жорстокі «гріхи» римо-католицької церкви, гнівно вигукував:

*– Риме! Стань до відповіді,
Не чекай собі прощення!*

Але нічого не вдієш: невігластво завжди було надійним захистом для лицемірних демагогів усіх мастей...

А на той час було цілковито відкинуто і, здавалося, назавжди забуто все успадковане від античних часів. Земля з круглої стала пласкою, як миска в монастирській трапезній. Від «пастви» вимагали не розуму, а рабської покори та бездумного послуху. Тільки ці дві «чесноти» могли прикрашати «агнців череди Божої», тих самих, яких пастирі-«пастухи» донині примушують падати перед ними на коліна та, не соромлячись, як і колись, іменувати себе «рабами»...

Важко повірити, але в ті часи сама Біблія опинилася під своєрідною напівзабороною. Її текст – так звана Вульгата – існував у побуті лише на латині, тобто на вже «мертвій» мові, котрої не викладали не те що мирянам, а й більшості білої та чорної братії Латерана¹. Однак перекладати її європейськими мовами суворо заборонялося. І це зрозуміло: надто вже лякали вікаріїв² райський ключар святий Петро та й

---

¹ Це поняття тоді означало те саме, що нині Ватикан (тут і далі примітки та виділення автора. – Ред.).

² Намісників.

сам Ісус Христос із його євангельськими ідеями особистої волі, людської рівності й загального братерства. І не дивно: з ранньохристиянської громади «любові та милосердя» римо-католицька церква встигла перетворитися на мало-симпатичне опудало, яке могло тільки лякати! Кон-траст був надто великий, щоб виставляти його на загальний огляд.

Розум загнали в підпілля, неучтво освятили. Не випадково одним із восьми найтяжчих злочинів тамплієрів вважався «гріх» перекладу латиномовної Вульгати французкою мовою. І все-таки два пам'ятники по собі «бідні лицарі» залишили. Один – зримий, інший – ніби прихований від очей, але про який усім відомо. Зримий – це «особлива прикмета» Європи, знамениті так звані готичні собори. Прихований – це розроблена ними банківська система, якою нині обплутано цілий світ.

Однак зауважимо, що банкіри нового та новітнього часу не зводять на свої прибутки спрямованих угору шедеврів зодчества, не відкривають безплатних лікарень для бідних чи шкіл для обдарованих дітей мирян із повним утриманням на свій кошт, як це робили тамплієри. «Не мені, не мені» – було їхнім найголовнішим девізом, вписаним у герб лицарського братства та вшитим у їхнє грізне для ворогів знамено Босеан.

Потяг до пізнання таємниць світобудови та законів природи відчувається у всій прихо-

ваній діяльності тамплієрів. Бути грамотним ставилося в обов'язок усім членам ордену. Чи не дивно звучить у зв'язку з цим ганебне твердження, що останній Великий магістр Жак де Молі був нібито безграмотним неугомою? Мовляв, цей «темний мужлан» не міг навіть підпису власного поставити під якимось документом. А вже прочитати – й поготів!

Що ж згубило «бідних лицарів»?

Кажуть, страх має великі очі. Але ще більші вони в жадібності, коли «проникливим поглядом» обмацують чужі кишені.

Невгамовна жадібність Залізного короля та страх Авіньйонського папи спричинилися (принаймні зовні) до загибелі славетного ордену. День їхнього арешту – в п'ятницю 13 жовтня 1307 року – і нині залишається страхітливою «чорною п'ятницею», що породила нове марновірство.

Правду про тамплієрів досить спритно постаралися втопити в липкому, брудному потоці отруйної неправди, неймовірних наклепів, безборонних вигадок, нестримної брехні та злісних, образливих домислів. Образ лицарів «без страху й докору» перекручено до невпізнаваності. Навіть ганебному судилищу над ними знаходять «об'єктивне» виправдання – мовляв, із закінченням епохи хрестових походів орден все одно «віджив своє», отже, так йому й треба...

Чому ж одночасно з тамплієрами не «віджили» породжені тією самою хрестоносною

епохою ордени госпітальєрів і тевтонців? Чомусь Тевтонський орден почав «відживати» на сторіччя пізніше – після розгромної Грюнвальдської битви. А госпітальєри під назвою Мальтійського ордену взялися до «самознищення» із запізненням аж на п'ятсот років, коли їх було розчавлено чоботом Буонапарте.

І що ж ми маємо в підсумку?

А те, що головну таємницю свою – «таємницю всіх таємниць» – тамплієри забрали з собою в спільну братську могилу.

Мертві сорому не імуть. Але мертві мовчать...

Усе це вкупі й дало мені підстави назвати свою оповідь «Незнані тамплієри». Я розповім не тільки про «бідних лицарів», а й про те, як безпардонно перекручуються наявні відомості про них, або, в найгіршому разі, перетворюються на «цікаві» легенди для недосвідчених, що теж є однією з форм свідомої неправди.

Про що ж я маю намір повідати конкретно? Ось стислий перелік запитань, на які я спробую, спираючись на суто документальну основу, більш-менш зрозуміло відповісти:

Коли і як виник орден «бідних лицарів»?

Що викликало перетворення «бідних братів» Госпіталю св. Іоанна на духовно-лицарський орден?

Чому обидва палестинські ордени підлягали тільки особисто папі римському?

Що шукали перші тамплієри в «стайнях Соломона»?

Яке завдання міг дати їм абат Бернар із Клерво?

Хто є справжнім винуватцем поразки хрестоносців при Хаттині та занепаду Єрусалимського королівства, що настало по тому?

Чому легенда про чашу Грааль з'явилася лише через тисячу двісті років після Різдва Христового, а не відразу по страті на Голгофі? Чому вона була невідома найближчим учням Христа? Чому про цю чудову чашу сном-духом не відали в перших християнських громадах?

Чи існував «орден сіонських мудреців» у ордені тамплієрів?

Ким були будівельники перших у Європі «хмарочосів» – готичних соборів?

Чому тамплієри не брали участі в хрестових походах проти християн – «грецьких схизматиків» і «альбігойських еретиків»?

Хто був автором «Таємної книги хрестоносців»?

Коли з'явилися перші масони – «вільні муляри»?

Куди було сховано «скарб катарів» після падіння їхньої твердині – замку Монсежюр?

Яку таємницю приховує начебто зникле «золото тамплієрів»?

Куди поділися вцілілі від розправ «бідні лицарі»?

І нарешті, чи був папа Климент V маріонеткою в руках Залізного короля? Взагалі, що криється за так званим «авіньйонським полоном пап»?

Як бачимо, коло цікавих запитань чимале й усі вони вимагають, по можливості, ясної та виразної відповіді. А головним питанням для мене залишається те, якому дослідники й дотепер не знайшли зрозумілого пояснення:

***Для чого взагалі було створено
орден «бідних лицарів»?***

Я взяв на себе сміливість відповісти й на нього, і приділяю обґрунтуванню своєї версії значну частину тексту.

Події в нашій оповіді майже постійно будуть пов'язані з «благочестивими мандрівками по Святих Місцях». Цей своєрідний палестинський «дранг нах Остен» спочатку виіривав наосліп, задовго до початку хрестових походів. Однак на першоджерелах зупинятися не будемо, оскільки про них уже докладно розказано в моїй же книзі «Легенди заморських мандрівок».

Власне, й самих хрестових походів у розумінні та сприйнятті як їхніх призвідників, так і учасників не було. А що ж у такому разі було? Всього-на-всього «велике паломниц-

тво». Або мало не благочестивий туристичний круїз по Середземномор'ю, але зі зброєю в руках і у відповідних залізних обладунках під непоказним покровом «смиреного та багатогрішного пілігрима».

Загалом, можна сказати без будь-якого метафоричного перебільшення, що ці «туристи до Святих Місць» були подібні до вовків у овечих шкурах, здертих з попередньо розшматованих агнців.

Отже, візьмемося до послідовної оповіді.

ЧАСТИНА I

**НЕЗНАНІ
ТАМПЛІЄРИ**

Вони дотримувалися бідності, цноти й послуху відповідно до статуту регулярних каноніків. На чолі в них стояли два поважні чоловіки – Гуго де Пейн і Жоффруа де Сент-Омер. Спочатку тих, хто прийняв таке святе рішення, було тільки дев'ятеро [...]

У літо милістю Божою 1128 [...] вони турботами папи Гонорія та Стефана, патріарха Єрусалимського, уклали Статут, і було призначено їм білий одяг. Це відбулося в Труа, на Соборі, очолюваному владикою єпископом Альбанським, легатом папи, і в присутності архієпископів Реймського та Санського цистеріанських абатів і безлічі інших прелатів. Пізніше, за часів папи Євгенія, вони нашили на свій одяг червоні хрести, використовуючи білий колір як емблему безневинності, а червоний – мучеництва...

**Жак де Вітрі,
«Східна історія»**

Джерела, що дійшли до нас, не пояснюють причин трансформації чернечих і благодійних братств у військово-чернечі ордени. Очевидно, приклад було подано тамплієрами, але незрозуміло, чому його наслідували?

**Алан Форн,
«Військово-чернечі ордени»**

Розділ 1

МОВЧАННЯ ХРОНІСТІВ УТРЕМЕРА

Відразу ж хочу попередити читача, що в часи, про які йтиметься, таких понять, як «хрестоносець», «хрестовий похід», «держави хрестоносців у Палестині», не існувало. Уперше вони з'явилися аж за півтисячі років по тому. Усе було значно простіше, без термінологічної пишноти пізнішого походження. Існувало ясне та зрозуміле поняття – «прийняв хрест», що означало – зарахував себе в ополчення «Христових воїнів».

У всіх без винятку хроніках та інших джерелах епохи хрестових походів ми зустрічаємо визначення «пeregринація», що в перекладі з латини означає лише «мандрівка». Peregrинацією, чи пак мандрівкою, був і похід Годфруа (Жоффруа) де Бульйона «з товаришами-супутниками», котрий вразив і християнський, і мусульманський світи. І

ці воїни називали себе «смиреними прочанами». Від своїх численних неорганізованих попередників вони відрізнялися однією, вагомою як на той час перевагою – самим папою римським їм було пробачено всі минулі грішки й наперед відпущено всі майбутні. Таким чином, навіть запеклий лиходій вмить перетворювався на безневинного агнца в очах Спасителя.

Нові феодалні володіння в Сирії та Палестині, відсічені переможним лицарським мечем від арабського світу, також не звалися «державами хрестоносців», а всі до купи іменувались Утремером (рідше Утеррамером), що в буквальному перекладі означає «земля за морем», а за змістом – «заморські володіння». Під цим малося на увазі, що вельможі Утремера споконвічно мали земельні володіння в Європі, а точніше – у Франції та Італії.

Природно, у заморських володіннях встановилися ті самі феодалні порядки, ті самі сеньйоріально-васальні відносини, що існували в метрополії. Це відбилося в головному законодавчому зведенні Утремера – знаменитих «Листах Гробу Господнього». Гадаю, переважній більшості читачів, навіть тим, котрі люблять вивчати історію, ця назва невідома. Справа в тому, що в наукових колах їх іменують «Асізами Єрусалимського королівства» або «Палестинськими асізами». Зазвичай при такому сміливому переінак-

шуванні відразу підвищується велемудра «наукоподібність». Вочевидь, вчених мало турбує, що при цьому цілковито втрачається справжній історичний колорит, так би мовити, живе дихання епохи...

Терміни, якими ми нині користуємося, як уже було сказано, виникли набагато пізніше за самі події. Їх увів до наукового побутування придворний хроніст короля-сонця Людовіка XIV єзуїт Луї Мембур. Він перший написав, спираючись на середньовічні джерела, зв'язну «Історію хрестових походів», яка «поновлювала» військову славу Франції та її «найхристиянніших королів». Придумані старанним Мембуром терміни охоче підхопили, далі вони благополучно прижилися та стали науковою традицією.

Слід зазначити ще одну особливість пишного (як і годиться для Версалю) витвору історика-єзуїта: це його невгамовне прагнення «викрити», всіляко зганьбити, споганити не лише самих «бідних лицарів», а й усе інше, до чого так чи інакше були причетні тамплієри. Дивуватися тут нема чого: треба ж якось виправдати «боговгодні діяння» авіньйонського «бранця», папи Климента V, і преславного Залізного короля Філіппа IV.

Втім, після фізичного знищення ордену, що супроводилося масовим спаленням «бідних лицарів» живцем на кострищах церковно-королівської інквізиції, це була загальна позиція всієї духовної та світської влади

Франції. Адже крім прямих розправ із лицарями «без страху й докору», римо-католицька церква ще й «освятила» грабіжницький погром ордену ганебними папськими буллами та людожерськими постановами соборів.

Дивує інше: традиція Мембура виявилася досить живучою і процвітає, збагачуючись дикими вигадками, навіть у деяких новітніх дослідженнях. Уже й Папа Римський почав каятися, а на «бідних лицарів» котять і досі ті самі діжки з дьогтем, навіть без натяку бодай на одну ложку меду.

«Нововведення» Луї Мембура донині вносять немислиму плутанину, тому що накладають сучасні йому погляди на старовину, ніби ще більше відсуваючи її в сутінки. Акценти зміщаються, і ситуація набуває трохи іншого вигляду, ніж той, що його мала насправді. Погодьтеся, куди помпезніше та значиміше звучить «вождь хрестоносців Готфрід Бульйонський», аніж «смирений брат-пілігрим Жоффруа де Бульйон». Висловлюючись по-сучасному, відразу падає рейтинг...

І все-таки нам доведеться частенько користуватися «традицією від Луї Мембура», що міцно ввійшла за століття у свідомість людей і, головне, в політичну лексику. Ще нічого не знаючи про Середньовіччя, ми вже чуємо від політологів, що, мовляв, президент США Рональд Рейган на весь голос – і на цілий світ! – проголосив «хрестовий похід проти Імперії Зла». До слова, нині, коли

знову часом публікуються стародавні хроніки, в них без жодних церемоній, винесень чи пояснень почали перекладати «пeregринацію» («мандрівку») як «хрестовий похід», а «пілігрима» величати «хрестоносцем».

Підміна понять – це не лише перекручування історії, це ще, насамперед, применшення значень, криве дзеркало історичних переказів, знищення своєрідного колориту епохи. Це все одно, що римського центуріона називати лейтенантом, його центурію – взводом, легата – генералом, а легіон – дивізією. Зле, що про все, сказане вище, не здогадуються навіть молоді історики з університетською освітою, тому що нічого подібного «не проходять». Натомість вони вам з апломбом повідають, як папа Урбан II на Клермонському соборі проголосив «хрестовий похід» і закликав до нього середньовічні «народи», не замислюючись, що таким твердженням позбавляє явище його конкретного змісту. Адже до чого насправді закликав римський апостолик? Він проголосив доволі непевну справу – «мандрівку Святими Місцями» з метою «звільнення Гробу Господнього», що природно, було пов'язано з «узяттям на списи» святого граду Єрусалима. Ні про який «хрестовий похід» і мови не було...

Отже, масова «мандрівка у Святу Землю» відбулася, в Палестині та на частині Сирії утворився Утремер, у Єрусалимі, Ан-

тіохії, Едесі й Тріполі ствердилися можновладні династії і, нарешті, 1118 року нібито виник орден тамплієрів, як про це перший повідомив людству незабутній езуїт Луї Мембур.

Я написав «нібито», тому що тут відразу ж виникає затримка. Інакше кажучи, негайно спливає на поверхню перша «таємниця тамплієрів». Суть її ось у чому: з яких причин про цю знаменну подію – створення небувалого досі духовно-військового ордену лицарів-ченців – мовчать усі до єдиного хроністи першого «хрестового походу» й перших років існування Єрусалимського королівства? Чи не здається підозрілою така чи то неуважність, чи зневага до настільки унікального на той час новоутворення?

Не сумніваюся, ерудити з університетським «поплавцем» мені відразу заперечать: що ж тут небувалого чи унікального, якщо за багато років до появи тамплієрів уже існував та й прославлявся неабияк орден госпітальєрів?

У тім-то й річ, що госпітальєри тоді ще не значилися «воїнами Церкви», а представляли чернече братство, котре, як ми сказали б зараз, займалося виключно добродійною діяльністю, надаючи посильну «гуманітарну допомогу» постраждалим «від нещастя і труднощів шляху» пілігримам. Нічого спільного з духовно-лицарським воєнізованим орденом це братство не мало. Як немає жодних свід-

чень про те, що воно до 50-х років XII сторіччя мало орденський статус, схвалений римським престолом. Іменувати трьох-чотирьох ченців, мешканців крихітної самодіяльної лікарні з нічліжкою, могутнім лицарським орденем, що буцімто передував тампліерам, м'яко кажучи, трохи самовпевнено...

У іпостасі духовно-лицарського ордену – зі статутом, гербом, прапором і розпізнавальним вбранням (пурпуровий плащ із білим, лапатим «о восьми кінцях» хрестом) – «бідні брати» Госпіталю стали тільки чверть століття по тому, як виник орден «бідних лицарів» Тампля. Його було створено за зразком ордену тамплієрів. Першим Великим магістром госпітальєрів став «реформатор» Раймунд дю Пюї, колишній пріор (глава) благодійного лікарського братства¹.

Усяке трапляється в житті. Історики теж не застраховані від вільних чи мимовільних помилок. Однак часом стається й таке: придумає вчений щось «цікавеньке», а потім сам дивується, чому це він не знаходить підтвердження своїй вигадці в першоджерелах? І тоді починається настільки ж непродумане длубання в так само вигаданих «таємницях історії», іноді з такими чудернацькими речами, що не надивуєшся з неприборканості людської фантазії.

---

¹ Про особливу причину, що спонукала римську курію створити ще один воєнізований орден лицарів церкви, докладніше розповімо трохи нижче.

І все ж таки: чому мовчать абсолютно всі середньовічні історики перших часів Утремера?

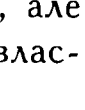
Особливо це стосується найвидатнішого з них, допитливого капелана Фульхерія Шартрського, незмінного особистого секретаря Єрусалимських королів Бодуенів – і Першого, й Другого. Його величезна праця «Діяння франкських мандрівників, що вирушили на завоювання Єрусалима», доведена до 1127 року, рясніє дорогоцінними для історії хрестових походів відомостями та подробицями, які були просто недоступні іншим, далеким від королів хроністам. Він знав усі таємниці тодішніх «інтриг і діянь». Його докладну працю дуже високо поцінував великий знавець епохи французький історик ХІХ століття Жозеф-Франсуа Мішо:

«Цей історик писав не просту хроніку; він умів вставляти у свої розповіді подробиці та курйозні спостереження за природою; виклад у нього простий; скрізь прозирає щиросердність, складаючи головну принаду його розповідей. Фульхерій не передає жодної події, якої він був очевидцем, без того, щоб водночас не описати враження, яке вона справила...»

Сам же Фулькер де Шартр про свою працю відгукується скромно, що властиво всім середньовічним хроністам:

 понукуваний деякими зі своїх братів, я зважився одного разу скласти чи викласти в певному порядку історію

знаменитих діянь франків, учинених ними на хвалу Божу, коли вони за велінням Господнім вирушили зі зброєю в руках у мандри Палестиною. Щоправда, я розповідаю все, що заслуговує пам'яті, грубим стилем, але правдиво, як можу, і як я бачив те на власні очі.

Історик першої чверті XII сторіччя в існуванні Утремера описує буквально все, аж до дрібних подій, якщо вони хоч якось виходять за рамки буденного життя. Свою повчальну хроніку він завершує «діянням» великих гризунів. Виявляється, в «землі обіцяній» їх розвелось безліч, тож одного разу (1127-го року) вони напали на могутнього бика, повалили його та зжерли живцем, а разом із бугаєм, який загинув мученицькою смертю, було ще «спожито в їжу сім баранів».

Про безчинства невситимих пацюків повідано, а ось про тамплієрів на всьому текстовому просторі «діянь» – ані слова. Чому? Відповідь напрошується лише одна: ніякого духовно-лицарського ордену – ані тамплієрів, ані госпітальєрів – тоді ще не існувало.

Отже, рукопис Фульхерія Шартрського уривається на році 1127, відзначеному нечуваним розбоєм знавіснілих гризунів. А наступного року на Помісному соборі в Труа було засновано духовно-лицарський орден тамплієрів. Його повна назва звучала так:

«Орден Бідних Лицарів Христа й Храму Соломонового в Єрусалимі». Щоб написати про цю подію, капеланові Фульхерію треба було б прожити ще принаймні один рік.

За нього таке повідомлення (але за півстоліттям по тому!) зробив архієпископ Гійом Тірський за сформованими на той час переказами. У своїй «Історії Священної війни» він повідомляє про прибуття 1118-го року дев'яти лицарів із Шампані на чолі з тамтешнім лицарем Гуго де Пейном, а далі пише:

Спершу дев'ять років вони носили світське вбрання, яке давав їм народ як благодіяння зі свого боку. Але по закінченні цього часу, коли у Франції був собор у Труа, що на ньому були присутні архієпископи Реймський і Санський зі своїм духівництвом, єпископ Альбано, легат апостольського престолу, також абати Сито, Клерво, Понтиньї та ще багато інших, вони отримали за розпорядженням папи Гонорія та патріарха Єрусалимського Стефана статут і певне вбрання, лише біле... як кажуть, при папі Євгенії вони почали на своїх плащах носити хрести з червоного сукна на знак відмінності, як самі лицарі, так і їхні молодші братії, котрі звалися служками. Пізніше орден посилювався до того, що в цей час їхній конвент складав майже 300 лицарів, які носили білі плащі, не враховуючи молодших братів.

Сам Гуго де Пейн на Соборі в Труа був пошанований званням Великого магістра. Однак це визначення зустрічається тільки в папських буллах та інших офіційних писаннях, що виходять із апостолічної канцелярії, так би мовити, для пишноти й величності значимості речей. Самі ж «бідні лицарі» іменували першу особу ордену значно скромніше: магістр, наш брат Гуго де Пейн. Це поширювалося на всіх наступних «магістрів-братів», аж до спаленого живцем на Єврейському острові в Парижі «брата-єретика» Жака де Молі.

Очевидно, що орден тамплієрів засновано на труаському соборі у 1127 р. Навіщо дату знадобилося пересунути на десять років назад, та й сам момент появи «чудової дев'ятки» з Шампані у «Святій Землі», мені, на жаль, встановити не вдалося. Можливо, це пов'язано з «нещасливим» 1118 роком, який ніби пророкував приреченість ордену. Можливо, з наміром «підтягти» тамплієрів ближче до малозначущої «Громади Сіону», яку деякі історики величають «орденом в ордені» тамплієрів. Мовляв, «бідні лицарі» були тільки зовнішньою оболонкою про людське око щодо «таємного ордену», котрий негласно існує понині. Надто вже довгий ланцюг цієї «традиції» помилкового датування, тож ту горезвісну ланку, за яку можна вхопитися, щоб витягнути його весь, намацати важкувато.

На думку спадає інше. Чому дослідники досі не розглядають загін Гуго де Пейна як першу зафіксовану історією цілеспрямовану археологічну експедицію? Навіть якби їх вважали авантюристами, шукачами скарбів, то й це припущення відразу викликало б великий подив, як і всі перекручені та безглузді запитання на кшталт: чому тамплієри протягом дев'яти перших років не прийняли до свого загадкового братства жодної сторонньої людини?

Проте факти, хоча й уперта річ, але, як виявляється, не для всіх. Типовим зразком банальних оповідок про заснування ордену може послужити книга Ч. У. Геккерторна «Таємні товариства всіх століть і всіх країн». Невідомо, на які джерела спирався автор, оскільки на жодне він не посилається й жодного не згадує. Але це аж ніяк не перешкодило йому намалювати вражаючу картину:

«Орден лицарів Храму виник під час хрестових походів. 1118 року дев'ять хоробрих і благочесливих лицарів склали громаду, котра поєднала в собі риси ченців і лицарів. Вони обрали в покровительки «Легідну Матір Божу» та зобов'язалися жити згідно з правилами св. Августина, клянучись присвятити свої мечі, руки, силу й життя захисту таїнств християнської віри, виказувати повну покору великому магістрові, піддаватися небезпекам моря та війни, коли буде наказано, з любові до Христа, й навіть не відступати при зустрічі одного з трьома невірними. Вони також виголо-

сили обітницю цноти й бідності, присягалися не переходити ні до якого іншого ордену, не здавати ні стіни, ні фути землі. Король Бодуен II надав їм частину свого палацу, й тому що він стояв біля храмової церкви, настоятель віддав їм вулицю, що вела з церкви до палацу, й тому вони називалися Військом Храму.

Перші дев'ять років після заснування ордену тамплієри жили у великій бідності. Гуго де Пейн і Готфрід Сент-Омер, засновники, мали одного бойового коня, факт, увічнений в архівах ордену, де описуються завше двоє лицарів на одному коні».

У цьому описі замість Ісуса Христа раптом з'являється його «Лагідна Богоматір», замість св. Бернарда із Клерво – св. Августин із його невідомими правилами. Під житло їм виділено частину королівського палацу, та ще й у власність віддано цілу вулицю, «що вела з церкви до палацу». І при цьому вони бідні, як церковні миші. Гуго й Жоффруа їздять удвох на одній конячині, інші семеро лицарів були, вочевидь, і зовсім безкінні. У той же час ініціатор створення ордену (принаймні так вважається) абат-цистеріанець Бернард із Клерво навіть не згадається. Ще б пак! У намальованій абсурдній картині він зовсім зайвий, адже перебував у Франції, а не в Палестині, де начебто «засновувався» орден «Війська Храму».

Недалеко від безглузлого фантазера Генкенторна відійшов професійний німецький історик кінця ХІХ сторіччя Бернгард Куг-

лер. У його уяві творцем ордену тамплієрів малювався мало не сам ерусалимський король Бодуен Другий («Історія хрестових походів»):

«Близько 1118 року лицарям Гуго Пайєнському і Готфрїду Сент-Омерському спало на думку заснувати релігійне військове товариство для захисту пілігримів від грабіжників і розбійників; вони гадали, що цим способом їхню зброю з найбільшою користю буде вжито на служіння Господові. У союзі з іншими французькими лицарями, між іншим, з Андрієм, дядьком святого Бернарда Клервоського, вони заснували новий орден... Спочатку король покривав більшу частину їхніх витрат і дав їм навіть житло у своєму палаці² – поблизу того місця, де колись був Соломонів храм. Від його імені їх негайно назвали тамплієрами або тампільєрами... Незабаром деякі інші вельможі і в Сирії, і в Європі також виказали їм свою прихильність і зробили подарунки, та ані їхнє число, ані їхнє майно не збільшувалося значно доти, поки близько 1127 року спочатку двоє тамплієрів, Андрій і Гундемар, а за ними Гуго Пайєнський і деякі інші члени товариства не поїхали до Франції. Метою їхньою було як діяти там в інтересах ордену, так і взагалі збирати нове озброєння для Сходу. Тому король Бодуен дав їм також переконливого рекомендаційного листа до Бернарда Клервоського, який тоді користувався вже великою повагою в найширших колах».

Нехай коментарем до цих очевидних домислів послужить подальший текст нашо-

² Про що Фульхерій Шартрський згадав би неодмінно.

го оповідання й ті середньовічні джерела, якими неодмінно скористаємося.

І вже з цілком відвертої брехні³ починають розповідь про тамплієрів М. Байджент, Р. Лій і Г. Лінкольн у своїй фантасмагоричній книзі «Священна загадка»:

«Згідно з Гійомом⁴ «бідне лицарство Христове й Храму Соломонового» було створене в 1118–1119 р. групою французьких лицарів на чолі з Хуго де Пейном, дворянином із Шампані».

З однаковим успіхом, додамо ми, вони могли б вести відлік часу існування ордену від дня народження його першого Великого магістра за записом про його хрещення в церковно-парафіяльній книзі «за здоров'я та за упокій»...

На завершення розділу скажемо, що до незвичайної ролі, яку відіграв у всій цій вибагливій історії Бернард із Клерво, ми ще повернемося трохи згодом і розглянемо, наскільки це можливо, справжню таємницю тамплієрів. А поки що обмежимося загальним висновком: створюється стале враження, що цілком зрозуміле, документально засвідчене питання про час виникнення ордену тамплієрів послідовно, навмисно заплутується та затуманюється. Чому? Відповісти доволі складно. Спробуємо все-таки намаца-

³ У чому дуже легко переконатися, звернувшись до першоджерела, на яке посилаються автори.

⁴ *Архієпископом Тірським.*

ти в цій плутанині її справжнє підґрунтя. Інакше кажучи, спробуємо з'ясувати: що ж справді приховується (або може бути прихованим) під цим незграбним перетасовуванням дат, імен і подій?

Розділ 2

ЛИЦАРІ СТАЙНІ СОЛОМОНА

Наприкінці 1117-го постійно обтяжені недобрими передчуттями астрологи зловісно пророкували, що наступний рік буде фатальним, оскільки стане «роком, згубним для владик». На таке похмуре пророкування ясновидців і премудрих читців зоряної Книги Доль подвигли самі небеса, у яких Господь двічі гасив місяць, робив затемнення, аж поки вчинив небувале диво, що сповнило душі трепетом: розвісив на видноколі величезні різнобарвні полотнища світла, що струменіло в ніч, небачене в Палестині видовище – Північне сяйво. Все це вкупі, поза сумнівом, прирікало «сильних світу цього» як на передчасну, так і на своєчасну кончину відповідно до записів на кришталевих скрижалях Небес. Загалом, усім і кожному було зрозуміло – гряде рік мороку та смутку.

І воістину, щойно минуло Різдво Христове, як у Римі «спочив у Бозі» папа Пасхалій, за рахунком Другий. У квітні своєю кончиною затьмарила град Палермо колишня дружина короля Бодуена, безвинно усунута від подружнього ложа Аделаїда Сицилійська. Перед смертю вона, однак, встигла закликати на Божий Суд перед Господом свого підлого чоловіка – єрусалимського короля. Суд небесний був суворий і праведний. Слідом за королем пішов у інший світ святий отець Арнульф, патріарх Утремера, причетний до шлюбних неподобств грішководника Бодуена. Стало неспокійно на кордонах, позаяк в Ірані вирушив до прекрасних гурій Аллаха Акбара не хто інший, як сам Щит Віри султан Мухамед.

Нарешті – о горе! – помер злостивий, лукавий схизматик, сповнений хитрощів і підступності, візантійський автократор Олексій Комнін. У стольному граді Костянтина сталися заворушення, бо дочка покійного василевса Анна Порфірогеніта намагалася захопити престол. Однак спадкоємець Іоанн швидко придушив палацові інтриги та негідні наміри, вгамував знахабнілу сестрицю й назавжди запроторив її в келію за стіни монастиря. Там, у тиші та спокої, пострижена в черниці принцеса з відчаю написала «жалісливими слізьми та кров'ю серця» неоціненне свідчення про ті часи – свою знамениту історію царювання батька «Олексіаду», чим і обезсмертила своє ім'я на віки віків.

У цьому ж році народився Лев Ісламу (він же Меч Правовірних), майбутній атабек Мосула та великий визволитель від невірних шакалів-кяфірів (вони ж – християнські свині) Нур ед-дін абу Аль-Касим Махмуд ібн Імад ед-дін Зенгі, відомий в історії під значно вкороченим ім'ям – Нуреддін. Цю, поза сумнівом, лиховісну для доль хрестоносних володінь подію – явління на світ Бича Аллаха – всезнаючі астрологи чомусь прогледіли...

І ось цього зусібіч нещасливого року загальної скорботи й смутку десь на самім початку весни у Яффі зійшли з борту марсельської караки «на берег крутий» дев'ять лицарів із Шампані. Вони прибули в повному спорядженні для походу, зі зброєносцями, слугами та кіньми. А ще з ними був каменярь П'єр із Ліона з дружиною та недолітком-сином⁵. Одразу можна було зміркувати, що новоявлені «мандрівники Святими Місцями» прибули всерйоз і надовго.

Для кінного лицаря від Яффи до Єрусалима – кийком докинути. На щастя для прибулих французьких пілігримів, які нікого в Палестині не знали, король Бодуен був ще живий, бо ще перебувала на цьому світі його благовірна, але мстива до гробу колишня

---

⁵ *Допитливим повідомляю, що більш докладні відомості можна знайти в захопливому, розрахованому на масового читача дослідженні Інги Отт «Історія ордену тамплієрів очима ліонських каменярів».*

дружина Аделаїда. І цьому государеві глава бравої ватаги Гуго де Пейн привіз і вручив із рук у руки листа від соратника по славній peregrinacii графа Тібо Шампанського. Королівський секретар, капелан Фулькер де Шартр, не надав непроханим гостям анінайменшого значення. Пілігрими з Європи юрбами валили на поклоніння Гробу Господньому, тягнучи за собою тяжку ношу зайвих на тім світлі гріхів. І багато хто з них юрмилися в палаці з рекомендаційними листами, докучаючи сторожі своїми спробами прослизнути на прийом до монарха. Загалом, лицарі з Шампані нічим не вирізнялися з безперервної низки решти прочан-прохачів...

Вони оселилися у величезному, занедбаному й затхлому льосі під руїнами мусульманської мечеті Аль-Акса, збудованої колись на місці колишнього храму Соломона, де до їхнього вселення мешкали самі пацюка.

Ну й житло собі знайшли! Гірше не придумаєш. Адже після неймовірної різанини, яку вчинили «смиренні та людинолюбні мандрівники» під час і після штурму Єрусалима, житлову проблему у Святому граді було вирішено надовго. Чимало досить міцних і пристойних будинків стояли сиротами без мешканців. Коротше кажучи, король Бодуен навряд чи запроторив би «чудову дев'ятку» до підземелля, прихованого від очей порослими бур'яном руїнами, якби того палко не зажадали самі новоприбулі

пілігрими і якби, цілком імовірно, про те саме не клопотався б у листі їхній вельможний патрон, славний рубака граф Тібо де Шампань.

Здавалося б, настільки дивний вибір житла мав був викликати принаймні подив. Можливо, але не в ті часи релігійних подвигів, коли «грішники» навмисно позбавляли себе елементарних життєвих вигод та зручностей, носили замість одягу волосяницю, яка нестерпно натирала шкіру, чи пудові ланцюги-вериги, морили себе голодом (постували), харчуючись здохлою сараною і кониками. Добре, що французи не подалися в пустелю, аби в повному благочесті жити серед скель. Адже траплялися й такі «мандрівники» в подвійному значенні! Чого тільки не вигадували, щоб здійснити гідний «подвиг віри» в ім'я безмежного обожнювання Розіп'ятого...

Величезне підземелля, кам'яні склепіння якого, як кажуть, підтримували двісті вісімдесят масивних колон, у єрусалимському побуті звалося «стайнями пана Соломона». Чернець Іоханус із Вюрцбурга побував там після собору в Труа, коли орден було вже затверджено папською буллою, і тамплієри почали облаштовуватися на поверхні. Незважаючи на розмах будівельних робіт, німецького мандрівника особливо вразили величезні розміри їхнього першого помешкання:

Від полуденної лінії праворуч, — розповідає він у «Описі Святої Землі», — розташовано палац, кажуть, побудований для Соломона. У цьому палаці, або домі, можна побачити стайню настільки дивовижної місткості й настільки велику, що в ній може розміститися більше двох тисяч коней або півтори тисячі верблюдів. У лицарів ордену Храму багато прилеглих будинків, широких і просторих, із новою чудовою церквою, котру ще не було закінчено, коли я її відвідував.

Ще більше це помешкання вразило допитливого ченця-пілігрима Теодорика, з тих, які з цікавості скрізь устромлять свого носа. Він дивується, що капітул ордену засідає в «стайні Соломоновій» при слабкому світлі малих свічечок. Але Теодорик із захватом пише про «чудесну майстерність», із якою було споруджено ті циклопічні стайні, та запевняє, що в них можна було б розмістити аж... табун із десяти тисяч голів!

Уже наприкінці ХІХ століття французький мандрівник Г. Дельмас у книзі «Єгипет і Палестина» теж віддає належне «стайням», хоча й у стриманіших виразах, не впадаючи в перебільшення:

«Навпроти південних сходів розташовано мечеть Аль-Аксар; раніше це була василіка на честь Пресвятої Богородиці, перероблена на мечеть каліфом Омаром. Вона не надто цікава, але під мечет-

тю є велике підземелля, відоме за назвою Стаєнь Соломона. Ця споруда має значний вигляд, 83 м завдовжки й 60 м завширшки, складена з тринадцяти аркових склепінь, підтримуваних вісьмомадесятьма трьома стовпами, деякі з яких монолітні. Матеріал, з якого зроблено стовпи, напевно, досить давній за походженням: камені величезних розмірів, але було б важко сказати, чи витвір це Соломона, а чи Ірода. Не викликає сумніву те, що підземелля, котре вражає своїми пропорціями, слугувало за стайні, адже дотепер ще видно кільця, до яких прив'язували коней».

Який простір для молоді, що бряжчить збруєю, здебільшого, так би мовити, у віці лошаків, у «стайні» на дві тисячі голів! А чим же добрі молодці від Тібо де Шампаня займалися? Хроністи, замислюючись над цим непростим питанням, схоже, самі це навряд чи уявляли. Вони невиразно пишуть, що дев'ять лицарів взяли на себе охорону прочан у їхніх «мандрівках Святими Місцями» від розбійницьких зграй і сарацинських наїздів, але при цьому не наводять жодного прикладу цих «подвигів віри», хоча всілякі сутички та зіткнення – найулюбленіша тема і письменників, і читачів того часу. Справді, горезвісний «захист мандрівників» надто нагадує черговий жарт божественної Клію. Яким чином дев'ять лицарів могли контролювати величезне узбережжя від Птолемаїди до Яффи? У порти Акри, Хайфи, Бейрута, Сідона, Антіохії,

Тріполі та Яффи прибували юрби прочан, які одразу вирушали далі. До того ж, ці стихійно збиті докупи ватаги «грішників» були аж ніяк не беззбройні. Неодноразово траплялося так: щойно зійшли на берег, як тут-таки зчинили бійку з «невірними» в залізних рядах пуланів (старожилів). Нерідко їхнє запальне втручання приносило швидку перемогу.

Озброєні в буквальному значенні цього слова до зубів, європейські мандрівники, сповнені ентузіазму та жаги до швидкої наживи, при нагоді самі могли кого завгодно обдерти до нитки. Ці «благочестиві устремління» часом призводили до диких інцидентів, адже багато знедолених у рідному краї мандрівників прибували на Схід з єдиною метою – вдосталь награбувати й тим самим примножити статки. Це від них потребували захисту дивом вцілілі поселення арабів і навіть досить значні міста, і «воїни Аллаха» намагалися його надати, ретельно змагаючись із «християнськими свиньми» в безглуздій жорстокості.

Пристрасть пілігримів до грабежу була воістину незборима! Учасник другого хрестового походу Одо де Діогіло, чернець із Сен-Дені, у своїх спогадах «Про мандри Людовика VII, французького короля, на Схід» наводить надзвичайно цікаві випадки, які виразно свідчать про цей могутній потяг до грабунку:

Отже, ми перепливали море, а за нами йшли судна з харчами та міннялами. Ці останні розіклали всі свої багатства на березі; їхні столи блищали золотом і були прикрашені срібними вазами, які вони скуповували в наших. До них зверталися люди з нашого війська, щоб виміняти те, чого їм бракувало; а разом із ними підходили й люди, які захопилися чужою власністю.

Одного разу якийсь фландр, людина, гідна кийків чи багаття, побачив такі незліченні багатства та, засліплений корисливістю, здійняв крик: «Харо! Харо!»⁶ і почав тягти все, що йому подобалося; він спонукав інших до такого самого злочину як своїм зухвальством, так і спокусою дорогої здобичі. Тим часом як безумці хапали все зусібіч, люди, що мали гроші, кинулись навтьоки. Галас і шаленство наростали; столи було перекинуто; золото розкидано й розікрадено; рятуючись від смерті, пограбовані мінняли металися то туди, то сюди; кораблі прийняли до себе втікачів і полишили берег, перевезли їх у місто [Константинополь] разом із нашими, котрі вирушали по їстівні припаси. Під час висадження на берег, вони теж були побиті й пограбовані; всі ті, хто перебував у місті як гості, також втратили майно.

Король довідався про це і, палаючи гнівом, зажадав до себе винуватця, якого й видав граф Фландрії; його повісили на показ усьому місту.

⁶ «Золото! Золото!»

У іншому місці Одо де Діогіло меланхолійно додає, нітрохи не приховуючи свого песимізму:

Король дуже часто наказував різати таким вуха, руки та ноги; але й цього було недостатньо, щоб приборкати їхні шаленства. Потрібно було одне із двох: або погубити кілька тисяч людей, або терпіти всілякі їхні злочинства.

А ось як подібні факти узагальнює американський історик Чарльз Генрі Лі («Історія інквізиції в Середні віки»):

«Зі Святої Землі зробили якесь злачне місце, куди відсилали всіх лиходіїв Європи, так що латинська колонія складалася майже виключно з покидьків, злочини та бешкети яких волали про помсту до небес і заслуговували на неї».

У такої дбайливої господині, як наша знайома Клію, нічого не пропадає марно, все сприяє розвитку «західної цивілізації». Досвід римського кліру в боротьбі як із організованою, так і самодіяльною злочинністю теж виявився не марним. Уже в ХІХ столітті це корисне середньовічне починання досить успішно використала Велика Британія в справі «цивілізаторського освоєння» Австралії, як того вимагав «обов'язок білої людини». До цієї «незасвоєної терри інкогніти» попливли кораблі «володарки морів» із трюмами, вщент натоптаними каторжа-

нами. В Австралії стусанами та прикладами виштовхували лиходіїв на пустельний берег. Живи на привіллі, як хочеш і як зможеш! Щоправда, без «відпущення гріхів», тобто без амністії навіть у далекій перспективі. Пізніше, щоб здійснити заповідь Господню «плодітеся й розмножуйтеся», туди ж почали звозити виловлених у нетрях Лондона «непотребних дівиць...»

Грабувати там було кого: стрибали по вальду кенгуру з сумками на череві, та й не з порожніми! Драна торбинка злиденного бідняка, й та збагатиться. Хочеш – не хочеш, а довелося братися до трудів праведних.

Однак повернімося до нашої теми. Кого ж і від кого могли боронити тамплієри? Схоже, версія про «охорону мандрівників» потрібна була лише для підтвердження на соборі в Труа «безсумнівного благочестя» засновників духовно-лицарського ордену, тому що ніякі інші «подвиги віри» не згадуються. Але в такому разі чим же займалися в Єрусалимі «лицарі стайні Соломонової» протягом дев'яти довгих літ?

Зважаючи на всі припущення та імовірності, ключ до цієї таємниці – каменярь П'єр з Ліона.

Розділ 3

МАГІСТР, НАШ БРАТ ГУГО ДЕ ПЕЙН

Спочатку – невеликий, але необхідний відступ.

Імовірно, читачі вже звернули увагу на одну особливість цієї книги: я майже не називаю імен нинішніх недоброзичливців ордену тамплієрів і невтомних відкривачів дедалі нових їхніх «таємниць». Роблю це я навмисно, тому що оні «шукачі» незчисленні й навряд чи вони заслуговують на увагу. Їхні «таємниці» блукають із книги в книгу, зі статті в статтю й так інтенсивно плутаються, що вже складним (а може, й нездійсненним) завданням є виявити «першовідкривача», позаяк «творці таємниць» не мають згубної звички посилатися один на одного, а на джерела й поготів.

Таким чином, щоб нікого з цієї численної братії не скривдити неухважністю, мені дове-

лося б для поіменного згадування про всіх створити окремий, досить значний за обсягом бібліографічний покажчик, що (а я впевнений у цьому) все одно виявився б неповним. Тому й надалі, протягом усієї книги, я вестиму посильну полеміку з «опонентами», переважно прихованими за маскою зумисної анонімності.

Крім того, зауважу, що буде розглянуто лише ті «таємниці», які штучно створено на основі реальної та доказової діяльності тамплієрів. З породженими неприборканою фантазією химерами, на мій погляд, сперечатися взагалі марна справа, тому ж то незліченні «загадки й таємниці», які беруть свій початок очевидячки з пальця або виявлені внаслідок глибокодумного споглядання стелі, залишимо за обкладинкою цієї книги. Навіщо мені даремно віднімати час у себе та у вас, шановні читачі? Для переконливості наведу лише один приклад.

Якийсь «мисливець за таємницями» з апломбом оповідає, що орден тамплієрів існував уже задовго до першої «мандрівки Святими Місцями» Гуго де Пейна з товаришами. Автор запевняє нас, що всі дев'ятеро лицарів пройшли попередньо тривале та складне навчання під «мудрим керівництвом» самого святого Бернарда з Клерво, що при цьому вони опанували «давні мови Сходу», єврейську Каббалу та «інші езотеричні науки». І все це – суцільно пусті заяви, без наймен-

ших спроб автора хоча б чимсь обґрунтувати настільки приголомшливі одкровення. Та за такі справи Бернард потрапив би не у святці, а на багаття й поповнив би ряди спалених ересіархів...

І я вже не дивуюся, якщо, перегортаючи чергове «дослідження» про відважну братію Гуго де Пейна, раптом бачу, що вони, збираючись у далеку путь, відразу ж урочисто вбираються у білі плащі з червоними восьмикутними хрестами! Але ж достеменно відомо, що білі плащі було подаровано їм як символ чистоти душі й помислів на Помісному соборі в Труа 1128 року, а лапатий червоний хрест як знак мучеництва був їм присвоєний ще за двадцять років по тому – 1147-го – папою Євгенієм III у зв'язку з Другим хрестовим походом.

Виникає запитання: чи варто розглядати «таємниці» настільки несосвітених невігласів? Відповідаю чітко і ясно: варто було б, якби ми тут розробляли тему «Гумор в епоху розвитку комп'ютерної віртуальної реальності»...

Однак настав час повернутися до послідовного викладу. «Чудова дев'ятка» полишила Палестину так само раптово, як і з'явилася там. Вона відбула до Європи з якимось ретельно запакованим вантажем і забрала із собою тяглових коней. На господарстві в стайнях Соломонових залишилися старі, пе-

ревірені на вірність слуги та колишні пажі, які за дев'ять років перетворилися на добрих молодців. Утім, вони не довго нудьгували. Незабаром до них прибув сам їхній головний опікун, граф Тібо де Шампань, який відразу ж по заснуванні ордену «бідних лицарів» став під його смугастий біло-чорний прапор Босеан, а з ним – ціла ватага орденських рубак-новобранців і майстрів-будівничих.

«Магістр, наш брат» Гуго де Пейн із рештою лицарів залишився в Європі. Разом із «братами»-засновниками – Жоффрау де Сент-Омером, Андре де Монбаром, Аршамбо де Сент-Аманом, Жоффрау д'Альдемаром, Пеном де Мондідье, шляхетними лицарями без усякого «де» Роланом, Ертфрідом і Жоффрау Бізілем – «магістр, наш брат» вирушив у тривалий вояж королівськими та герцогськими дворами, скрізь, де тільки випадала така нагода, засновуючи орденські командорства. Скрізь «бідних лицарів» у білосніжних мантиях-плащах зустрічали з такою пошаною та пишнотою, яких не вдостоявалися навіть найвидатніші особистості минулого хрестового походу. І все тому, що папа римський узяв орден під свою особисту опіку...

Звісно, в центрі уваги виявлявся «магістр, наш брат» Гуго де Пейн. Кожен государ вважав за свій найперший обов'язок щедро обдарувати «бідних лицарів». Росла купа нотаріальних паперів, що закріплювали за

орденом земельні володіння. «Наш брат» показав себе як чудовий і спритний адміністратор і бізнесмен. У імператора Священної Римської імперії Лотаря він примудрився роздобути частину його родового володіння в графстві Супілінбург. Не пасли задніх і граф Дітер, государ Фландрії, та Раймунд-Беренгар, граф Барселони. Гідно обдарували «бідних лицарів» король Англії Генріх Перший і Давид, король Шотландії.

Стосовно тоді ще далекої перспективи гонінь, що почалися після найпідлішої розправи над орденом, яку вчинив жадібний Залізний король, особливо коштовним виявився земельний наділ у Шотландії. Король Давид дарував «бідним лицарям» 1128 року землі Баллантрадоха на узбережжі затоки Ферт-оф-Форт. Там, у Південному Ексі, в подарованому володінні магістр Гуго негайно заснував Шотландське командорство, що згодом стало останнім притулком вцілілих після масового побиття тамплієрів.

Королі Шотландії виявляли підвищену увагу до ордену. Так, государ Вільям на прізвисько Лев наділив його значними володіннями, особливо поблизу Абердина й Лотіана. Ще пізніше тамплієри отримали в дарунок від шотландської корони чималу нерухомість в Ейршайрі та на заході Шотландії.

Але тоді, на початку, всіх «переплюнув» арагонський король Альфонс Перший, який

небезпечні «мандри», але, покликані папою Урбаном Другим ці володіння оберігати, і не думали повертати застави їхнім законним власникам, а найчастіше – за відсутності оних – їхнім прямим спадкоємцям. Задіяно було всілякі виверти крюкотворів – обман, підробки, фальшиві заповіти та інші юридичні виверти. На повну силу вищирився хижий оскал жадібного століття...

І раптом Гуго де Пейн та його орденські брати-лицарі всі як один віддають свої володіння на користь ордену, справді перетворюючись на «бідних лицарів». А мета блага – захист Святої Землі від зазіхань невірних. Нечувано! На тлі загальної корисливості це не могло не вразити «світлі уми» й не викликати відповідного бажання наслідувати такий наочний благочестивий приклад. При цьому не слід забувати, що релігійний рух, викликаний Клермонським собором, не тільки не вщух, а ще більше піднісся після переможного «звільнення Гробу Господнього», а заразом й усіх інших святих місць.

Існував ще один важливий аспект: орден же був не якийсь там, а лицарський! І тут уже виникала пряма зацікавленість феодалів у існуванні настільки чудесного «братства зі знаті», з нащадків найславетніших сеньйоральних родів. Тепер могли без натуги відшукати благопристойний прихисток – і це анітрохи не зачіпало

їхньої фамільної пихи – численні молодші сини – «лицарі без спадку». Потрапляючи в коло лицарів, вони не втрачали жодних станових привілеїв – аж до участі в турнірних аренах. До того ж, утримання «братів» брав на себе сам орден.

Уся ця строката суміш настроїв і устремлінь, на наш погляд, і дала той вибуховий ефект, який, певна річ, найпростіше було без будь-яких розумових зусиль оголосити «таємницею тамплієрів», сфабрикованою «сіонськими мудрецьми».

Звичайно, наведеним вище міркуванням ще бракує повноти. Але їх досить, аби визначити вірний напрямок для розумного пошуку. Видимо, все-таки вирішальну роль відіграла та обставина, що папа римський Гонорій Другий оголосив про всіляку допомогу духовно-лицарському ордену з його «боговгодними справами» з наступним неодмінним відпущенням гріхів і вічним блаженством у райських кущах під прихильним доглядом самої всемилостивої Богоматері-Пріснодіви Марії. Тому що, як то кажуть, «омне датум оптимум»: «усякий дарунок досконалий» у перекладі з латинської або «всякий дар – благо» у слов'янському тексті. А всякому дарувальникові віддасться від Господа.

Одна з булл папи так і називалася – «Омне Датум Оптимум». Звертаючись до тамплієрів, папа, зокрема, зазначав:

Ми закликаємо вас і ваших сержантів відважно боротися проти ворогів Христа; і щоб винагородити вас, Ми дозволяємо зберегти вам весь здобуток, котрий ви захопите в сарацинів, з якого ніхто не мав би права вимагати у вас будь-якої частини. Ми повідомляємо, що ваш Дім із усіма володіннями, придбаними внаслідок щедрот государів, милостинь чи будь-яким іншим праведним шляхом, залишається під опікою та заступництвом Святого престолу. Ніякий Дім, за винятком того, в якому влаштувався ваш орден від самого початку⁷, не повинен бути незалежним і головним серед інших.

Варто зауважити, що беззастережне закріплення «навіки» володіння стайнями Соломоновими, інакше кажучи, підземним світом Єрусалима, було найпершою вимогою «братів-засновників» на соборі в Труа. Відтепер будь-якому сторонньому вхід у підземний лабіринт Святого Граду було закрито щитами й мечами тамплієрів.

Далі булла відстороняла від ордену церковних діячів будь-яких рангів, звільняла орден від усілякої церковної влади, крім влади «вікарія князя апостолів святого Петра» – особисто папи:

⁷ Чи пак «стайні Соломонові».

Ми забороняємо жадати від вас тих клятв або присяг, якими користуються миряни. Так само забороняємо вашим братам — лицарям і сержантам — залишати своє житло та свій Дім або вступати в інший орден без дозволу вашого магістра й вашого капітулу.

Аби ніщо не заважало порятунку ваших душ, ви можете взяти собі в помічники кліриків і капеланів і тримати їх у своєму Домі та у власній покорі, навіть без згоди єпископа діоцеза, владою Святої Римської Церкви. Ці капелани мусять пройти випробувальний термін протягом одного року, й коли вони виявляться призвідниками безладу або просто не потрібними Дому, ви можете відіслати їх та відібрати серед них найкращих. Капелани не повинні зухвало втручатися в керування Домом, принаймні якщо цього не накаже магістр. Вони піклуються *про душі*, якщо тільки цього бажують магістр і лицарі. Вони не підлеглі нікому, крім капітулу, й повинні коритися... магістрові й орденському капітулу.

Не дивно, що до своїх цілковито підлеглих кліриків лицарі незмінно ставилися з великою недовірою і навіть зневагою, що часом переходила у відверте презирство. Сторонніх кліриків вони взагалі тримали за ніщо. Булла остаточно відстороняла єпископів від

найменшого контролю над духовними спра-
вами ордену Храму,

Адже непристойно й небезпечно для
душі, коли чисті брати, що дали
обітницю, ідучи в церкву, повинні
змішуватися з набродом грішників.

Булла звільняла орден від церковної де-
сятини й будь-яких інших поборів.

Але чим же пояснити настільки турбот-
ливу увагу й наполегливе розмежування із
церковною організацією римської курії до
цього першого в історії папства духовно-
військового утворення? Адже навіть езуїти
не мали настільки великих привілеїв, як
тамплієри...

Розділ 4

ТАЄМНИЦЯ ОСОБЛИВОЇ МИЛОСТІ ПАП

На білому світі не переводяться особи, які з кожного, на їхній погляд, «дивного історичного факту» силкуються спорудити «страшну таємницю», а потім «проникливо» побачити в ній «лиховісну руку Сіону».

«Особливі милості пап», надані ордену «бідних лицарів», і були такою «політико-історичною примхою», викликаною, на їхню поспіхом освічену думку, буцімто незборимим тиском на первоапостольний престол таємничих «сіонських мудреців». При цьому не береться до уваги, що за чверть століття по тому без будь-якого втручання «всемогутньої руки» такі самісінькі «особливі милості» були даровані «бідним братам-іоаннітам». До речі, «бідні брати», хоча й виникли пізніше, за своїм багатством і впливом невдов-

зі почали перевершувати «бідних лицарів», тому що завбачливо не витрачалися на спорудження дорогих готичних соборів...

Усі ці «сіонські забаганки» спрямовані на те, щоб довести, що орден тамплієрів був лише оманливою зовнішньою оболонкою, під прикриттям якої кував свої підлі підступи злочинний, надійно вживлений у середовище тамплієрів, незримий для людського ока «орден сіонських мудреців». Мовляв, і хроністи мовчать, немовби про це не знають – видно, всі як один втягнуті у «всесвітню змову»...

Доведеться й нам розглянути «таємницю особливої милості пап», хоча б для того, щоб очистити від вікових «сіонських нашарувань».

Почнемо з того, що нещаслива «рука Сіону» і гадане існування «ордену в ордені» ніяк не пояснюють реальних причин подій, що відбувалися в той час. Сказати «підступи Сіону» – значить просто ухилитися від відповіді. Ці «сіонські зловмисники» годяться хіба що для безглузлого диво-серіалу «Тамплієри» нібито якогось загадкового Октавіана Стампаса «в перекладі з лінгво-франка». Фактично вбогими авторами безглузлого серіалу є самі «добродії перекладачі», які цинічно й навіть безсоромно зіпсували загальновідомі факти до повної невпізнаності, чим із сумною очевидністю оголили своє дрімуче невігластво. Шкода тільки довір-

ливих читачів, якщо такі знайшлися. Нині не варто вірити жодному «творові», якщо в ньому відсутні цитовані джерела, які можна (а часом і потрібно) перевірити ще раз.

Чого там сперечатися, «особливі милості пап» приголомшили середньовічну публіку, звиклу не до милостей, а до гноблення, тиску та найтяжчих поборів, що доводили аж до безпросвітних злиднів. Мало хто знав (або здогадувався), що ці «особливі милості» були викликані «особливими інтересами пап» у Палестині. Екзальтованому успіхом хрестового походу «європейському співтовариству» ці милості були пояснені просто й дохідливо: мовляв, необхідно всіляко підтримувати «бідних лицарів», тому що орден покликаний захищати відвойований у нечестивих агарян Гріб Господень.

«Милості» римського понтифіка справді були безпрецедентними у всій церковній історії, тож недарма вони викликали благоговіння. Скористаємося знову працею Чарльза Генрі Лі, тому що американський історик перераховує їх усі в найбільш стислому, концентрованому викладі:

«Уже з самого початку вони [тамплієри] стали улюбленцями Св. Престолу, політика якого прагла зробити з лицарів військо, що залежало б тільки від Риму, слухняне знаряддя для поширення папського впливу й для поневолення місцевих церков. Тому вони були щедро винагороджені привілеями та недоторканністю; їх позбавили мита на їстівні припаси,

десятин і всіляких податків; їхнім церквам і домам було надано право притулку⁸; самі вони користувалися недоторканістю нарівні з особами духовного звання; були звільнені від усіляких феодальних обов'язків і присяг і підсудні лише Риму; єпископам було заборонено відлучати їх від церкви, навіть наказано повідомляти римській курії про всі спірні питання, що виникали через місцеві сварки».

Іншими словами, римський престол повністю виводив новостворений орден з-під юрисдикції як духовної, так і світської влади будь-якого рангу, аж до монаршої. «Бідні лицарі» були перетворені на особливих «Воїнів Церкви», під якими мався на увазі сам апостолік, котрий уперше створив для себе військову чернечо-лицарську опору. Однак і Чарльз Генрі Лі далі констатації факту не йде та не розкриває всього підґрунтя цієї незвичайної прихильності до ордену з боку римської курії.

Щоб прояснити ситуацію, варто відповісти на запитання: яка необхідність змусила римо-католицьку верхівку вжити настільки несподіваних й масштабних заходів?

Скажемо відразу: ці вочевидь егоїстичні «милості» були викликані тим, що в Римі побоювалися сепаратистських тенденцій з боку єпархій Утремера, які почали активно претендувати на першість в усьому христии-

---

⁸ Яким настільки вдало скористався згодом Залізний король-фальшивомонетник під час заколоту парижан, котрі штурмом захопили Лувр.

янському світі, ухилиючись від підпорядкування Риму. Ці наміри базувалися ще на давній, запеклій суперечці, що розгорілася на час становлення Церкви як єдиної, всеохоплюючої організації.

Почалася вона ще в IV столітті від Втілення Спасителя, тобто, від Різдва Христового, коли римські єпископи почали вперше зазіхати на першість у християнському світі й усіляко стверджувати свою церковну єдиноначальність. Вони посилалися на те, що нібито сам князь апостолів Петро заснував у Римі християнську громаду та прийняв на себе обов'язки її першого єпископа. І це були не порожні балачки, тому що супроводилися вони теологічними обґрунтуваннями.

Римський понтифік 217–222 років, папа *Калікст Перший* поширив усім християнським світом вчення, відповідно до якого Петро не тільки заснував первопрестольну Церкву в Римі та став намісником Ісуса Христа на землі, а й отримав ключі від усіх «семи небес», а разом із ними одноосібне право «зв'язувати й розв'язувати»⁹. А ще, мовляв, землю Рима більше за інші зрошено кров'ю перших мучеників, що сприяло рясним паросткам істинної віри, що проросли на ній і додали всьому Римові божественної святості. А тому можна вважати, що доведено: папа по праву – єпископ в над усіма єпис-

---

⁹ *Єднати й вирішувати.*

копами, а Рим – матір і корінь усієї християнської Церкви.

Але Калікст не врахував, що звання «єпископ над усіма єпископами» все-таки схоже на «перший серед рівних», а потрібно було ввести щось зовсім інше. Необхідне виправлення зробив Римський єпископ блаженний Марцелін (понтифікат 296–304 років). Це він увів пізніше назавжди затверджений відмінний титул «папа».

Однак проти цих мерзенних домагань енергійно виступили більш ранні громади Сходу, й насамперед Єрусалимська церква, котру рішуче підтримали єпископати Антіохійський та Олександрійський. Їхні аргументи здавалися (та й були такими з теологічної точки зору) незламними. У «Олександрійській хроніці», що дійшла до нас, ми можемо прочитати:

 У перший рік царювання Віспасіана вмер апостол і єрусалимський патріарх Якобус, якого Петро при від'їзді в Рим призначив замість себе єпископом Єрусалима.

Звідси незаперечно випливало, що спочатку первинною була Єрусалимська громада, а римська лише похідна від неї, щось на кшталт філії. Більше того, якщо землю Рима окроплено кров'ю розтерзаних на арені африканськими хижакими мучеників, то землю Єрусалима освячено кров'ю самого Спасите-

ля роду людського. Що з того, що по Риму походжали Петро й Павло, який навіть не був учнем Христа? Невже римський єпископ забув, що Святим градом Єрусалимом ходив сам Господь наш Ісус Христос із усією дюжиною первоапостолів? Невже не пам'ятає, що землю Єрусалима зрошено кров'ю «того, хто прийняв найсолодшу смерть» від побиття камінням – сам Первомученик християн блаженний Стефан? Та й сам титул «папа» римський єпископ безсоромно вкрав у єрусалимської громади, бо саме там користувалися грецьким словом «папас» що означає «батько», «панотець»...

Усім відомий підсумок цієї давньої та забутої церковної сварки: переміг Рим, і ніяких пап, окрім римських, історія не знає. Та мало кому відомо, що здолати надто мудрих суперників римським понтифікам допомогли... прокляті агаряни. Багатовікову суперечку Риму з церквами Сходу було природно припинено, коли 614 року від Р. Х. Єрусалим захопили зороастрійські вогнепоклонники-перси, а 634 його було «перехоплено» мусульманськими воїнами Аллаха – арабами. Слідом за Святим градом під ударами завойовників упали Антіохія та Олександрія. Рим благополучно позбувся небезпечних суперників...

І ось після звільнення Гробу Господнього, стару суперечку було реанімовано. Стислий виклад подій, що випереджають нашу

розповідь, ми знаходимо в монографії відомої французької дослідниці Режин Перну «Хрестоносці»:

«Щойно хрестоносці розмістилися в Єрусалимі, виникло питання, чи не є Святе місто вотчиною Церкви й чи не варто в такому разі передати його священикам; можливо, якби Адемар Монтейський був живий, авторитет, яким він користувався серед хрестоносців, і звання папського легата могли переважити чашу на користь Церкви. Але, як ми бачили, питання розв'язалося інакше. Тоді ж один нормандський клірик на ймення Арнульф де Роол, котрий мав у війську дуже кепську репутацію, всіляко інтригував, щоб домогтися свого призначення патріархом Єрусалимським. Йому вдалося досягти бажаного, але процедура обрання була неправильною, і Пасхалій II опротестував його, послав легата Даїмберта Пізанського. Легат поквапився скинути Арнульфа та наказав обрати себе, і зажадав потім присяги на вірність від Готфріда Бульйонського й князя Антіохійського Боемунда.

Можливо, Готфрід Бульйонський відмовився від корони, щоб не обмежувати прав святого престолу».

Але одна справа – святий престол у Римі, і зовсім інша, коли раптом виявилися спочатку неясні наміри церковників заснувати окремо від Рима теологічну державу. Місцеві священики на чолі з Даїмбертом знову звернулися до «джерел віри». Знову пішли балачки про те, що Святою Землею ходив сам Ісус Христос, а Римом лише один із його

учнів апостол Петро. Хто вищий, врешті-решт? Ясно, як Божий день: Спаситель роду людського. Подібні міркування спиралися на міцну теологічну основу і не могли не стривожити Рим.

Інтрига розвивалася швидко, проте приховати її не змогли. За словами Гійома Тірського, спочатку таємно зібралося кілька осіб з духівництва, «перейнятих гординею, що змушувала їх думати про те, що їм належить, а не Христу». Потім

Виникла незгода між государем патріархом і государем герцогом; її було спричинено зусиллями зловмисників, які завжди намагалися викликати ненависть і порушити спокій.

Далі архієпископ Тіра прямо вказує на владні домагання «перейнятих гординею» церковників:

Государ патріарх вимагав собі саме святе, Богу присвячене місто разом із замком, а також Іоппе [Яффу] і все, що туди належить¹⁰... Усе вище поіменоване без будь-якої суперечки та домагань інших повинне дістатися государеві патріархові. Усе, що ми розповіли, нам відомо від інших, тобто спирається на писемні свідчення, але ми,

¹⁰ Тобто всі завойовані на той момент землі Єрусалимського королівства.

проте, повинні дивуватися, яким чином государ патріарх дійшов до того, що почав подібну сварку з герцогом, коли ми ніде не читали й ні від кого з людей обізнаних не чули, щоб государ герцог отримав своє королівство від переможних князів з умовою поступитися комусь чим-небудь назавжди чи на певний час.

І все це діялося крадькома, без відома римської курії. Даїмберт устиг нахабно привласнити зовнішні регалії папи, зокрема головний убір, що нагадував тіару, царствену багряницю й молочно-білого коня, на якому личило сидіти лише римському понтифікові.

Але й без втручання папи витівка зірвалася. Проти намірів церковників повсталала військова верхівка, котра обрала Жоффруа де Бульйона «захисником Святого Гробу». І все-таки в тій складній ситуації коронуватися хоробрий у битвах герцог не наважився. Гійом Тірський пояснює його відмову від королівських почестей тим, що зі своєю паломницькою смиренністю Готфрід ніколи не носив золотої корони з поваги до тернового вінця Спасителя, тому-то «багато істориків не хочуть вносити його ім'я до списку королів єрусалимських». Не хотіли короля й церковники-сепаратисти.

На лихо святенників, «захисник Гробу» виявився далекі не простаком. Лише не-

повний рік очолював він королівство, але досяг успіху в негарних для «святих писань» діяннях. На противагу задумам патріарха він створив чернечий «пріорат Сіону» з резиденцією в абатстві «Нотр-Дам дю Мон де Сіон». Цей монастир було споруджено як фортецю – з потужними оборонними стінами, високими вежами та вузькими, як щілини, вікнами-бійницями. «Твердиня віри» важко осіла на вершині гори Сіон у Південній частині Єрусалима¹¹.

Незрозуміло тільки, чому цей чернечий пріорат Богоматері на горі Сіон у нашому двадцятому столітті раптом перетворився на «таємницю всіх таємниць» і став «орденом в ордені» тамплієрів, коли про «бідних лицарів» і мови ще не було. Воістину, несповідимі шляхи Господні...

Головне ж для нас, що цей пріорат перебував під заступництвом «захисника Гробу» і поза підпорядкуванням патріархові.

---

¹¹ Звідси й друга частина назви монастиря «дю Мон де Сіон» – «на горі Сіон».

Розділ 5

ТАЄМНИЦЯ ОСОБЛИВОЇ МИЛОСТІ ПАП.

Продовження

Під доглядом Готфріда Бульйонського ченці абатства Сіонської Богоматері цілком були віддані інтересам Рима та відстоювали права «миропомазаної» світської влади, адже «всяка влада – від Бога». Цю саму позицію вони непохитно відстоювали й після передчасної кончини «захисника Святого Гробу»¹².

Однак після смерті Готфріда ситуація знову різко загострилася. Протистояння стало відкритим. Брат покійного Бодуен,

---

¹² *Готфрід Бульйонський – один з ватажків Першого хрестового походу, король Єрусалима. Він відмовився коронуватися у місті, де було розіп'ято Христа і прийняв натомість титул Захисника Гробу Господнього. Загинув у 1100 р. при осаді Акри.*

перший офіційний король у Єрусалимі, «тривалий час дуже ворогував із вищим духовництвом Єрусалима. Франкський клір хотів спочатку зробити Святе Місто місцеперебуванням ієрархічної влади й... Даїмберт був уже близький до задоволення цих бажань». І ще: «Ймовірно, Бодуен не без суворості захищав інтереси держави в цих церковних суперечках»¹³. Даїмберта з патріаршого престолу було зміщено...

Ця то відкрита, то прихована боротьба знайшла відображення в хроніці клірика-капелана Фульхерія Шартрського:

К оли ми наблизилися до Святого Міста, всі, й духовні, й миряни, вийшли назустріч Бодуену; греки та сиріяни збіглися також, несучи хрести й свічки; всі городяни хвалили Господа, приймаючи нового короля з пошаною і торжеством та проводжали його до самого храму Гробу Господнього. Але патріарха Даїмберта не було при цьому блискучому прийомі; його обвинувачували перед Бодуеном, до якого він [патріарх] був неприязний; втім, його самого не любили в більшій частині міста. Тому, позбавлений свого престолу, він проживав на горі Сіоні й там залишався доти, поки не отримав прощення за свої злочинні заміри.

Ця друга спроба створити незалежну теократичну державу виявилася невдалою завдяки далекоглядній завбачливості покій-

¹³ Бернгард Куглер, «Історія хрестових походів».

ного «захисника Гробу»: ченці гори Сіон стіною згуртувалися навколо Бодуена й не боялися стати тюремниками самого Єрусалимського патріарха з його вірною братією. Партія прихильників королівства, підлеглого Риму, виявилася переможницею.

Слідом за тим було зроблено належні приготування до коронування Бодуена. У той же час патріарх Даїмберт помирився з Бодуеном і деякими з каноніків своєї церкви.

У день Різдва Господнього 1101 року Бодуена було урочисто помазано й вінчано королем у церкві Блаженної Марії, у Віфлеємі, руками того ж самого патріарха, в присутності єпископів, духівництва й народу. Готфрід, брат і попередник Бодуена, не робив цього, тому що деякі висловлювали своє несхвалення, і він сам не бажав. Але, по більш зрілому обміркуванні цього, всі погодилися, що коронування необхідне для Бодуена. Говорили таке:

— Який сенс має те заперечення, що Христос, наш Господь, як найостанніший злочинець, був увінчаний терням руками віроломних іудеїв та переніс, між іншим, і цю образу у своєму милосерді, заради нашого порятунку? В очах євреїв терновий вінець, звичайно, не був почесною відмінністю й знаком царственої влади, а скоріше безчестям і ганьбою. Тільки милістю Божою нанесені цими катами образи Господові повернулися до нашої слави та нашого поря-

тунку. Те саме слід сказати й про короля: він робиться королем з волі Всевишнього, по законному обранні, його слід освятити й благословити. Той, хто наділяється званням короля та отримує золоту корону, накладає на себе почесний тягар, який зобов'язує його творити по правді, як жадають від нього. Якщо Господь доручає йому свій народ, то з тим, щоб він піклувався про нього та робив його шляхетнішим за його від ворогів.

Незважаючи на «примирення» і коронацію Бодуена, боротьба за владу не припинялася.

Незабаром відбулася ще одна досить прикметна подія. Хоча значення її капелан Фульхерій до кінця не розкриває, все-таки наміри протиборчих сторін досить помітні. У всякому разі, спроба зіграти на релігійних почуттях віруючих не викликає сумнівів.

Ми усі, — пише наш історик, — перебували тоді у великому горі, тому що вогню, який зазвичай сходить з неба у святу суботу на Гріб Господень, цього разу не було.

Службу з молінням про вогонь вів патріарх Даїмберт. Вона почалася о третій годині пополудні й тривала без єдиної перерви до вечора. Паства стомилася, а вогонь небесний усе не сходив на лампади, що темніли над Гробом.

Один із греків, за стародавнім звичаєм, на весь голос заспівав у одному з кутів монастиря:

— Господи, помилуй!

Усі присутні повторили те саме й тим само гла-сом; я, Фульхерій, який ніколи не чув подібного співу, і ще багато хто, для кого все це було також новиною, звернули очі до неба, підвелися і з землі з трепетним очікуванням у серцях. Думаючи, що небесний вогонь уже запалив лампади в храмі, ми роззиралися навсідч, дивилися вгору та вниз, із великим розчуленням душі, але не помітили ніякого вогню.

Віруючі почали хвилюватися, запитуючи одне в одного:

— Невже Господь залишив нас? Адже щороку вогонь сходив з небес і запалював лампади, обіцяючи нам милість Божу.

А інші запитували:

— Чим же ми згрішили?

Настала ніч. Ніде ні вогника. Усе поринуло в темінь і морок.

Тоді патріарх узяв ключі від Гробу Господнього, відчинив двері та увійшов; однак не знайшов вогню, якого так очікували, тому розпростерся в сльозах перед Гробом і принижено молив Всевишнього, щоб Господь Ісус Христос удостоїв свій народ

небесного вогню, що сходяв звичайно в його присутності. А ми кричали щосили: «Господи помилуй», просили Бога чекаючи на те, що патріарх вийде з печери й покаже нам світло, послане Богом і знайдене ним, як ми тішили себе, у Святому Гробі. Але й по довгій та слізній молитві не отримав він бажаного і вийшов, став перед нами із сумним ликом і оголосив, що не знайшов небесного вогню.

Почалося щось схоже на паніку. Чутка про «неправедно обраного» короля тепер була неминучою. Про те, яких було вжито контрзаходів, Фульхерій не повідомляє нічого, обмежуючись лише барвистим описом зовнішніх ефектів.

У тривозі минула вся ніч. Рано вранці вся юрба кинулася на молебень до головного храму, а звідтіля процесією рушила знову до храму Гробу. За цей час Господь устиг змилюватися над своєю занепалою духом чередою, що стало цілковитою несподіванкою для його головного пастиря Даїмберта:

К оли наші скінчили моління в храмі Спасителя та верталися до Храму Святого Гробу, перш ніж вони переступили поріг, патріархові принесли звістку, що бажаний вогонь зійшов із неба, що одна з лампад над гробницею загорілася й що усі, хто стояв ближче до того місця, помітили вогонь крізь вікно...

Отже, церковний путч не відбувся. Тим часом Всевишній до того розохотився, що «небесний вогонь» почав «сходити» повсюдно, і це вже було вочевидь понад міру. Проте, як то мовиться, масло в каші зайве не збуває. Запалюванням лампад Господь навіть перервав урочистий бенкет у короля Бодуена:

Обідня у св. Неділю була відправлена з належною урочистістю; по закінченні її король Бодуен, який за королівським звичаєм був присутній на церемонії з короною на голові, сидів на чудовому бенкеті в храмі Соломона. Ледве скінчився обід, як прийшли сповістити Бодуену й усім нам, котрі були при ньому, що священний вогонь з'явився знову й чудесним способом засвіти дві лампади, що висіли під склепінням церкви Святого Гробу. При такій звістці ми знову віддали хвалу Господові та в захваті кинулися подивитись на це диво. Король та інші рушили за нами; ми ввійшли в церкву, подивилися на вогонь, про який сказали нам і який горів у лампадах, і побачили, що народ юрмиться біля кожної з них із запаленими свічками або приготованими до того, вихваляючи при цьому Господа та висловлюючи свій захват. Один показував сусідові на диво й говорив:

— Дивися, лампада починає загоратися.

Інший відповідав:

— Он інша вже засвітилася. Я краще від неї запалю свічу, а ти запалюй там.

Третій додавав:

— Залишімося біля цієї лампади та почекаймо, коли вона загориться. Хіба ви не бачите, що інші лампади вже тліють? Подивіться, дим починає утворювати хмарину, а ось з'являється і язичок полум'я.

Таким-от чином, присягаюся, Господь сповнив свій народ радістю, й спогад про це преславне диво, яке повторювалося безупинно, зробило той день знаменитим і пріснопам'ятним зі століття в століття.

Цим і завершується політичний детектив «Диво небесного вогню» Фульхерія із Шартра. Зрозуміло: Даїмберт зазнав нищівної поразки.

Але чи надовго вгамуються церковні сепаратисти?

Розділ 6

ТАЄМНИЦЯ ОСОБЛИВОЇ МИЛОСТІ ПАП Закінчення

Зрештою в Римі знайшлися світлі голови, які не на жарт замислились: що ж відбудеться, якщо, скажімо, церковна верхівка в Палестині знайде спільну мову з місцевими феодалами? Чи не забракне в цьому випадку силовки у вірної чернечої братії, що засіла в «твердині віри на горі Сіон», для протидії об'єднаним силам володарів Утремера? Відповідь була невтішна. Опору палестинські сепаратисти могли без особливих труднощів знайти у Візантійській імперії. Константинопольський патріарх-схизматик із превеликою радістю надав би підтримку будь-якому виступу проти своїх «всесвітніх суперників» у Римі. Не відстали б від греків і православні християни Кілікійської Вірменії...

Загалом, було чимало підстав для того, щоб очікувати найгіршого. Попри гідну похвали запопадливість хрестоносців пулани, старожили Утремер, дедалі більше відсторонялися від рідної матері-землі – європейської метрополії. У них з'явилися місцеві, відособлені, далекі від європейської політики інтереси, про що всього за два-три роки до заснування ордену тамплієрів писав уже добре знайомий нам капелан Фульхерій Шартрський:

Отож погляньте й помізкуйте про себе, яким чином у наш час Господь переніс Захід на Схід; ми, жителі Заходу, стали жителями Сходу; той, хто був римлянином або франком, перетворився тут у галілеянина або мешканця Палестини; той, хто мешкав у Реймсі або Шартрі, бачить себе городянином з Тіра чи Антіохії. Ми вже забули своє місце народження, воно вже невідоме багатьом із нас, або принаймні ми не отримуємо більше відтіля звісток.

Одні з нас уже володіють у цій країні будинками й слугами, яких отримали за спадкоємним правом; інші одружилися з жінками, які не є їхніми співвітчизницями, — сиріянками, вірменками або навіть сарацинками, що прийняли благодать хрещення; у третіх є серед місцевих або зять, або невістка, або тесть, або пасербок; останні оточені своїми племінниками чи навіть внучатими племінниками; один вирощує вино-

град, інший обробляє лани; вони розмовляють різними мовами, але всі вже розуміють один одного. Найрізноманітніші місцеві наріччя стають тепер спільними для тієї чи іншої нації, а довіра зближує найвіддаленіші раси.

І справді, як написано — «лев та бик їдять із одних ясел». Чужоземець виявляється тепер місцевим, мандрівник стає жителем; день у день прибувають сюди наш рідні й близькі, щоб приєднатися до нас, залишаючи своє майно, яким вони володіли на Заході. Тих, хто був бідним у своїй країні, Бог зробив багатими; в кого було лише кілька екю, володіють тут незліченною кількістю візантійських монет; тим, хто тільки орендував землю, Господь дарував тут місто. Навіщо повертатися на Захід тому, хто знайшов тут настільки благословенний Схід?

Власне, постійна прихована конфронтація між єрусалимською «матір'ю всіх церков» і римським «коренем всієї християнської Церкви» і спричинилася до народження первістка в подальшій низці духовно-лицарських орденів. У цьому зв'язку не зайве прислухатися до слів російського історика М. А. Заборова, який у праці «Хрестоносці на Сході» прямо вказує на егоїстичну мотивацію дій римо-католицького кліру:

«Папство дбало, насамперед, про власні політичні інтереси; курія розраховувала використати братів-лицарів, головним чином тамплієрів, як бойову силу апостолічного престолу на Сході».

Кажуть, що вирішальну роль у створенні ордену відіграв святий Бернард Клервоський. Але що він міг би зробити, без «особливих милостей пап»? Якнайбільше, що можна визнати за ним у цьому «всесвітньому діянні», – це те, що вибір припав на «чудову дев'ятку», котра щойно повернулася з Палестини. Цей вибір влаштовував усіх, у тому числі «лицарів-засновників», які прагли будь-що-будь втримати за собою «стайні Соломона». Для інших же вони були «улюбленими синами Церкви», добре знали Палестину та розподіл тамтешніх сил, до того ж, міцно вгніздилися в самому центрі Єрусалима.

І полилися «особливі милості» на новостворений військово-чернечий орден бравих лицарів-рубак, як із міфічного Рогу достатку. Після Гонорія I кожен наступний папа – Інокентій II, Анастасій IV, Адріан IV і Олександр III – підтверджували «милості» й намагався їх примножити. Відтепер передбачалося, що, спираючись на міць «бідних лицарів», будь-який папа міг жорстко контролювати становище в Утремері. Місцеві володарі устремління папи Гонорія «правильно зрозуміли». Вони вमितь зметитували, що потрапили під невсипущий нагляд не кого іншого, як римського апостолика, а не просто підвладного йому ордену «духівників-самозванців». Що з того, що вони дають священні обітниці? А де рукоположення в духовний сан? Це ж порушення споконвіч-

них церковних канонів! А самі ж безбожники і в церкву не заглядають...

«Цим і пояснюються досада архієпископа тірського, – зауважує Маріон Мельвіль, – коли він пише, що тамплієри стали на добрий шлях, але потім у гордині відкинули владу єпископів і патріарха».

З моменту заснування ордену центр ваги зачаєної боротьби з римською курією перемістився, що було неминуче (близький ворог – головний ворог) на «бідних лицарів». Спочатку було зроблено спробу заперечити правочинність постанови Помісного собору в Труа. Для цього й відсунули час створення ордену на десять років назад, на момент прибуття в Палестину «чудової дев'ятки», котра ще ні про що подібне й не помишляла. При цьому разі виходило, що заснував орден не собор у Труа, а єрусалимський патріарх, заслуги якого були привласнені французькими негідниками-прелатами...

Чутки такі в Утремері закріпилися. Свою працю князь істориків Гійом Тірський писав за півстоліття по тому, але й він (між іншим, перший із палестинських хроністів) включив цю надзвичайну версію у свою розповідь про тамплієрів:

 Того ж року [1118] кілька шляхетних мужів із лицарського стану, відданих Господові, благочестивих та богобоязких, присвячуючи себе службі Христу, склали

владиці патріархові, за звичаєм католицького духівництва, обітницю жити надалі в цноті, покорі та без будь-якого майна.

Однак найбільш майстерний історик Ут-ремера не такий простий, як це може здатися. Не висловлюючи прямо своїх сумнівів щодо чуток, він відразу ж із властивим йому лукавством додає:

Спершу дев'ять років вони носили світське вбрання, яке давав їм народ на знак своєї добротності.

Виходить, що «бідні лицарі» жили на милостиню та вбиралися в чужі недоноски.

Насправді ж заснування нового ордену неодмінно потрібна була санкція папи та відповідне рішення принаймні помісного собору. І це було загальновідомо. Тому навіть у писанні Гійома Тірського «оплот ордену» має вигляд жалюгідної самодіяльності. Цілком можливо, що цю чутку архієпископ намагався піднести як зумисну містифікацію. Адже далі він цілком «канонічно» пише про собор у Труа, схвалений папою римським...

Глузливі рядки про жебрання в буквальному значенні «бідних лицарів» продовжувачі Гільома Тірського підхопили як безсумнівний факт. Характерний приклад ми знаходимо у відомій «Східній історії» одного з найяскравіших латинських хроністів Жака

де Вітрі. При цьому слід врахувати, що свою історію він писав за сто років «з хвостиком» по виникненні ордену. Чутки, які наводить Гійом Тірський, його послідовник Жак де Вітрі для більшої благоліпності прикрашає «пишним вбранням»:

Дехто з лицарів, улюблених Богом, відмовився від миру та присвятив себе Христу... Спочатку тих, хто прийняв настільки святе рішення, було лише дев'ятеро, і впродовж дев'яти років вони служили в мирському одязі та вдягалися в те, що їм подавали як милостиню віруючі. Король, його лицарі й пан патріарх були сповнені жалощів до цих шляхетних людей, які полишили все заради Христа, й подарували їм деяку власність та бенефіції, щоб допомогти в їхніх потребах і для порятунку душі віруючих. І тому що в них не було церкви чи житла, яке б їм належало, король оселив їх у своїх палатах [! — Ю.Я.] біля Храму Господнього. Абат і каноніки Храму надали їм для потреб їхнього служіння землю неподалік від палат; тому їх і назвали пізніше «тампільєрами» або «тамплієрами».

Чималу увагу цьому болючому для церковників питанню приділяє у своїй головній праці «Історія ордену тамплієрів» наша сучасниця, французький історик Маріон Мельвіль. Кожну свою думку, кожную позицію

вона, на відміну від більшості інших «спеців по тамплієрах», підкріплює фактами, взятими безпосередньо з першоджерел, чим робить свою працю, в значній її частині, незаперечною.

«Духовна автономія тамплієрів, – пише вона, – і особливо те, як вони звільнилися від влади патріарха, обурили хроністів Святої Землі. Ані архієпископ тірський, ані його послідовники не могли їм цього пробачити. Гійом Тірський наполягає на факті, що орден Храму започаткований самим патріархом, «від якого пішли й заснування ордену, й перші благодіяння». Його перекладач [з латини] підкреслює на сторінках «Історії Ізраїлю»: «Першою справою, котру їм доручили на спокуту гріхів¹⁴, була охорона дороги, що нею проходили прочани, від злодіїв і розбійників, які заподіювали їм багато зла. Це покаяння [? – Ю.Я.] наклали на них патріарх і єпископи».

Найсильніше роздратування церковників викликало обмеження їхніх грошових інтересів. Хіба не сказано: «у чужих руках шматок завжди більший»? Оскільки тамплієри є захисниками Церкви, розсудив папа, вони мусять існувати на засоби Церкви.

Ми забороняємо всім, – писав він, адресуючись до «бідних лицарів», – поступатися на вимогу десятини, що буде вам вноситися за згодою єпископа.

¹⁴ *Запитаємо: яких?*

То що ж це таке? Законний «динарій святого Петра» розтрачувати на якихось дармоїдів, які тільки й знають, що хизуватися в білих балахонах та бряжчати мечами?

«Особливі милості» буквально роздрагували пихатих «пастирів Господніх», що звикли цілком незалежно стригти баранів та ягничок ввіреної їм «череди Божої», які лише розніжено бекали. Загальну оцінку виразно передає князь істориків:

Вони, заперечуючи права духовних осіб і викрадаючи в них десятини й перші плоди, ганебно утискали їх у користуванні своїм добром.

Очевидно, виникали гострі конфлікти, на що натякає автор «Історії Ізраїлю»:

Сусіди їхні знітилися та захищались по-різному, що роблять і донині.

Було зроблено принаймні дві спроби фізично знищити орден, про що йтиметься нижче. А вже інсинуацій і наклепів – що пуголовків у гнилому болоті...

Нез'ясованим залишається тільки питання про «захист мандрівників»: чи то цією очевидною вигадкою хотіли через брак кращого відзначити благочестя «батьків-засновників» (нагадаю, ця версія з'явилася тіль-

ки за півстоліття по заснуванні ордену), чи прагли глузливо підкреслити одвічну хи- мерність «папської витівки». Як би там не було, а факт залишається фактом: на Сході появу ордену тамплієрів сприйняли вороже. А тому не дивно, що вперше «бідні лицарі» голосно заявили про свою доблесть і незрів- нянну відвагу не в Палестині, а на Заході – у битвах з «нехристиями» під пекучим небом Арагону й Наварри.

Розділ 7

БІЛЕ ЗАРАДИ БЕЗВИННОСТІ Й ЧЕРВОНЕ ДЛЯ МУЧЕНИЦТВА

Коли, готуючись до майбутніх мандрів Святими Місцями, французький найхристиянніший король Людовік Юний (він же Сьомий) ще тільки приміряв позолочені обладунки, стольним Парижем блискавкою промчала звістка: до міста прибули тамплієри! Парижани їх ніколи не бачили, а тому інтерес був великий, до того ж, підігрітий чутками про їхні легендарні подвиги в Іспанії. Вони здобули славу непереможного воїнства. *«Враження, справлене тамплієрами, вочевидь, було надзвичайним, тому що зворот «брати ордену Храму... всі в білих плащах» повторюють багато хроністів, навіть у офіційних документах»* (Маріон Мельвіль). Сто тридцять «бідних лицарів» у білосніжних плащах на чолі із щойно обра-

ним третім магістром Евераром де Барром були готові стати супутниками короля в його небезпечній «заморській мандрівці».

У далекому Утремері на хрестоносців чекали з нетерплячою напругою, адже там настали недобрі часи, які обіцяли прикрощі та ще невідомі лиха. У листопаді 1144 року численне воїнство «синів Ісламу», кероване талановитим полководцем, атабеком Мосула на ймення Імад ед-дін Зенгі¹⁵, взяло в облогу Едесу, столицю першої держави хрестоносців Утремера. Однак місцеві владарі, піклуючись насамперед про себе, не поспішали надати допомогу одновірцям, що втрапили в халепу.

Тим часом, — повідомляє Гійом, архієпископ граду Тіра, — Сангвін нападав безперервно на обложених та докладав зусиль до більш жорстоких утисків громадян, що сприяло йому в оволодінні містом.

Несподіване падіння Едеси, першої держави хрестоносців, викликало в Європі сумні, але войовничі зрушення: було вирішено розпочати другу «заморську мандрівку», щоб гідно провчити вкрай знахабнілих нехристів-агарян...

Для участі в майбутньому «ходінні» до Парижа з Іспанії прибуло сто тридцять лицарів-тамплієрів на чолі з Евераром де Бар-

¹⁵ Сангвін, як його називали «християнські пси».

ром. Ширилися чутки про надзвичайні дарування ордену від запіренейських королів, що викликало гострі, жадібні заздрощі. При цьому умови таких «дарувань» нікого не цікавили, вони просто відзначалися, що, до речі, роблять і досі хвацькі брехуни, недоброзичливці ордену. Мовляв, як посміли вони іменуватися «бідними лицарями», якщо постійно скажено збагачувались? Але ми заглибимося в цей процес «казкового збагачення», щоб вибити ґрунт з-під ніг брехунів і наклепників «на теренах історії».

На той час більша частина Піренейського півострова ще перебувала в руках арабських завойовників, які й далі вели активну боротьбу з католицькими королями. Перший «дар» – фортеця Калатрава – була високим велінням дарована тамплієрам лише тому, що під натиском «маврів» сам монарх не сподівався втримати її у своїх руках.

«Король дон Альфонс Кастильський, – пише Жан де Маріан у своїй «Історії Іспанії», – обложив Калатраву, фортецю Толедського королівства, звідки вирушали маври грабувати володіння довколишніх християн. Коли фортецю було захоплено, король передав її архієпископові Толедському з правом користування там усією повнотою влади за умови, однак, прийняти на себе відповідальність щодо її захисту. Прелат, вважаючи себе не здатним захищати місто, передоручив його тамплієрам, які стали користуватися там правами єпископа».

Зрозуміло, таке «дарування» тамплієри мали оплачувати своєю кривцею...

Спадкоємець Альфонса король Раймунд-Беренгарій шле магістрові ордену Роберу де Краону панічного листа, викликаного новим натиском мусульман:

 Тому благаємо ваше братство поквапитися до слави подібного тріумфу. Не ухиляйтеся від цієї служби Богу й відповідайте нам якомога швидше. Якщо ви запізнитесь, то завдасте великої шкоди Церкві Господній.

При цьому король «обдаровував» тамплієрів містами, що перебували в арабських володіннях: Дороку, замки Оса, Монзон, Монтуа, Каламера та Барбара з володіннями Луп Санчес де Бельхіт («Щойно ви впораєтеся з Луп Санчес»), замок Ремоліна («Коли милість Божа його мені передасть») і замок Корбін («Якщо Господь благоволить мені його віддати»).

Угода на ці «дарування», які тамплієри мусили «відрізати в маврів», була підписана королем і магістром у Жероні 27 листопада 1143 року. Як бачимо, обдаровуючи «бідних лицарів» Раймунд-Беренгарій нічогосінько не втрачав, навпаки – здобував. Адже відвойовані тамплієрами міста й замки з прилеглими земельними володіннями автоматично входили до складу королівства.

А тому король анітрохи не скупився: він обіцяв «бідним лицарям» п'яту частину зі «спільного казана» награбованої в ході завоювань здобичі...

Так само «милостиво обдаровували» відважних рубак-тамплієрів владарі Португалії. Першою «не поскупилася» королева Тереза, яка подарувала «бідним лицарям» арабські володіння Сур на ріці Монтего разом із грізною твердинею, що в ній нехристі заступали португальцям шлях на південь. Пізніше її син король Альфонс обдарував їх великими арабськими володіннями Сірка¹⁶. Після запеклих боїв тамплієри заклали на відвойованих землях міста-фортеці Коїмбру, Радін і Еге. *«Церкви цих міст, – підкреслює Маріон Мельвіль у «Історії ордену тамплієрів», – були підлеглі безпосередньо папі, без права втручання будь-якого єпископа».*

Природно, було чимало дарувань-обіцянок дрібніших, часом курйозних. Пресвітла дружина віконта Арно де Жильбера запевнила: щороку вона власноруч шитиме їм одну сорочку та штани, а посмертно обдарує їх своїм плащем, якому, зважаючи на все, зносу нема. А правитель Барселони й Провансу Раймунд III пообіцяв тамплієрам свого улюбленого бойового коня Данко та

---

¹⁶ Користуючись грою слів (володіння Сірка й «сірка» у значенні «віск»), лицарі відправляли як подать папському престолу тільки одну свічку вагою в один фунт бджолиного воску. Ото і всі річні податкові витрати...

власні обладунки, але... після своєї смерті. У таких випадках залишалося тільки сподіватися, що кінь не здохне раніше за свого власника...

Мабуть, парижан найбільше вразили білосніжні, без єдиної цятки плащі, накинуті на засмаглих під пекучим сонцем півдня лицарів. І не дивно, з огляду на те, що одягнуті вони були в похмурі, темні хламиди. У рукописах того часу так і рябіють словосполучення «лицарі в білих плащах» – як означення, що стосується лише тамплієрів. І справді:

Ми дозволяємо всім братам-лицарям взимку та влітку... носити білі плащі. І нікому іншому, крім вищезгаданих лицарів Христа, носити білий плащ не дозволяється: нехай ті, хто відринув мирське життя, надягнуть білі шати й вважають себе пов'язаними зі своїм Творцем. Бо що ж ще означає білизна, як не цілковиту цнотливість? Вона є впевненість у тілесній хоробрості й здоров'ї.

При цьому підкреслювалося:

Але вбрання це не повинне мати жодних надмірностей і носитися без будь-яких гордощів. І також ми постановляємо, щоб жоден брат не носив ані хутра, ні шкіри на своєму плащі чи на яким завгод-

но іншим вбранні, що належить особисто йому, навіть на своїй ковдрі... І такого вигляду ми наказуємо дотримуватися всім, щоб кожен міг легко й швидко вбратися чи роздягтися, взутися й роззутися.

Потрібно було невсипно піклуватися, щоб око заздрісників і недоброзичливців не змогло б виявити у виданому вбранні такого, що здатне викликати заздрість чи осуд: щоб одяг був не надто довгий, не надто короткий, але шитий по зросту тих, хто мав був його носити...

Це дало привід святому Бернардові на весь голос із церковної паперті викрити мирських вояків:

Та гляньте ви на себе тверезо! Ви вбираєте своїх коней у шовки й огортаєте свої кольчуги якимось ганчір'ям. Ви пишно причепурюєтеся для смерті й мчите до своєї загибелі безсоромно та із зухвалою зарозумілістю. Це лахміття — обладунки лицаря чи жіноче ганчір'я?

27 квітня 1147 року відбувся генеральний конвент (збори) у новозбудованому паризькому Домі, що одержав назву Тампль. Збори відбувалися в присутності папи Євгенія, королівської пари – Людовіка та Альєнори, «вінчальника королів» архієпископа

Реймського, канцлера абата Сюжера, певна річ, святого Бернарда з Клерво та багатьох інших видатних прелатів.

І знову тамплієри вразили своїм виглядом – білим квадратом зі ста тридцяти безмовних, як статуї, лицарів. Для звичних до безцеремонного галасу «рівних серед рівних» баронів мовчання тамплієрів було незвичайним. І знову замиготів навіть у офіційних документах зворот «брати ордену Храму... всі у своїх білих плащах»¹⁷.

Саме на цьому капітулі папа дарував тамплієрам червоний восьмикутний хрест. І вже наступного дня в кожного на грудях зліва, там, де серце, яскраво палав подарований знак. Ет, дізнатись би, як вони встигли? Де роздобули червоний шовк? Чи не змовилися з папою заздалегідь? Не виключено...

На цьому ж зібранні було обрано ветерана іспанських дарувань Еверара де Барра – йому довірили лицарі вести їх через гори Кілікії, як ходили вони за ним через небезпечні ущелини Піренеїв. До їхніх білих плащів із хрестами, що палали на грудях, додалися однаковісінькі двогострі мечі в чорних піхвах і довгасті щити, розсічені на чотири частини також червоним хрестом.

---

¹⁷ «Біле заради безвинності й червоне для мучеництва», – скаже за півтора сторіччя по тому знаменитий історик Палестини єпископ Жак де Вітрі.

– Що за люди! – захопився Людовік Юний, сам вихований серед ченців. – Чи ж не красені?

– О, так, воістину незрівнянні! – погодився абат із Клерво. – Тому що це нове лицарство виникло на Землі Втілення. Воно нове, кажу я, тому що веде двояку битву.

– Як це розуміти? – запитав король.

Бернард охоче розтлумачив:

– Вони борються то проти ворогів у плоті й крові, то проти духу зла на небесах. І те, що лицарі ці опираються силою своїх рук ворогам тілесним, я вважаю справою звичайною, тому що не називаю це рідкістю. Але коли вони ведуть нещадну війну силою духу проти підступу й спокус диявола, проти різноманітних вад і демонів пільми, я назву це не тільки чудесним, але гідним усілякої хвали.

– Так, так! – охоче підтримав король.

– І ще скажу, – надихнувся Бернард. – Лицар, який захищає свою душу обладунками віри, подібно до того як вбирають своє тіло в кольчугу, і справді є лицарем без страху й докору! Подвійно озброєний, він не боїться ані демонів, ані тілесних ворогів. Той, хто прагне до Бога, не боїться смерті. І як би він побоявся вмерти, якщо для нього життя є Христос, а смерть – винагорода? Нехай же йдуть у похід і разять із безстрашною душею ворогів Христа з повною впевненістю, що ніщо не може позбавити їх милості Божої.

– Я щасливий, що вони йдуть зі мною! – захоплено вигукнув Людовік.

Це справді стало для нього щастям, тому що тамплієри врятували його найясніше життя під час страшного бою в Ущелині Смутку.

Чи ж варто нагадувати, що цей діалог побудовано на основі справжніх документів з «теоретичним обґрунтуванням» сутності духовно-лицарського ордену?

Розділ 8

ЗІ СТРАХУ, ЩОБ ДІМ ЇХНІЙ НЕ БУЛО ЗГАНЬБЛЕНО ЧИ ПОГУБЛЕНО

Чимало сторінок ми присвятили Другому хрестовому походу в оповідях, присвячених падінню града Костянтина та Альєнорі Аквітанській¹⁸. Повторюватися немає потреби. Однак, хоча наша праця в цілому охоплює епоху хрестових походів, вона не є її послідовною історією, тому що за тему обрано події, що мають терпкий присмак, інтригують «жагучою таємницею». «Заморські мандрівки» у наших розповідях – лише етапи шляху, які, за вдалим висловом французького історика Поля Руссе, «пронумеровані, як нумеруються дива світу».

¹⁸ Книги Юрія Ячейкіна «Орлиця у двох коронах» і «Падіння града Костянтина» готуються до друку. – Ред.

Тому в кожному окремому випадку використано лише ті факти, що мають безпосередній стосунок до тієї чи іншої теми. Так і зараз, описуючи драматичний результат нещасливої «перегриниції» Людовіка VII, ми зупинимося на відомостях, що стосуються загону орденських «бідних лицарів».

Було б необачно кого-небудь твердо, безапеляційно обвинувачувати в трагедії, що розігралася в Ущелину Смутку. Причину поділу війська, яке призвело до загибелі половини ратників, ніхто до пуття не з'ясовував. Хроністи теж, по суті, її обережненько обійшли, напевно, побоюючись бовкнути зайве. Історикам залишається тільки так і сяк міркувати й робити більш-менш логічні припущення, яких накопичилося вже безліч. Ось, на наш погляд, найпоширеніші з них: винна Альєнора Аквітанська з її амурними походеньками; винен молодший брат короля, котрий таємно плекав плани оволодіння короною, для чого потрібна була якнайшвидша «сумна кончина» старшого; винні церковники, які мріяли про ліквідацію «мерзенного ордену папських шибеників»: вони теж опинилися в авангарді і в масовій різанині жоден рясоносець не постраждав... Як би там не було, жодної мети, якщо вони справді мала місце, незважаючи на величезні втрати, не було досягнуто.

Про ті події повідомляють лише двоє очевидців, взаємно доповнюючи один одного, – чернець Одо де Діогіло, легат канц-

лера Сюжера, й безіменний автор, якого за традицією називають Анонімом. Хоча він і менш красномовний за свого сановитого побратима по перу, натомість стриманіший в оцінках і, головне, точніше викладає факти, пов'язуючи їх у єдиний логічний ланцюг.

Отже, хрестоносна рать франків ділилася на дві частини: авангард, що в легкому озброєнні йшов попереду, аби перебувати в повній бойовій готовності до сутички з невірними, і ар'єргард, який повільно тягся слідом, обтяжений величезним обозом. Ішов позаду й загін тамплієрів, готовий відбивати атаки з тилу. При обозі завжди перебував король, оберігаючи як зіницю ока скрині із вбранням королеви. Там же безладною юрбою рухалися охоронці похідних казанів, конюхи при в'ючних тваринах, різноманітні необхідні в поході ремісники та орда озброєного «во Христове ім'я» простолюду, який іменувався «пішою раттю». Загін войовничих «амазонок» на чолі з королевою Златоніжкою¹⁹, як стверджують багато істориків, звеселяв шляхетних сеньйорів у авангарді. Мовляв, нема чого прекрасним дамам припадати порохом у обозі серед брудної мужичні. Однак це вже слабка зона домислів, тому що в обох хроніках ані словом не згадано про місце перебування королеви. Розумніше все-таки припустити, що Альєнора перебувала в обозі, при королі, у квітнику придворних дам, пре-

¹⁹ *Таке поетичне наймення дали візантійці королеві Альєнорі.*

мудрих фрейлін і спритних служниць, аніж в озброєному до зубів, напруженому в очікуванні зустрічі з ворогом авангарді...

Того трагічного дня військо здиралося стрімчками Кадма – гірською місцевістю, яку мусульмани називають Бабадаг і в якій за тих далеких часів доріг не було й близько. Побоюючись раптового нападу турків-сельджуків, авангард і ар'єргард намагалися йти на відстані прямої видимості, аби у разі потреби негайно прийти на допомогу. В цілому ситуацію легко відтворити в мозаїці зі свідчень очевидців, учасників злощасного «ходіння», і деяких міркувань професійних істориків. Отже, почнемо її складати...

Анонім:

Того дня авангардом командував Жоффрау де Ранкон, знатний вельможа з Пуату, який ніс королівський прапор, що звичайно передував прапору Сен-Дені, названому Орифламою. Було вирішено, щоб авангард розташувався на вершині гори й провів там ніч.

Чернець Одо:

Однак Жоффрау де Ранкон – гідний вічної ненависті за це – забув накази короля, що спостерігав за тилом. Він прибув до підніжжя гори досить рано, бо

ніщо його не затримувало в дорозі, та розпочав підйом.

Анонім:

Коли Жоффруа прибув на призначене місце, йому здалося, що можна йти ще далі, тому що сонце стояло високо. Проводирі загонів²⁰ також радили йому залишити вершину гори і вказували на гарну долину внизу, де вони могли б зручно розташуватися. Ранкон занадто піддався такій раді: щоб досягти того місця засвітла, прискорив рух. Тим часом ар'єргард, упевнений в зазначеній домовленості, що Жоффруа зупиниться на вершині гори й там розкине намети, і не підозрюючи, що він пішов далі, йшов за ним повільно та ліниво.

Чернець Одо:

Та гора була крута й кам'яниста, а сходження — важке для наших, які бачили вершини, що сягали небес, а в глибокій улоговині — потік, який зривався в пекло. Юрба дедалі прибувала, люди штовхалися, поки не влаштували обвал.. Каміння завалило дорогу, й наші, відшукуючи шлях, тислися одне до одного, наскільки це було

²⁰ Людовік VII послав уперед Жоффруа Ранконського, владаря Тайльбурзького і брата короля графа Морьєнського.

можливо, побоюючись власного падіння в прірву чи падіння іншого... Темніло, а наш обоз стовпився в ущелині. Та цього лиха було ще не досить, бо ворог обрав саме цей момент, щоб напасти. Турки вийшли з-за стрімчаків, тому що не боялися більше нашого авангарду й не бачили ар'єргарду²¹. Вони завдали удару та скинули вниз наших піхотинців, що падали й ковзали донизу, як безладна череда. Крики тих, що зійшли нагору, досягали небес і слуху короля.

Анонім:

Християн багато було вбито, багато потрапили в полон і були скуті ланцюгами.

Християнське військо втратило чотирьох зі своїх найзнатніших і найхоробріших воїнів: графа Гаронсі, Гоше де Менга, Еверара де Бретейля та Ітьє Моніака; невідомо, чи загинули вони, чи потрапили в полон. Багато й інших воїнів прийняли цей мученицький вінець.

Мішо (спираючись на обидві хроніки):

«Історик зупиняється тут у благоговінні перед зворушливою і мужньою самовідданістю Людовіка VII серед цих гірських прірв, куди валився

²¹ Де були тамплієри.

його народ, як безсила череда. Забуваючи самого себе заради народу, що гинув... король кинувся в ряди мусульманського війська... весь королівський почт загинув під час цієї сутички. Людовік, не зраджуючи свого царственного серця, схопився за гілля та видерся на вершину одного зі стрімчаків; отут, захищений кірасою своєю від турецьких стріл і височіючи на своєму стрімчаку, як на стіні чи укріпленій вежі, король французький і далі відтинав голови та рубав руки тим, хто на нього нападав».

І тоді приспіли тамплієри. Атака сельджуків розбилася, коли вони наткнулись на лицарів у білих плащах, які напірали дружно, плечем до плеча. Для «нехристів» це виявилось неприємною несподіванкою, вони звикли, що «християнські свині» б'ються поодинці, кожен – сам по собі. А тут – нещадно рубають спільно! Сельджуки зникли в горах. Однак...

Не встигнувши принести свої плоди до Дамаску, цвіт Франції був скошений, – скаржився Одо Діюгіло.

Маріон Мельвіль:

«Після смертельно тривожної ночі, коли сонце сходу освітило турків, які ще й досі були господарями вершин, Людовік закликав Еверара де Барра, щоб врятувати майже безнадійну ситуацію».

Чернець Одо:

Магістр ордену Храму сеньйор Еверар де Барр, шанований за свою віру та неоціненний приклад для війська, і його брати стежили за своїми власними кіньми та поклажею і, наскільки могли, хоробро захищали поклажу й коней інших. Король, котрий любив їх і охоче наслідував їхній приклад, забажав, щоб усе військо трималося їх і щоб наше духовне єднання зміцнило слабких. Нарешті, за спільною згодою, вирішили триматися в цій небезпеці по-братерськи, всі разом. Усі, багаті й бідні, дали слово, що не втечуть із табору й будуть у всьому коритися магістрові, якого їм призначать. За такого обрали тамплієра на ймення Жильбер і визначили йому п'ятдесят лицарів з ордену як помічників... Усе військо слухалося його наказів, і ми раділи, спускаючись безпечно з гір, захищені від будь-якого нападу ворога...

Маріон Мельвіль:

«Із усього війська тільки в тамплієрів був досвід війни в горах. Ветерани Піренеїв, вони знали, як уберегти коней і захистити поклажу».

Людовік у дорозі поніс такі витрати, що Еверару де Барру довелося знову його рятувати – він вирушив до Акри на пошуки засобів для утримання війська. Людовік VII

ніколи не забував сприяння, наданого йому орденом Храму на Сході. З Антіохії король надіслав до Парижа канцлерові Сюжеру листа, витягом із якого ми завершуємо наш «мозаїчний» розділ:

Ми не бачимо, не можемо собі уявити, як би змогли прожити хоча б мить у цих краях без їхньої [тамплієрів] допомоги та їхньої ради. Ми ніколи не відчували браку цієї допомоги, починаючи з першого дня нашого прибуття й до моменту, коли ці листи нас залишають, і вони й надалі виявляють себе ще більш послужливими. Ми ж просимо вас подвоїти благовоління щодо них, щоб вони змогли відчутти, що ми просили за них. Більше того, ми повідомляємо вам, що вони нам позичили значну суму, а у свою чергу, отримали її в борг²² під власну їхню відповідальність. Цю суму необхідно повернути їм зі страху, щоб Дім їхній не було зганьблено чи загублено. Ми не можемо змусити їх порушити своє слово, знеславити всіх нас разом. Благаємо ж вас виплатити їм без зволікання суму в дві тисячі марок сріблом.

Цей розділ можна було назвати «Випробування на міцність».

²² Від венеціанських купців.

Розділ 9

БЕЗ ВИНИ ВИННИ

Історію диктує політика. Зі зміною ідеологічних установок сміливо спотворюються на догоду поточному моменту цілі шари історії. Як наслідок такого бездумного ставлення до минулого можна зустріти «Історії» із цілком протилежними трактуваннями тих самих фактів і подій. Якщо факти виявляються, так би мовити, надто незручними й не піддаються належній інтерпретації, про них просто забувають, тим самим, м'яко кажучи, збіднюють саму людську пам'ять. Видно, виходячи саме з цих міркувань, Монтеस्क'є з гіркотою поскаржився, що *«історія є хибно складеними фактами про істини або з приводу істин»*.

Цей «критичний принцип» особливо часто застосовується у вигадках про «бідних лицарів Храму». Пристрасні «наукові пошуки» щодо тамплієрів створили з орде-

ну банду якихось запеклих лиходіїв, котрі нишком чинять свої підлі підступи. Двовікову історію ордену перетворили на суцільну таємницю, повну несусвітніх, нічим, до речі, не обґрунтованих, але незмінно злісних за змістом домислів. Вони нагромаджуються, як гігантська піраміда Хеопса над вічно незворушним Сфінксом, що спрямовує в невимірну далечінь свій загадковий погляд.

Вдруге палестинські діяння тамплієрів спливають у ході безглуздої, хаотичної облоги Дамаска, яку «визволителі Святих місць» припинили після незрозумілого п'ятиденного тупцювання під його стінами, хоча мали очевидну чисельну перевагу. До цієї авантюри французького короля й кайзера, що приєднався до нього, захопив ерусалимський король, химерний молодик Бодуен, за рахунком третій²³. Одразу ж почали дошукуватися причини такого великого конфузу й незабаром дошукалися: до ганебного відступу визволителів змусила «зрада християнської справи».

Але хто ж вони – ці «внутрішні вороги»? Поповзла невідомо ким пущена чутка: тамплієри. Отакої! Подумати тільки, не встигли прибути на Святу Землю, як уже настільки серйозно нашкодили!

Як слушно зауважив прискіпливий історик М. А. Заборов, негайно після появи тамплієрів в Утремері разом із юрмиськом

²³ Докладніше – у книзі «Орлиця у двох коронах».

хрестоносних «ходоків по Святих Місцях», їх «відверто звинуватили в жадібності – за гроші вони готові були й на зраду «християнської справи». Вюрцбурзький хроніст вважає, що під час облоги Дамаска 1148 року лицарями Другого хрестового походу обложені підкупили тамплієрів, які потай надали їм підтримку, що й стало однією з причин провалу всього заходу».

Безумовно, у своєму скепсисі Заборов має рацію. Із повідомлення Йоганнуса фон Вюрцбурга неможливо зробити жодних висновків. Більше того, його навіть важко брати до уваги. Тільки й того, що німецький оповідач казок тицяє навмання в «бідних лицарів»:

«Цей Дім ордену Храму містить значне число лицарів для заступництва Християнській землі; але, як кажуть (не знаю, правда це чи наклеп), їх підозрюють у зраді, що добре підтвердила їхня поведінка в Дамаску...»

Чи не завищено «історичну роль» невеликого загону зі 130-ти «бідних лицарів» у 50-тисячному ополченні під рукою трьох королів? Питання суто риторичне...

Інакшою є думка про цю «темну справу» колишнього учасника паломництва до Дамаска нашого безіменного хроніста-правдолюбця. Він запевняє, що араби, захисники Дамаска, ввійшли в таємні зносини не з ким іншим, як із місцевими володарями Утремера, щедро обіцяючи їм «великі скарби», якщо вони примусять короля Луї та кайзера Конрада зняти облогу.

Ті барони, — викриває їх Анонім, — імен яких історія не бажає вимовляти, щоб врятувати їхнє потомство від сорому таких спогадів, радили Людовіку перейти на інший [непрístupний] бік Дамаска. О горе! Їхню раду було прийнято.

Нова місцина була гола, як арабський бубон, позбавлена води й рослинності...

Проте Мішо, котрий у своїх описах спирається на Аноніма (Одо Діогіло обірвав свою хроніку на моменті прибуття хрестоносців до Антіохії), тобто єдиного з живих на той час свідків, теж додає «тіні»:

«Значна частина арабських письменників і латинських хроністів [?! – Ю.Я.] розповідають про облогу Дамаска з різними подробицями; проте, всі згодні, що відступ християн був спричинений зрадою».

І трохи далі:

«Дехто з латинських хроністів [?! – Ю.Я.] звинувачує в цьому користолубство тамплієрів; інші висловлюють свої підозри щодо Раймунда²⁴, князя Антіохії, що палав жаданням помсти королю Франції».

Нічого не скажеш, дивний камінчик кинуто в чужий город, тим більше, що сам же Мішо пише відповідно до свідчень присутнього «при тому всьому» Аноніма:

²⁴ Який, до речі, ніякої участі в облозі не брав і залишався у своєму князівстві.

«Зловживаючи довірливістю хрестоносців, барони Сирії запропонували план, прийнятий надто легковажно, який позбавляв усіх надій, котрі поклалися на цей Хрестовий похід.

На зборах барони Сирії радили перемінити місце нападу.

– Сусідство садів і ріки, – говорили вони, – перешкоджає вигідному розміщенню бойових знарядь.

Християнське військо на зайнятій ним позиції ризикувало бути захопленим зненацька і піддавалося небезпеці бути оточеним ворогами, без жодної можливості до захисту; здавалося, що вірніше та простіше почати облогу міста з південного та східного боків.

Переважна частка проводирів мала більше відваги, ніж розсудливості: впевненість у перемозі змушувала їх нехтувати здоровим глуздом, крім того, вони не могли сумніватися в палестинських християнах, які були для них братами й на чий заклик вони розпочали похід. Побоювання затягти облогу примусило схвалити план, запропонований баронами Сирії. Християнське військо змінило місце атаки й замість того, щоб знайти легкий доступ до міських укріплень, побачило перед собою вежі та нездоланні стіни; до того ж, простір, який вони займали тепер, не надавав їм жодних засобів: це була земля оголена та безводна... Між обложниками спалахнув розбрат; у таборі хрестоносців тільки й торочили про підступи та зраду».

Залишається мучитися запитанням без відповіді: чому ж Жозеф-Франсуа Мішо в

тому самому тексті раптом замінив «баронів Сирії» на тамплієрів? Із цього приводу можна робити різні здогади. Але навіщо ж ворожити на кавовій гущі, коли навіть вірні припущення підкріпити нема чим?

Хтозна, чи не розчавило б нас між Сціллою та Харибдою, якби князь істориків Гійом Тірський не склав такий собі «список обвинувачуваних». Але перш ніж ознайомитися із цим «обвинувачувальним актом», уточнімо, як іменитий автор сам ставився до своєї праці, яких вимог дотримувався. Ось його творче кредо, викладене в пролозі «Історії Священної війни»:

Якщо ж хто, лестячи іншому, безсоромно домішує до того, що сталося, неправду, то такий вчинок вважається до того принизливим, що подібний історик не повинен бути допущений у число письменників. Приховувати істину діянь не дозволено й противно обов'язкові письменника; тим більше грішно плямувати істину неправдою і помилково передавати легковірному потомству.

А якщо винен монарх? Як поведетися в цьому випадку? Гійом, «Божеським милосердям святої Тірської церкви не гідний служитель», відповідає «братіям у Христі, до яких дійде сія праця»:

Ніхто з людей розсудливих не засумнівається в тім, що описувати діяння королів і небезпечно, й досить ризиковано. Крім трудів, зусиль, безсонних ночей, із якими буває пов'язана праця така, історики загрожують ще й прірви по обидва боки, навряд чи кому вдасться уникнути однієї без того, щоб не потрапити в іншу: ухиляючись від Харибди, він зустрінеться зі Сциллою, оперезаною собачими головами, котра вміє не гірш за першу піддати катастрофі... Отже, історики доводиться або відступити від обов'язків свого покликання, висловлюючи негідну догідливість, або, дотримуючись істини, йому доведеться викликати ненависть, матір'ю якої й буває істина.

Забігаючи наперед скажемо, що дотримуючись істини, історик викликав ненависть і був отруєний, коли, ратуючи за цю істину, вирушив до Рима викривати нерозумні діяння ерусалимського патріарха Іраклія...

А зараз Гійом знайшов, як йому здавалося, дотепний вихід. Усі версії про зраду, які тоді ходили, він звалив до однієї купи, сподіваючись приховати голку в копиці сіна²⁵. Серед інших «підозрюваних» названі тамплієри. Сума, виплачена зрадникам дамазьким візиром Муїн ад-діном Унуром, нібито була неправдоподібно величезна – 250 тисяч

²⁵ Але король не голка, його ім'я відразу виступає з-посеред численних імен вищих сановників Утремера.

динарів. Але вона виявилася нікчемною, коли з'ясувалося, що шкіряні мішки були натоптані трішки позолоченими свинцевими бляшками. Це, мовляв, сам Господь, щоб покарати зрадників, перетворив на нічого не вартий метал ті гроші, які вони отримали за свою зраду...

«Виклавши в такий спосіб свідчення сучасників, – зауважує з цього приводу Мішо, – сановитий історик Єрусалимського королівства зізнається, що, проте, він не міг відкрити істини, та закінчує свою розповідь відозвою до правосуддя Божого проти невідомих винуватців такого тяжкого злочину».

Справді, комусь може здатися, що таке наведення припущень без висновків і навіть без висловлення своєї особистої думки, нічого не пояснює, і, як наслідок, користі від цих «викриттів» немає жодної. Але чи так це? Невже князь істориків називав короля всує? Адже це саме по собі вкрай небезпечно! Так було й так залишається понині. Спробуйте в числі «підозрюваних казнокрадів» назвати ім'я президента, і вас швиденько потягнуть до суду за «образу особи», щоб нагадати стародавній вислів: «Не поминай ім'я Господа всує». Треба гідно поцінувати мужність давніх істориків. Архієпископ закликав не до небесного правосуддя, а до розсудливості «братів у Христі», до яких дійде його праця.

У той же час згадка про тамплієрів «бідним лицарям» нічим не загрожувала. Чи можна серйозно обвинувачувати жменьку

лицарів, котрі, щойно прибувши в Палестину, відразу ж потрапили в атмосферу глухої ворожості і з боку світських, і з боку духовних владик? Чим могли вони зарадити, ще не знаючи місцевих умов? Як могли впливати на монархів і гордовитих баронів у передислокації підлеглої тільки їм феодальної раті? Тим більше, що прибулі з ними пихаті європейські вояки вже встигли «з гіркотою» розповісти про «насильство», вчинене над ними в поході, та про те, скільки моральних мук їм довелося перетерпіти під нечуваним «тамплієрським ярмом».

Про цей середньовічний детектив з підкупом і зрадою наш співвітчизник М. К. Заборов без усяких зайвих натяків і посилянь на князя істориків, писав:

«Як розповідають східні історики Абу-аль-Фарадж і Михайло Сирієць, з міста в табір обложених, до Єрусалимського короля Бодуена III, було спрямовано таємне посольство: нехай, мовляв, він, Бодуен, не розраховує, що йому вдасться втриматися в Єрусалімі, – такий був зміст посольських умовлянь, – якщо «великий Конрад утвердиться в Дамаску». Королю запропонували 200 тисяч динарів, баронові Тиверіадському – 100 тисяч відступного, щоб вони вмовили німецького государя забратися геть. Наприкінці липня 1148 року, нічого не домігшись, лицарі Хреста на настійливу вимогу цих баронів, куплених, до того ж, золотом дамаського візира Муїн ад-діна Унура (котре, як з'ясувалося пізніше, виявилось фальшивим), облишили свої спроби».

– А де ж, – із повним правом може запитати читач, – обвинувачення тамплієрів арабськими літописцями, про які згадує вельмишановний Жозеф-Франсуа Мішо?

Мусимо визнати: поки що таких історикам виявити не вдалося.

Ось і вся розповідь...

Безпідставні наклепи, які зробили тамплієрів «агнцями на заклання», мали несподівані наслідки. Ображений брудним наклепом до глибини душі, сповнений відрази до нікчемних інтриганів місцевого походження, які тільки бруднять Святі Місця, герой походу «брат наш, магістр» Еверар де Барр полишив споганену Землю Обіцяну та відбув до рідного Парижа. Там він вирішив взагалі «піти з гріховного світу цього». 14 травня 1150 р. він зібрав капітул ордену, на якому склав свої повноваження, незважаючи на тривожний лист сенешаля Андре де Монбара, який слізно закликав магістра повернутися в Палестину.

«Але Еверар більше нікого не слухав, – пише Маріон Мельвіль. – Охоплений ностальгією за Клерво, він змінив одіж ордену Храму на цистеріанську мантію і виявився несхибним у своєму новому рішенні попри всю заповзятливість, із якою тамплієри спонукали його до повернення».

Помер Еверар де Барр милостивим, укритим сивинами монастирським старцем у абатстві Сіто 25 листопада 1174 року й

при цьому пережив чотирьох наступних магістрів – Бернара де Тремеле, Андре де Монбара, Бертрана де Бланфора й Філіппа де Міллі.

Тоді ж сенешаль Андре де Монбар надіслав листа своєму небожеві святому Бернару, полум'яному провісникові другої «заморської мандрівки». До речі, дядько й племінник виявилися однолітками, можливо, дядько був навіть трохи молодший. У відповідному листі абат Клерво неприховано ремствує:

Той лист, що ви мені надіслали, застав мене в ліжку. Я прийняв його тремтливими руками. Я жадібно читав і перечитував його, але ще палкіше я бажав вас бачити. Я знаходжу у ваших листах те саме бажання, але також і ваші побоювання за землю, котру Господь наш освятив своєю присутністю і своєю кров'ю. Горе нашим государям! Вони нічого не зробили доброго на землі. Ці добродії у своїх же землях, куди вони поквапом повернулися, поводяться з немислимою злістю...

...1991 року московське Видавництво політичної літератури «порадувало» читачів гарно оформленою, спорядженою багатьма кольоровими ілюстраціями книгою Борислава Олексійовича Печнікова «Лицарі Церкви. Хто вони?» Уявіть моє здивування, коли я прочитав:

«Коли йшлося про збагачення, то «чисті й світлі душею» тамплієри йшли на пряму зраду Христових інтересів. Приклад цього – облога Дамаска 1142 року²⁶ під час Другого хрестового походу. Вюрцберзький хроніст²⁷ свідчить: обложені підкупили лицарів Храму, які надали їм підтримку, що й стало в остаточному підсумку однією з основних причин провалу добре продуманого [?! – Ю.Я.] і підготовленого заходу».

Як те мовиться, коментарі зайві.

---

²⁶ Тобто за п'ять років до початку «мандрівки»!

²⁷ Знову той, котрий сам «не знав, правда це чи наклеп».

Розділ 10

КАЗКА ПРО СОРОК РОЗБІЙНИКІВ

Отже, мотив «жадібності тамплієрів» переслідував «бідних лицарів» від початку, не припиняючись. Коли зазнала краху перша вигадка, почався другий тур наклепницької кампанії. Суть цього «компромату» викладає, бризкаючи слиною від щирого обурення, вже знайомий нам гаданий ерудит, затятий викривач «лицарів Церкви» Б. А. Печніков. При цьому він невпізнанно перебріхує цитату з праці палестинського князя істориків:

«Лицарську запопадливість у бойових діях добре видно на прикладі поведінки тамплієрів при облозі Аскалона 1153 року. Гійом Тірський пише: коли частина стіни звалилася, «все військо кинулося туди, де за Божим велінням було відкрито прохід. Однак магістр ордену тамплієрів випередив усіх; разом зі своїми тамплієрами зайняв провал у стіні й нікого, крім членів ордену, не пропускав у місто, тому

що перші отримують найбагатшу здобич. Така картина надихнула городян, і вони почали мечами рубати тих нечисленних лицарів, яких пропускав магістр...»

Причину зловтіхи обуреного Печнікова за вісім з половиною століть по тих подіях важко зрозуміти – адже йдеться про загибель сорока найдоблесніших тамплієрів на чолі з «братом нашим, магістром» Бернаром де Тремеле. Що не вдалося в Ущелині Смутку, здійснилося в стінах Аскалона. Еверара де Барра «зачепили» дрібним наклепом, Бернара де Тремеле – мерзенною зрадою. Так, під Аскалоном ворогам ордену вдалося «підставити» молодців-лицарів під сарацинські мечі, що, однак, призвело до зовсім несподіваного для підступних мудреців Утремера наслідків.

Якщо вірити поминальній книзі ордену Храму в Реймсі, це сталося 16 серпня 1153 року. У своїй тридцять сьомій проповіді продовжувач історії тірського архієпископа Жак де Вітрі називає «бідних лицарів», що загинули в Аскалоні, «мучениками за віру».

Трагедія розігралася під час штурму «нареченої Сирії», як поетично іменували портове місто-фортецю Аскалон, останньої арабській твердині на палестинському узбережжі, яку хрестоносцям протягом цілого півстоліття ніяк не вдавалося «звільнити» і за звичаєм війни розграбувати. Це була вища точка жадання поживи, тому що далі

на південь простягалася випалена сонцем пустеля з її неозорим сліпучим піщаним ландшафтом.

Скільки разів уже писано про цей епізод у тривіковій хрестоносній епосі як про яскравий вияв «кричущої жадібності тамплієрів». Як це не дивно, але протягом лічених років по виникненні тамплієрів у Палестині в ході «заморської мандрівки» міцно утвердилася громадська думка про незліченні скарби «бідних лицарів», яких, природно, ніхто не бачив, але «багато чув». У цьому сенсі характерні «свідчення» чергового «благочестивого прочанина», церковного світоча думки Теодоріха з його «Книги про Святі Місця»: «Скільки багатств у тамплієрів – нікому не дано знати». Можна уявити собі, як хижо спалахував погляд у кожного, хто читав ці одкровення...

Але яка ж вона із себе – ця «наречена Сирії»?

«Місто Аскалон, вибудоване по колу на плоскогір'ї, над морським берегом, укріплене грубими стінами та високими вежами, отримувало чотири рази на рік із Єгипту продовольство, зброю та воїнів. Нічого не було втрачено з поля зору для підтримки цієї важливої фортеці, жителі в ній усі були воїнами» (Ж.-Ф. Мішо).

І ось цю арабську твердиню мало не взяли штурмом хрестоносці по піврічному безрезультатному тупцюванні під її стінами. Та ось халепа – перешкодили їм злостиві тамплієри, бо перші вдерлися в місто крізь про-

лом у стіні. І тут «за чутками», які дійшли до Гійома Тірського за добрі два десятки років, сталося незбагненне: загін «бідних лицарів» розділився надвоє. Одна його частина кинулася в місто, інша – стіною стала в проламі, заважаючи хрестоносному воїнству піти за хоробрими.

Для чого ж вчинили тамплієри таку дурість? Виявляється, за тими ж таки «чутками», аби власноруч пограбувати місто й ні з ким не ділитися казково багатою здобиччю...

Ото жаднюги! Чи не так? Натоптали сріблом-злотом скрині, а все їм замало...

При цьому ніхто навіть не ставив собі запитання, яке фактично лежить на поверхні: чи можливе взагалі захопити місто-фортецю з багатотисячним гарнізоном і воїнами-городянами загоном лише із сорока осіб? Навіть менше, тому що частина їх нібито залишилася в проломі, стримуючи бурхливий натиск теж багатотисячної орди «мандрівників», що рвалася до багатой поживи. Кожен, хто пише такі нісенітниці, неодмінно посилається на працю князя істориків, де вперше повідано цю безглузду байку. І пішла вона гуляти різними «Історіями». Авжеж, авторитет Гійома Тірського непереборний і, мабуть, на декого подіяв гіпнотично.

Читаємо в Ж.-Ф. Мішо:

«Серед бойових знарядь, виготовлених для нападу на укріплення Аскалона, була чудова, над-

звичайно висока вежа, яка мала вигляд фортеці з гарнізоном і завдавала страшних ударів обложеному. П'ятимісячна облога виснажувала сили ворога. На порятунок прийшов єгипетський флот, який складався із сімдесяти кораблів, і це додало бадьорості мусульманам... Обложені, бажаючи позбутися великої рухливої вежі, накидали між нею та укріпленнями величезну кількість дров, облили їх олією, обкидали сіркою та іншими горючими речовинами й усе це підпалили; але вітер, що дув зі сходу, завернув полум'я на місто, у протилежний бік від вежі. Ця пожежа, що тривала цілий день і всю ніч, розжарила кам'яні укріплення, так що вони зовсім поруйнувалися, і в такий спосіб вогонь відкрив християнським воїнам вхід у фортецю, котрою вони могли тепер легко оволодіти; але жадібність позбавила їх цієї перемоги. Тамплієри поквапилися скористатись здобиччю – негайно кинулися в місто, але, бажаючи, щоб усе дісталось їм одним, поставили в проході вартових, щоб усувати всіх, хто хотів би за ними піти».

Читаємо в Б. Куглера:

«На початку серпня велику вежу християн було присунуто до ворожого укріплення; аскалонці намагалися її спалити; але коли вітер змінив напрям, їхній вогонь повернувся на них самих і так пошкодив їхні стіни, що значна частина їх обвалилася. Християни негайно кинулися до пролomu. Попереду всіх були тамплієри, а коли частина їх проникла в місто, решта загородили шлях іншим, щоб самим заволодіти багатом здобиччю. Та коли обложені довідалися, що серед них перебувало тільки трохи ворогів, вони

перебили їх і загородили пролом швидко зібраними кроквами».

Навіть незмінно критично налаштований скептик Чарльз Генрі Лі не без гріха:

«...гросмейстер Бернард де Трелеле своїм егоїстичним старанням забезпечити собі здобич від розгарбування Аскалона перешкодив здобуттю цього міста».

Для більшої зрозумілості побудуємо розкидані в тексті Гійома Тірського факти в чіткій, послідовній ланцюжок.

Протягом півроку хрестоносці ведуть безглузду облогу Аскалона, тому що місто було велике, у ньому стояв численний гарнізон, а жителі всі були воїнами.

Місто-фортеця добре постачалося зброєю, питнок водою та харчовими запасами. Крім того, у переддень штурму прибуло значне підкріплення, що додало бадьорості мусульманам.

У випадково утворений пролом на штурм кинулися хрестоносці. На вістрі атаки, як завжди, перебували відважні тамплієри.

«Бідні лицарі» з боєм увірвалися в пролам і негайно виставили сторожу, щоб не пустити в місто хрестоносців.

Уся орава, що рвалася до здобичі, слухняно зупинилася перед жменькою лицарів, що білили в проломі.

Захисники Аскалона спокійнісінько, на очах у всього «христоролюбивого воїнства», зашпарували пролом важкезними колодами.

Питання на засипку: де ж була тамплієрська варта?

У підсумку ймовірні події вимальовуються зовсім інакше, у всій своїй мерзенній наготі. Можна не сумніватися, що славетні завдяки своїй доблесті та відчайдушній сміливості тамплієри справді очолили штурм, дійсно перші вдерлися в місто, троцили все на своєму шляху та не озиралися назад. Їм і за власним Суворим Статутом заборонялося відступати чи самовільно полишати стрій «братів». Та коли вони виявилися за стінами Аскалона, «мандрівники», які йшли слідом, відринули від пролomu й полишили «бідних лицарів» напризволяще, прирікаючи на вірну погибель. Можна собі уявити, як вони при цьому потішалися над «зарозумілими» братами во Христі...

Але коли «прокляті агаряни» розвішали на зубцях стін порубані тіла всіх сорока тамплієрів і здійняли на піку відрубану голову їхнього хороброго магістра, після кривавого бенкету прийшло тяжке похмілля. «Брати во Христі» поза сумнівом вжахнулися від вчиненого та відчували нагальну потребу самовиправдання. Але що інше міг породити їхній вбогий розум, крім грабежу, який тамплієри збиралися вчинити «без поділу». Що, як не грабіж, могло розбурхати їхню жадібну уяву? Версія одноосібного грабежу, який призвів до загибелі тамплієрів, була близькою серцю всіх «богобоязких» мандрівників,

отже – прийнятна. Все зрозуміло й дохідливо. Чого ж іще?

А як же з князем істориків та його безсумнівним тяжінням до викладу істини? Можливо, маючи у своєму розпорядженні такі чи подібні епізоди для своєї історії, він писав:

Історик або прагнув дослідити істину й у такий спосіб розпалював ненависть до себе багатьох; або, бажаючи уникнути невдоволення, замовчував цілий ряд подій; але це вже вада, тому що намагатися обійти істину й мати намір приховати її визнається таким, що суперечить обов'язкам історика. Відступати ж від обов'язків, поза всяким сумнівом, виходить, мати провину, якщо тільки справедливо розуміють під обов'язком таку діяльність особи, яка цілком погодиться зі звичаями та заповідями батьківщини. Але досліджувати діяння, не спотворюючи їх і не відступаючи від правил істини, виходить, найчастіше, викликати обурення, як мовиться в старовинній приказці: «Друзів народить догідливість, а істина – ворогів.

Але автор «Історії ордену тамплієрів» Маріон Мельвіль не приймає вишуканих вибачень шанованого середньовічного історика. *«Саме тут, – пише вона, – ми зустрічаємо перше з незліченних обвинувачень, якими обсипають тамплієрів архієпископ тірський і його послі-*

довники... можна було б багато сказати й про їхні упередження, що переходять у наполегливе бажання перекласти на інших докори та невдачі».

І в іншому місці – ще різкіше: *«Критичне ставлення до фактів доводить облудність розповіді, складеної, щоб очорнити орден, могутність і багатство якого вже породили чимало заздрісників, розповіді, у яку архієпископ тірський повірив та сприйняв надто легковажно».*

Але чи так це насправді? Дозволю собі засумніватися. «Викривати» Гійома Тірського легко й просто саме тому, що всією побудовою свого «оповідання він сам розкриває облудність чуток», хоча ярликів ніяких і не навішує. Цей прийом його очевидний і в розслідуванні зради християнської справи під Дамаском, і в оповіданні про аскалонських «сорок розбійників».

Гійом Тірський писав про облогу Аскалона постфактум зі слів вельможних «свідків». Чи варто було викривати очевидну неправду, наживаючи собі впливових ворогів? До чого було історикові марно сперечатися, сумніваючись у їхній незграбній самореабілітації? Тим більше, що булла папи Інокентія II «Омне Датум Оптимум», яка дарує орденіві нечувані досі привілеї та виводить тамплієрів з-під юрисдикції будь-якої влади, викликала серед його духовних колег бурхливе обурення й страшенно вороже налаштувала «громадську думку» Утремера проти «папських мазунчиків».

Все-таки, нехай побічно, істині князь істориків не зрадив. Найретельнішою добіркою фактів він уцент зруйнував казку про сорок розбійників з їхньою згубною пристрастю до наживи. Він повідомляє нам, що силою зброї Аскалон так і не було взято. Араби, стурбовані на ту пору «внутрішнім розбратом», самі здали місто й випрохали собі право вільно вийти з нього.

Але навіть Гійом Тірський не очікував такої реакції у відповідь на загибель тамплієрів із великим магістром на чолі, й заходився ретельно відстежувати події в «заморських землях» Рима...

Розділ 11

НАРОДЖЕННЯ ОРДЕНУ «БІДНИХ БРАТІВ»

Можливо, білими нитками по чорному шита вигадка про сорок тамплієрів-грабіжників декого й обдурила (як дурить і донині), але тільки не втаємничених у хитромудрі інтриги діячів на службі римського апостолика. Стріляні горобці з папської курії правильно «прозріли» в цій зрадницькій події саму суть – орден пнуться знищити. З таким небезпечним поворотом подій Рим, природно, впокоритися не міг. Саме тоді (а на це вказує послідовність подій і дат), після оволодіння хрестоносцями Аскалоном, у римській курії зародилася ідея: для підстрахування створити ще один духовно-лицарський орден на кшталт ордену тамплієрів і наділити його такими самими правами та привілеями, якими були високою милістю ошчасливлені «бідні лицарі

Христа». Вибір припав на чернече благодійне братство Святого Іоанна Олександрійського.

Чимало дослідників, зайнятих вивченням історії військово-чернечих орденів, чомусь не вбачають різниці між поняттями «братство» й «орден», у зв'язку з чим виникає справжній кавардак у хронології. Серед цієї чи то недо-свідченої, чи не надто стурбованої збережен-ням своєї наукової репутації братії вигідно ви-різняється наш співвітчизник, проникливий і завжди точний у визначеннях та деталях істо-рик М. К. Заборов. У своїй праці «Хрестоносці на Сході» він, зокрема, пише, що в епоху хрес-тових походів духовні братства виникали одне за одним. Вони були «близькі за характером до орденів (а в окремих випадках навіть формаль-но пов'язані з ними стосунками васалітету)».

Деякі з них історик називає: це «*братство святих Андрія та Петра, засноване в Акрі, брат-ство пізанців, італійське братство Святого Духа, іспанське – св. Якова*²⁸, *англійське, назване ім'ям короля Едуарда Сповідника, та інші. На відміну від орденів, братства були тимчасовими асоціаціями, що включали до свого складу земляків-пілігримів, головним чином купців і ремісничих майстрів, котрі прибули в Єрусалимське королівство й були зму-шені в силу обставин брати участь у боротьбі з мусульманами*»²⁹.

²⁸ Згодом реорганізоване в духовно-лицарський орден Сант-Яго.

²⁹ Так, певний час ректорами, тобто проводирями братства Святого Духа, були двоє золотарів.

Найстарше братство святого Іоанна Олександрійського було засноване в Єрусалимі теж купцем, якимось Панталеймоном Мауро ді Амальфі, ще за чверть століття до заклику папи Урбана до «благочестивих і богоугодних мандрівок». На свої гроші він організував щось на кшталт безкоштовної нічліжки в боковому вівтарі бенедиктинського монастиря святої Марії Латинської, де вбогий мандрівник до Гробу Господнього міг отримати безкоштовні притулок і їжу. Щоправда, не без того, щоб надати «потужну допомогу» в монастирському господарстві. Траплялося, ченці доглядали хворих і поранених палігримів. Цей гостьовий дім почали називати госпіталем, від латинського слова «госпіталіс», що в перекладі означає «гість». Відповідно обслуговуючий персонал почав іменуватися госпітальєрами.

Слава «братства милосердя» росла та швидко поширювалася далеко за межами Палестини з вуст вдячних прочан. Завдяки цьому брати госпітальєри отримали від не менш жалісливих добродійників невеликі володіння на шляху, яким рухалися прочани, здебільшого на півдні Франції та в Італії. Братчики «святого Іоанна Милостивого», олександрійського патріарха-цілителя VII століття, за словами М. К. Заборова, аналогічні госпіталі відкривали не лише в Палестині, а й у *західноєвропейських містах, які стали відправними пунктами паломництва, – у*

Марселі, Барі, Отранто, Мессіні, так само як і у Візантії (госпіталь св. Симеона в Константинополі та ін.)». Очолювали братство пріори (підклубальники) виключно з монахів-бенедиктинців. Лише 1119 року пріором «у душі часу став провансальський лицар Раймунд дю Люї, згодом перший Великий магістр-реформатор «Ордену Бідних Братів Госпіталю Святого Іоанна Хрестителя».

Будь-який католицький орден – це не просто група людей, об'єднаних якоюсь певною спільною діяльністю чи метою, але насамперед це орденський устав, затверджений на церковному соборі та неодмінно схвалений папою, орденський герб і прапор, нарешті, це особливий розпізнавальний одяг для членів ордену. Зовнішній вигляд орденських лицарів теж нагадував чернечий: тамплієри носили білий плащ (як цистеріанці) з червоним хрестом, одягом госпітальєрів був спочатку чорний, а згодом червоний плащ з білим хрестом.

Так 1154 року до «бідних лицарів» Латеран додав «бідних братів». Як бачимо, у назві ордену госпітальєрів було підкреслено його спадковість щодо колишнього чернечого благодійного братства, але при цьому незмірно піднявся статус його ієрархічної «святості». Хоча ім'я Іоанн збереглося, але це був уже не маловідомий олександрійський єпископ, а той Іоанн Предтеча, який власноруч викупав Ісуса Христа в прохолодних

водах Йордану, що згодом назвали «Хрещенням Господнім».

«Бідним братам» не довелося пройти багаторічного шляху «бідних лицарів» для отримання привілеїв. Вони їх отримали всі й одразу. На це звертає нашу увагу М. К. Заборов у вже згаданій вище праці:

«Приблизно такі самі дарування отримали від пап, починаючи від 1154 року, й іоанніти. Звертаючись із грамотами й листами до феодальних сеньйорів, римські понтифіки вимагали неухильного дотримання прав і привілеїв, наданих ними орденам. Папство дбало насамперед про власні політичні інтереси: курія розраховувала використати братів-лицарів, головним чином тамплієрів, як бойову силу апостольського престолу на Сході».

І ще:

«Оскільки загальна чисельність хрестоносних завойовників, котрі осіли на Сході, була незначна, з орденами доводилося рахуватися: вони відігравали суттєву роль у військових кампаніях хрестоносців, виступаючи зазвичай або в авангарді, або в ар'єргарді лицарських з'єднань... Зрозуміло, що ніякий політичний крок тут не здійснювався без участі великих магістрів».

Новоспечені «бідні брати» вкупі з «бідними лицарями» зайняли в Утремері незвичайне становище. Обидва ордени було вилучено з підпорядкування місцевій адміністрації Єрусалимського королівства – світській та духовній. Верховна влада над орденами належала безпосередньо римському престолу.

А тому при вступі в той або інший орден, лицарі приносили присягу на вірність особисто папі:

– Я, такий-то, присягаюся Рятівникові нашому Ісусові Христу, моєму Панові та Володареві, й спадкоємцеві Князя апостолів, суверенному папі та його спадкоємцям у постійній вірності й слухняності. Клянуся, що не тільки словом, а й зброєю, всіма силами захищатиму таїнства віри.

Як заклинання, звучали слова:

– У будь-яку годину дня й ночі, коли буде отримано наказ, присягаюся переплисти ціле море, щоб боротися проти невірних государів і князів.

У повсякденному житті лицаря вищим вершителем його долі був «наш брат, магістр»:

– Присягаюся також беззаперечно користися Великому Магістрові, як цього вимагає Статут.

Ось так зрадницьке заклання «бідних лицарів» в Аскалоні обернулося створенням ще одного потужного духовно-лицарського ордену. У інтриганів Утремера опустили руки. Надто вже посилилася можуть не-підвладних їм лицарів. Залишався єдиний вірний «спосіб боротьби» – посіяти між орденськими «бідняками» ворожнечу. Вона й сіялася досить ретельно, але найчастіше безрезультатно. Коли йшлося про захист королівства від зовнішніх ворогів, лицарі обох

орденів ставали пліч-о-пліч. Разом боролися, разом клали голови на олтар вітчизни.

Якщо ви, читачу, в якомусь писанні зустрінете твердження, що «спочатку було створено орден госпітальєрів, а слідом за ним орден тамплієрів», моя вам порада: не вірте! Зверніться не до «інтерпретаторів» а до першоджерел, і переконаєтеся, – все було навпаки. Звідси випливає й та незмінно підкреслювана першість «бідних лицарів» серед усіх військово-чернечих орденів.

На завершення скажемо, що відмінність братства від ордену відзначає також англійський історик Алан Форн. Зокрема, у своїй докладній монографії «Військово-чернечі ордени» він прямо пише про трансформації братства іоаннітів у орден вже після заснування ордену тамплієрів: *«Незадовго до першого хрестового походу при госпіталі св. Іоанна Милостивця в Єрусалимі було організовано релігійно-благодійне братство для допомоги бідним і хворим палігримам. Діяльність цього братства особливо розширилися після завоювання Єрусалима хрестоносцями, воно розкинуло цілу мережу притулків і лікарень не тільки на Сході, а й у західноєвропейських країнах і перетворилося на величезну організацію, до якої текли рясні підношення з усього християнського світу. Уже в першій половині XII століття братство взяло на себе (очевидно, дотримуючись прикладу тамплієрів) військові завдання з оборони християнських... володінь на Сході від «невірних». Перетворене на військово-чернечий орден госпі-*

тальєрів (або іоаннітів), братство стало величезною матеріальною та військовою силою на Сході».

Алан Форн, на жаль, не проник у потаємний зміст подій, що відбувалися в Палестині. Він так і не усвідомив (принаймні у зазначеній праці), з якою метою було створено римськими кліром ці перші зі всіх духовно-лицарських орденів і, по суті, залишив питання відкритим: *«Джерела, що дійшли до нас, не пояснюють причин трансформації чернечих і благодійних організацій у військово-чернечі ордени. Очевидно, приклад було надано тамплієрами, але незрозуміло, чому його наслідували».*

Невдовзі тамплієри, а слідом за ними й госпітальєри досягли в Палестині настільки величезної могутності (порівняно до місцевих феодалних ополчень) та впливу, що вже в середині XII століття вінценосець Єрусалимського королівства Амальрік Перший змушений був зізнатися:

– Якщо ми й можемо чогось домогтися, то лише через них.

Розділ 12

НЕМАЄ МИРУ ПІД ОЛИВАМИ

У ерусалимських королів була якась дорогоцінна скринька з трьома замочками. У ній зберігалися так звані інсигнії – корона, держава та скіпетр – символи й атрибути монаршої влади. Коли черговий король «на заклик Добродія нашого» віддалявся до райських кущ або до підземних катівень Вельзевула за гріхи свої, інсигнії ховали в скриньці до коронаційного миропомазання чергового обранця Божого. Ключі від заповітної скриньки вручалися трьом різним, особливо довіреним особам.

Коли король Бодуен IV, за жахливу хворобу свою прозваний Прокаженим, відчув наполегливий заклик Отця Небесного, бо в нього оніміли напівзогнілі руки-ноги й очі стали згасати, він поквапився продиктувати заповіт. Його було старанно записано й

завірено печатками присутніх при цьому скорботному акті вельмож. Відповідно до волі вмираючого монарха спадкоємцем проголошувався п'ятирічний небіж короля, теж Бодуен, за рахунком П'ятий. Це був кволий і хворобливий хлопчик.

– Не довго проживе на білому світлі, – проказували знавці, дивлячись на мертвотне, байдуже до всього личко із запалими, тьмяними оченятами.

Регентом при його недолітку-спадкоємцеві на десять років призначався прямий нащадок одного з легендарних «батьків-засновників» Раймунда де Сен-Жіля Тулузького, граф Тріполі та князь Галілеї Раймунд Третій, а піклувальником – дядько короля, сенешаль королівства Жослен Третій де Куртене. Уже з цих імен видно, що в Утремері жило вже третє покоління перших героїчних «мандрівників». Гійом Тірський з гіркотою відзначав:

Теперішні люди, і особливо на Сході, такі, що якби хто захотів описати їхні вдачі або, краще сказати, їхні огидні вади, той упав би під вагою трудів і написав би, очевидно, замість історії сатиру [...]

Між діяннями наших князів не можна знайти нічого, що мудрий вважав би гідним зображення, що читачеві принесло б радість і письменникові зробило честь; ми можемо застосувати до себе слова пророка: «Пастирі помиляються

в законі, мудрі в пораді, а пророки навчають неправди»; на нас повторилося й те, що «який народ, такі й пастирі»; до нас же можуть бути віднесені й слова Ісаї: «Голова хвора, серце стомлене, від голови до п'ят нема в ньому нічого здорового.

Похмурі думи обсіли архієпископа в останні роки існування Єрусалимського королівства...

Тим часом ключі від скромного пращура сучасних сейфів були вручені єрусалимському патріархові Іраклієві, магістрові тамплієрів «нашому братові» Жерару де Редфору й главі ордену госпітальєрів Рожеру де Мулену. Світських осіб до настільки важливої справи не допустили.

Однак виконати заповіт короля в повному обсязі було, м'яко кажучи, складувато. Лихо було в тому, що король, вочевидь вже був зовсім утратив здатність до здорових суджень, вгніздив у тестамент цілковито нездійсненну умову. У випадку «передчасної кончини» спадкоємця долю єрусалимської корони мали вирішити й неодмінно спільно монарх священної Римської імперії Фрідріх Барбаросса, французький вінценосець Філіпп II Август, англійський король Анрі Плантажене й папа Луцій II. Патріарх, обидва магістри й барони королівства не наслідки суперечити вмираючому й дали клятву свято виконувати всі заповіді короля.

Зібрати ж у випадку потреби вищевказаних найясніших осіб видавалося справою воістину немислимою. Королі Анрі й Філіпп-Август загрузли в нескінченній гризні один з одним. Кайзер Фріц Барбаросса за вкоріненою традицією германських імператорів пішов походом утихомирювати знахабнілого папу, при цьому не перестаючи троцтити його прихильників у Німеччині та, як водиться, спустошуючи грабежами Італію.

Та й це ще не все. Городяни Рима, вкрай розлютовані папською сваволею, вкотре повстали проти «намісника князя апостолів». Надамо слово глибокому знавцеві історії пап Лео Таксілю, котрий у книзі «Священний вертеп» пише:

«Позаяк істина нам дорожча за все, ми не можемо не відзначити, що цього разу народ люто розправився з духівництвом. Почався загальний погром. Римляни, яких ще недавно нацьковували на єретиків, тепер з тією самою злістю накинулися на церковників. Вони грабували та спалювали церкви, ґвалтували на площах черниць, знущалися зі священників, бичували та катували кардиналів і єпископів. Деякі літописці повідомляють, що після розгрому одного монастиря ченцям вирвали очі та змусили їх іти хресним ходом під проводом послушника, якому вибили тільки одне око.

Хто посміє ще засумніватися, що релігія пом'якшує вдачі!»

Луцій утік із Рима й помер у вигнанні, у Вероні, а християнський світ на невизна-

чений час виявився взагалі без папи. Із чого випливало, зважаючи на все, династичне питання в Єрусалимі доведеться вирішувати самим, переступаючи клятву, яку дали небіжчикові.

До цього ж часу Салах ад-дін об'єднав арабський світ, і тепер Утремер зусібіч був оточений не окремими Еміратами, а єдиною мусульманською державою. На очевидну загрозу вказує і Гійом Тірський:

К олись кожне місто мало особливого володаря, і всі вони, висловлюючись мовою нашого Арістотеля, не стояли один під одним і рідко переслідували однакові цілі, а набагато частіше протилежні. Боротьба з такими ворогами, які прагли різного й навіть протилежного та боялися один одного, не була особливо складною, тому що вони не могли й не хотіли об'єднатися для спільного захисту, і, побоюючись своїх не менше, як і чужих, не мали сили боротися з нами. Тепер же всі сусідні нам країни, з Божого потурання, з'єдналися в руках одного.

Але такі тверезі застереження не впливали на свавільну вдачу неосвічених і жадібних вельмож-розбійників. Саме в той час, коли доля королівства вже висіла на волосинці, зайорданський авантюрист Рено де Шатільон вдерся на територію Салах ад-діна, захопив найбагатший караван і полонив сестру

султана. А коли до нього з'явилися арабські посли, він навіть не завдав собі клопоту відчинити їм ворота Моавського Крака й нахабно прогорлав із мушараби³⁰:

– Це король уклав з вами мир, а я з вами ніколи не мирився! Ідіть, звідкіля прийшли, та молитесь своєму Магомету, може, він відчинить ворота вашим язичникам!

Війна стала неминучою. Султан почав збирати небачену досі за чисельністю й могутністю рать. Утремеру терміново потрібен був войовничий король з бойовим досвідом замість недолітка. І все-таки саме його «повінчали на царство».

Хворого малюка Бодуена на руках приніс його дядько Жослен де Куртене в Храм Гробу Господнього, й там честь по честі його коронували як «милістю Божою короля» Бодуена П'ятого. Інсигнії знов поклали в скриньку, й ключі знову розібрали довірені особи. Регент Раймунд, граф Тріполі та князь Галілеї, взялися до своїх обов'язків. Ніхто з них ще й думати не думав, що термін вийшов, і Єрусалимському королівству залишалось існувати лише один рік із невеликим «хвостиком».

Вирушаючи до Рима, архієпископ Тіра Гійом зловісно накаркав:

– Іраклій, – сказав він, маючи на увазі візантійського імператора VII століття, – завоював Істинний Хрест і приніс його в Єрусалим. І Іраклій же, – тепер він вказував на

---

³⁰ *Укріпленого балкончика над ворітьми.*

патріарха, – винесе його, і Хрест буде відтоді загублено.

Повернутися на батьківщину йому не судилося...

Крутим і швидким на розправу показав себе регент Раймунд, особливо з тими, хто, на його думку, прагнув впливати на короля. Коли вже йому до рук потрапило кермо влади, він його просто так не випустить! Щоправда, якась хльостка віжка вцілила йому під хвіст, і графа-князя занесло далеченько...

А поки що мати монарха Сібілла і її чоловік Гвідо де Лузіньян втекли на край ерусалимського світу – в Аскалон – і замкнулися там за міцними стінами. В Єрусалимі залишатися їм було небезпечно, тому що надто близько стояли до підніжжя трону, і регент був ладен вжити найлютіших репресій за найменшої підозри. Мимоволі доводилося тремтіти й не стуляти повік за фортечними стінами.

Як і очікувалося, король Бодуен V на прізвисько Кволий незабаром помер. Ця сумна подія сталася наприкінці серпня 1186 року, коли двір перебував у Акрі. І тут почалося, помчало-закрутилося...

Ледь магістр тамплієрів Жерар де Редфор довідався про передчасне успіння царственого отрока, як почав діяти чітко за династичним принципом: спадкування за правом старшого. Із двох сестер Бодуена IV старшою була Сібілла, мати покійного отрока Бодуена V. За

нею та її чоловіком Гвідо де Лузіньяном було негайно послано загін орденських лицарів. Інший загін – госпітальєрів – швидким маршем вирушив до Акри по тіло короля, щоб з належними почеснями здійснити погребіння в храмі Гробу Господнього, де – ох, як недавно! – цей самий малюк і так само з належними почеснями був коронований.

Нарешті все звершилося – мерця поховано, живу матір короновано.

– Король помер! Хай живе королева Сібілла!

Далі своєю монаршою рукою, відповідно до звичаю, Сібілла поклала корону на кучеряву чоловікову голову.

– Хай живе король Гвідо!

Наш співвітчизник, затятий ненависник тамплієрів Б. А. Печніков у своїй книзі «Лицарі Церкви. Хто вони?» з цього приводу пише, трохи скорочуючи похоронно-коронаційні події:

«У березні 1185 року помер король Єрусалимський Болдуїн IV. У боротьбі за його спадщину великий магістр ордену тамплієрів Жерар де Редфор порушив присягу, яку дав покійному королю, і тим самим призвів християнську громаду в Палестині мало не до усобної війни. І це був не єдиний нечесний вчинок Жерара. Та пиха, з якою він поводився із сарацинами фактично спричинила припинення довгострокового перемир'я – бойові дії спалахнули знову».

Читаєш отакі хвацькі запевнення і думаєш: невже знавець історії лицарів Церкви

не розуміє, що умова короля про третейських суддів була нездійсненною? Невже йому невтямки, що війну спровокував свавільний діяч Рено де Шатільон? Невже йому невідомо, що це Рено порушив перемир'я, вдерся зі своєю зграєю шибайголов на територію Єгипетського султанату й заграбастав там найбагатший караван із двохсот верблюдів із рідною сестрою Салах ад-діна на додачу? І що султан у відповідь на Корані запрягся помститися всім свиням-кяфірам, а християнському собаці Рено власноруч відрубати голову? «Клянуся Аллахом, хай буде так!»

Втім, звинувачувати Печнікова в не-уцтві – справа пуста: він просто бездумно (зате дослівно!) «скачав» ці рядки з книги «Священна загадка» англійських ловців сумнівних сенсацій М. Байджента, Р. Лея та Г. Лінкольна.

Кого ж звинувачувати, я вас питаю?

Однак немає анінайменших сумнівів у тому, що ці «міркування», у чийй би голові вони не зародилися, вочевидь припали б до смаку графу-князю Раймунду, який намірявся вигнати із трону «узурпатора», «незаконно проголошеного короля Гвідо», тому що не виклопотано було дозволу в зазначених у заповіті найясніших осіб і «спочилого в Бозі» папи. *«Граф Раймунд, – говорить німецький історик Бернгард Куглер, – був обурений цим тим більше, що він, можливо, сам сподівався стати володарем держави. Він зібрав навколо себе*

більшість баронів і вибухнув сильними погрозами проти узурпатора Гвідо».

Змовники зібралися в Навплузі, вотчині найближчого спільника екс-регента Баліана д'Ібеліна. Саме в цей час там гостювала друга принцеса Ізабелла з молодим чоловіком Онфруа Четвертим де Тороном. Їх якраз і ладнали на «узурпований трон». При цьому не бралось до уваги, що молоду пару теж «не санкціонували» європейські монархи. Головне, що граф Раймунд виразно дав зрозуміти, що має намір «допомагати» недосвідченому в державному керуванні юнакові. Сюди ж прибули старший брат Баліана граф Бодуен з Рамли, Готьє з Кесарії, Ренольд із Седона та всі інші основні барони королівства, крім Рено де Шатільона, який приєднався до партії «узурпатора».

Думки самого Онфруа де Торона, якого ладнали в королі, ніхто навіть не запитував. А юний Онфруа замислився: «У яку ж халепу я втрапив? Хтось заміщує так круто, а мені розплачуватись?» Уночі він осідлав доброго скакуна та – тільки закуріло! – до Єрусалима, де з належним пієтетом склав перед найяснішою парою васальну присягу. Його було прийнято в королівське оточення доволі милостиво й «усіляко обдаровано».

Опозиціонери з Навплуза понуро розбрелися по домівках...

Але не такий був граф Раймунд, щоб так просто випустити з рук віжки, навіть по

«підлій зраді» мерзотника Онфруа. Якщо подумати, то чим він сам гірший за спритного вискочку Лузіньяна? Зрештою, легітимний король його обрав у регенти, інакше кажучи, в охоронці інтересів корони. Ось він і буде, незважаючи ні на що, виконувати свій найвищий державний обов'язок. Дотримувати...

Проте є одна прикра перешкода – магістри орденів. Але як їх позбутися?

Розділ 13

ТЕМНА СПРАВА

Епіграфом до цього розділу могли б стати слова зі «Східної історії» видатного хроніста Джекоба де Вітрі, єпископа Акри:

А щодо мирян і світських людей зауважу: що значніші вони та могутніші, то жорстокіше помилялись на своєму шляху... Укладаючи угоди із сарацинами, пулани³¹ радіють миру з ворогами Христа; вони вступають у розбрат один з одним з найнікчемнішого приводу, безперервно зчиняють усобиці, дуже часто просять допомоги проти християн навіть у ворогів нашої віри й не червоніючи вживають на шкоду християнству ті сили й багатства, які їм варто було б звернути проти язичників на славу Божу.

Вкриваючись і прикрашаючись листям, як верба, що не приносить плоду, вони так доб-

³¹ Європейці, народжені в Палестині.

ре вмiють приховувати свої думки під гучними словами, що той, хто не знайомий з ними на досвідi, з натугою осягає вiроломство їхнього серця.

За мiрками баронiв Утремера володiння графа Раймунда були величезнi. У їхнiх межах вiн був повновладним государем, поза ними – васалом, пiдлеглим єрусалимському сюзеренови. Як i всi. Бiля пiднiжжя королiвського трону – один з багатьох.

Деся дуже далеко в глибинi столiть загубилося авторство повчального вислову: той, хто скуштував влади – отруений владою. Кажуть, начебто владою неможливо насититися. Не знаю – не куштував. Однак траплялося, що навить всесильнi iмператори, перед якими «тремтiв Всесвiт», добровiльно, нiким не спонукуванi, вiдрiкалися вiд своєї нiчим не обмеженої влади. Перший такий феномен – це давньоримський iмператор Дiоклетiан (спочатку скромний легiонер на ймення Дiокл), другий – монарх Священної Римської iмперiї, у якiй, з огляду на колонiї у цiлому свiтi, нiколи не заходило сонце, непереможний Карл V Габсбург.

А от князь-граф Трiполiйсько-Галiлейський був не в змозi вiдректися вiд влади, якою навить нiколи не володiв, але до якої йому вдалося пiдiйти впритул. Тому що регент при малолiтньому королi – це «тимчасово виконуючий обов'язки» глави держави.

Вистачило року, щоб граф Раймонд важко «отруївся владою». Тож васальної присяги він королю Гвідо не склав, гордо віддалився у свою Галілею, де замкнувся в тамтешній твердині Тиверіаді.

Якщо подумати, в нього було навіть непогане «теоретичне обґрунтування» до тронних домагань. Адже в Євангелії від Луки, що має незаперечний авторитет, застережливо напророковано: «Ніхто з тих, що узялися за плуга та озираються назад, не потраплять до Царства Божого». Мабуть, щоб потрапити туди, граф і кинувся в безоглядну авантюру.

І все б гаразд, якби клятві ключарі від заповітної скриньки не стали на перешкоді...

Насамперед Раймунд подбав про безпеку своїх володінь, тому що вижити у феодальному світі, не маючи могутнього сюзерена, здатного на рівних змагатися на ратних аренах із будь-яким сусідом, було практично неможливо. Так уже у світі склалося, що відносно слабші володіння тулилися під броньованими долонями монархів. І Раймунд, не довго думаючи, знайшов собі «заступника й захисника» в особі султана невірних Салах ад-діна, що було (від такого зізнання нікуди подітися) відвертою зрадою «християнської справи».

На той час «воїнами Аллаха» під орудою султана, *«провесною 1187 року були спустошені райони фортець Крак і Крак де Монреаль (у во-*

лодіннях Рено де Шатільона), на два місяці пізніше почалася священна війна проти франків. Об'єднані мусульманські війська – з Дамаска, Халеба, Мосула, месопотамських областей – зосередилися в Раас аль-ма та розпочали воєнні дії» (М. К. Заборов). Саме в цей напружений момент, граф Раймунд уклав сепаратний мир із войовничим Салах ад-діном, який палав жадобою помсти «всім християнським собакам», окрім володінь зрадника – графства Тріполі та князівства Галілеї.

Цей «мир» мав «оборонний характер», у зв'язку з чим граф навіть «прийняв магметанський військовий загін у місто Тиверіаду». Султан «в очах своїх одновірців» повинен був відвоювати всі землі, що раніше належали їм. «Він був радий виконати цей обов'язок, і християни самі допомогли йому в цьому своїми безумствами та злодіяннями» (Б. Куглер). Договір із султаном передбачав посильну допомогу Салах ад-діна, за умови якщо граф висуне свої претензії на... єрусалимський престол.

Султан ні в чому не суперечив «свині-кяфіру». Він дивився на мир із графом Раймундом значно простіше. Для нього це означало розкол у середовищі хрестоносців, поява серед них «виконавця волі Аллаха», що було дуже вагомо напередодні великого джихаду під зеленим прапором Пророка.

Зрозуміло, підла зрада переполохала королівський двір.

Вовк [Рено] сховався у своєму міцному замку, коли почув рикання лева [Салах ад-діна], — оповідає одне з арабських джерел.

А в Єрусалимі, за словами Куглера, «*короля Гвідо почали вмовляти, насамперед, помиритися з графом Раймундом. Король оголосив, що він готовий на це*». Не відмовляючись від переговорів, «*тиверіадський пес*» зажадав, щоб делегацію від короля очолили люди, здатні забезпечити виконання договірних умов. Зрозуміло, такими людьми могли бути тільки магістри духовно-лицарських орденів.

Коротше кажучи, граф відмовився прибути на переговори до Єрусалима, не бажаючи залишати свої, відтепер «саладінські» володіння. Але відомо, коли гора не йде до Магомета, Магомет іде до гори. І до Раймунда рушила доволі представницька «делегація» — обидва магістри на чолі з новим архієпископом тірським преподобним Іосією. Їх супроводила дюжина лицарів — двоє тамплієрів і десять госпітальєрів.

Отож, чудова нагода прибрати з дороги ключарів і залишити без голів обидва ордени. Не втратити б її...

Тим часом до графа Раймунда звернувся старший син султана Альмелік аль-аф-даль, з проханням про дозвіл на полювання у його володіннях. Чи можна було відмо-

вити в такій дрібниці улюбленому синові союзника?

– І багато вас, мисливців таких?

– Жменя піску – лише сім тисяч.

– Отакої!

– Таж полювання – облавне. Навколо треба обійти, щоб оточити звіра...

З важким серцем, як згодом виправдовуватиметься граф, він дав згоду впустити до себе «бригаду ловців-мисливців», та лише на один день – з ранку до вечора, а точніше з першої зорі до повного заходу сонця.

– Клянуся Аллахом, цього досить!

– Ну й слава Богу...

Облавне полювання почалося.

А на ловця і звір біжить...

І треба ж було статися такому «дивному збігові» – це був саме той день, коли до графа мали прибути столичні гості. Делегати уже дісталися до замку тамплієрів Ла-Фев, неподалік від Назарета, коли почули про «мисливців». Менше ніж за десять миль від замку, в селищі Кагун перебувало дев'яносто тамплієрів на чолі з маршалем Жаком де Майї. До делегатів, яких уже стало сто, приєдналося ще сорок світських лицарів-добровольців. Грізний загін рушив уперед і залишив непотрібного архієпископа в замку Ла-Фев.

Зустріч із «мисливцями» відбулася на водопої біля ключів Крессона. Сто сорок двоє лицарів усією своєю залізною масою вдари-

ли якраз у юрмисько ворога. «І січа бисть люта!» – сказав би літописець на Русі Великій. Помалу ряди лицарів рідшали. У цій м'ясорубці вціліли тільки троє поранених тамплієрів, яким дивом вдалося вислизнути. Серед них – «наш брат, магістр» Жерар де Редфор.

Із тріумфом у зазначену вечірню годину проходили повз стіни Тиверіади «мисливці», несучи на списках криваві трофеї – відрубані голови лицарів. Серед них граф Раймунд «із жахом» упізнав Великого Магістра госпітальєрів Піцо де Мулена та марешаля тамплієрів Жака де Майї. Так він сам, каючись, говорив...

«Дивний збіг» наводить на міркування: хто кого «попросив»? Чи не сам граф Раймунд погоджував дії в об'явленому полюванні? Звідки султанові та його улюбленому синові було знати, коли прибуде жадана «дичина»? А ось графові це було достеменно відомо...

На що робився розрахунок? Швидше за все, на здачу в полон. А там потримати, скільки треба, торгуючись щодо викупу...

Хто міг уявити собі таку велику відвагу орденських лицарів? Це ж чисте божевілля – загоном зі ста сорока мечів напасти на семитисячне військо! От тобі й маєш... Та ще й найшкідливіший із них вислизнув... Порубав усіх зустрічних і втік...

Тепер на графа постане весь Утремер! А що скажуть у Європі? Яким презирством

обилле його Візантія! Відвернуться від зганьбеного графа всі друзі й проклянуть родичі в далекому Сен-Жилі...

Граф-князь, крекчучи та на слуг погукуючи, виліз на коня й помчав до Єрусалима каятися. Повинної голови не січуть. І король, на власне лихо, справді пробачив йому. Сцена примирення була досить зворушлива.

Коли король Гвідо Лузіньян довідався про те, — описує Бернард Скарбник, — він був багато обрадуваний такою звісткою. Він вийшов із Єрусалима та рушив на зустріч із графом Тріполі. Вони зустрілися біля замку св. Іова й ледве король побачив графа, як зійшов з коня та рушив пішки. Коли граф побачив, що король зійшов, також залишив коня та пішов йому назустріч. Коли граф наблизився до короля, він став перед ним на коліна. Король підняв його, поцілував, і вони разом повернулися в Наплузу [Неаполь]. Там король радився з графом Тріполі й присутніми при тому баронами³² про те, як діяти.

Про зраду Раймунда «з делікатності» ніхто не згадував, тому що «старе поминати гріх»...

Але в магістра Жерара де Редфора склалася тверда думка:

— Зрадник!

У розбійника Рено де Шатільона вона була висловлена вдвічі ширше:

³² Прихильниками графа.

– Мерзотник і боягуз!

Гранд-прецептор ордену госпітальєрів, брат Борель, на якого тимчасово поклали обов'язки магістра, виключив Раймунда з числа госпітальєрів-мирян, у складі яких він значився.

Наближався фатальний для хрестоносців час війни...

Розділ 14

РУКОПИС БЕРНАРДА СКАРБНИКА

Під час ознайомлення з доволі розмаїтою літературою про духовно-лицарські ордени створюється стале враження, що дуже багато нинішніх авторів, які дерзають писати про «романтичну старовину», зовсім не користуються середньовічними першоджерелами. Вони переважно «самообмежуються» швидким переказом раніше створених і значно солідніших праць, перемежуючи свій переказ «таємницями історії», які самі ж невтомно вигадують, та поверховими домислами. Коротше кажучи, самостійним аналізом не можуть похвалитися, через що їхні перекази нагадують елементарні школярські твори «на тему».

Тим часом і давні «Історії хрестових походів», які б вони не були значні за обсягом, не відзначаються повнотою. І це аж ніяк не провина їхніх творців. Вся справа в тому, що час від часу

з'являються нові стародавні рукописи, що проливають яскравіше світло на трохи забуті давні події. І цей процес, поза сумнівом, триватиме, оскільки багато архівів найдавніших абатств і монастирів дотепер не розібрано та не вивчено. А саме в таких зібраннях траплялися найсенсаційніші знахідки. Таким чином, із кожною новою істотною знахідкою історія хрестових походів збагачується й часом настійливо вимагає переосмислення. Цією обставиною значною мірою можна пояснити появу починаючи з XVII століття дедалі нових фундаментальних досліджень. Наприклад, чи можна обвинувачувати Луї Мембура, котрий дав «перегринаціям» пишномовну назву «хрестових походів», у тому незаперечному факті, що він не використав найповнішу хроніку «мандрівок» Бернарда Скарбника? Адже рукопис середньовічного літописця було знайдено за сорок років по виданні монографії Мембура. І це має неабияке значення, тому що саме у творі французького історика-єзуїта³³ вперше було висловлено думку про те, що у поразці хрестоносців під Хаттіном винен магістр тамплієрів Жерар де Редфор; відтак ця версія помандрувала з «Історії» в «Історію» протягом багатьох століть, поки не стала зрештою незаперечною банальністю. А в рукописі Бернарда Скарбника докладно викладається зовсім інша версія, про яку, навіть не погоджуючись із нею, сумлінному дослідникові належало хоча б згадати.

³³ *Тобто Мембура.*

Але чи можна звинувачувати в цьому «прикрому недогляді», скажімо, історика першої половини ХІХ століття, Жозефа-Франсуа Мішо, якщо він про Бернарда Скарбника теж нічого не чував, хоча рукопис його вже було знайдено?

А справа така. Рукопис було знайдено в ХVІІ ст. у Болоньї, як виявилось згодом, у неповному, майже неграмотному перекладі на латину з оригіналу, здійсненому ченцем ХІV століття Франциском Піпіном. Але з якої мови? І чи не була вона благочестивою підробкою? В ХVІІ столітті історики вже навчилися сумніватися...

Але 1729 року «святий отець» Мартен знайшов оригінал, і питання про підробку було знято. Однак виникло інше ускладнення: працю Скарбника не могли прочитати. Її було написано вже практично забутою «мовою єретиків» – романо-провансальською «ланге д'оке», нині відомому фахівцям з уцілілих зразків пісенної поезії трубадурів середньовічного Лангедока. Твори трубадурів палили на кострищах інквізиції, і все-таки чимало їх дійшло до нас, чого не скажеш про рукописи їхніх сучасників катарів, які разом із їхніми авторами були знищені дощенту.

У жодному разі не слід забувати, що початок ХІІ століття, у якому жив і творив Бернард Скарбник, був «ознаменований» хрестовими походами проти християн і «освітлений» багаттями, на яких тисячами живцем горіли «єретики» та купи рукописів і книг,

що їх звозили до охайно складених стосів дрівець навантаженими по вінця возами. Саме тоді було розгромлено християнську Візантійську імперію та вчинено енергійну спробу «під корінь» знищити «схизму» – православну віру. Пам'ять про звірства хрестоносців призвела до того, що перед падінням Константинополя під ударами турків-сельджуків східні християни говорили:

– Краще тюрбан, аніж тіара.

А в сорокарічній хрестоносній війні проти альбігойців уціліла либонь десята частка від загальної чисельності тодішнього населення півдня Франції. Тим часом, уся провина «еретиків» полягала в тому, що вони хотіли звільнитися з-під духовного панування Рима, який жирів від всесвітньої стрижки ягняток з Божої череди. Християни потерпали від «батьківського піклування» церковників незрівнянно більше, ніж невірні нехристі у Палестині.

Після цього невеликого, але необхідного відступу, повернемося до нашої теми.

Отже, оригінал рукопису Бернарда Скарбника було знайдено, але не прочитано. Минуло понад сто років перш ніж його було перекладено на французьку та вперше видано в 1844 році під назвою «Історія мандрівок до Утремера». Але й після цього рукопис тривалий час залишався невідомим історикам за межами Франції, поки працю не переклали на основні європейські мови вже з французької. У всякому разі, Бернар-

гард Куглер, автор відомих робіт з хрестоносної епохи³⁴, про рукопис Бернарда Скарбника ще нічого не знає. Не виключено, що в приховуванні «Історії мандрівок» відіграла свою негарну роль «церковна традиція», котра по ганебному «процесові тамплієрів», який призвів до знищення ордену, незмінно тотально паплюжить «бідних лицарів». Ми ж скористаємося саме цією хронікою, тому що вона чаїть у собі несподівані відкриття.

Знаємо ми про Бернарда Скарбника дуже мало. Всі відомості про нього – з його ж літопису. Цілком імовірно, він втік із Провансу, гнаний жахами хрестового походу проти альбігойців, а по тому служив скарбником при дворі імператора-«антихриста» Фрідріха II Гогенштауфена, що й викликало таке оригінальне прізвисько³⁵.

Але все на краще: позаяк хроніка Бернарда Скарбника маловідома читачам і до сьогодні, тим цікавіше буде з нею познайомитися. Хоча б фрагментарно...

---

³⁴ «Боемунд і Танкред», «Дослідження з історії Другого хрестового походу», «Альберт Аахенський» і, нарешті, «Історія хрестових походів».

³⁵ Цьому імператорові приписують знаменитий антирелігійний памфлет «Про трьох ошуканців» – Христа, Будду й Магомета. Чи так це? Із упевненістю стверджувати неможливо, тому що «борець проти пап» Фрідріх, згідно з «церковною традицією», теж усіялко спаплюжений. А книга проти релігії – такий великий гріх, що гіршого не придумаєш.

Розділ 15

ЗАБАГАТО ВОВЧОЇ ШЕРСТІ...

У переддень військового походу проти навислих над кордонами полчищ Салах ад-діна сталася неприємна подія, яка в багатьох вселила зневіру.

Іраклій, патріарх Єрусалима, — пише Бернард Скарбник, — вислав до війська Істинний Хрест і сповіщав короля, що справи не дозволяють йому з'явитися особисто. При цьому згадалося пророцтво архієпископа тірського, коли обирали Іраклія в патріархи: «Іраклій завоював Істинний Хрест і приніс його в Єрусалим; і Іраклій же винесе його, і Хрест буде відтоді загублено».

Справді, Іраклій виніс Хрест із Єрусалима, й відтоді Хрест не повертався, і був загублений у битві, як ви те побачите нижче.

Усім було відомо, які такі справи утримували «святого отця» від походу. Його коханка Пасхія ді Рівері, з якою він жив відкрито, очікувала «звільнення від тягара» черговим нащадком велелюбного патріарха. Чи ж до походу йому було, коли він збирався стати щасливим батьком? Ось він і знехтував «християнською справою». Але ж раніше хрестоносці не починали жодної війни без присутності патріархів, які завжди правили перед битвами молебні під покровом Істинного Хреста й благословляли воїнів на перемогу. А що ж тепер – іти в бій без патріаршого благословення? Та чи потерпить таку гріховну зневагу Господь? «Мандрівники», попри всі свої вади, були людьми глибоко віруючими...

Для ведення війни потрібні були гроші, чималі гроші. Без них немає війська – ні пішого, ні кінного. Без них нема чим озброїти воїнів, нема чим їх годувати. А грошей-бо в скарбниці новоспеченого короля й не було. У монарших засіках – тужливо та порожньо, хоч котися.

Відразу ж після «повернення блудного сина» Раймунда під час наради баронів у Навплузі, граф знайшов «розумну раду» й запропонував «стратегічне рішення» – замкнутися всім у своїх укріплених містах і замках, щоб непохитно боронитися від «полчищ проклятих нехристів». Але за таких розкладів дробилися сили Утремера, «воїн-

ство Христове» повністю втрачало ініціативу у веденні війни, пасивно відсиджуючись за фортечними стінами. У той же час така «оборонна тактика» розв'язувала руки Салах ад-діну, віддавала на його сваволю всю Палестину й дозволяла безкарно бити дурних «християнських собак» поодинці.

Король уже був схилився до прийняття пропозиції графа Раймунда (грошей все одно немає!), але дуже круто повстав проти цього «наш брат, магістр» Жерар де Редфор, який ще не оправився від ран, отриманих у бою біля джерела Крессона. Із ганебного становища він вивів короля Гвідо тим, що запропонував йому майже задарма гроші англійського короля, які зберігалися в тамплієрів.

Коли святий Хрест було принесено до війська, — далі веде свою розповідь Бернард Скарбник, — магістр тамплієрів порадив королю сповістити всюди: хто, мовляв, бажає мати гроші, нехай з'являться до нього; король дасть усякому гарну платню з англійського скарбу, що зберігається в Домі тамплієрів.

Але я вам розповім про ці скарби, які король Генріх мав у Тамплі та Госпіталі. Коли король Англії піддав мученицькій смерті святого Фому Кентерберійського [Бекета], він подумав опісля на самоті, що повівся негідно як щодо цього вчинку, так і щодо інших; внаслідок цього по мученицькій смерті святого Фоми він щорічно

відсилав величезні суми до Тампля й Госпітала в Єрусалим, бажаючи по своєму прибутті в Палестину мати все готове, аби надати допомогу цій країні. Ось цей скарб, який зберігався в магістра Тампля, і було вручено королю Гвідо; при цьому було висловлено побажання, щоб він зібрав якомога більше війська для боротьби із сарацинами та для помсти їм за вчинені ними ганьбу та збитки.

Тоді король узяв скарби Тампля, роздав їх лицарям і простим воїнам та наказав начальникам їхнім, щоб на своїх прапорах мали герб англійського короля, оскільки вони утримуватимуться на його рахунок.

Жерар де Редфор тверезо розсудив: адже якщо монархи можуть заочно поєднуватися шлюбом, то чому ж вони не можуть так само незримо воювати? До того ж, гроші все одно призначалися саме на боротьбу із сарацинами й у небезпечній ситуації, що склалася, особливо розмірковувати не було часу. Головне, що тут, як і в шлюбній церемонії, фігурували родові кольори англійського королівського дому та його геральдичні знаки. Король же сам хотів «надати допомогу цій країні». То в чому ж справа?

На ці гроші *«по всіх місцевостях від Тріполіса до Крака зібралися такі маси, які навряд чи будь-коли збиралися під прапором Єрусалима. Біля джерелі Саффурії, де було влаштовано табір, на захід від Тиверіади, на півдорозі між містом і берегом, на-*

раховували, як кажуть, крім тисяч легкоозброєних стрільців, не менш як 2000 лицарів і 18000 піших воїнів, переважно в найбагатшому озброєнні» (Б. Куглер).

Але й тут граф Раймунд наполягав на оборонній тактиці.

Не користуючись рукописом Бернарда Скарбника, німецький історик все-таки вгледів у позиції «тріполійського государя» щось підозріле. Граф Раймунд не стомлювався втовкмачувати, що «літня спека зтяжка, а скеляста й безводна місцевість між Саф-фурією і Тиверіадою незручна для битви». Бернгард Куглер слушно зауважує:

«Але хіба несприятлива пора року та незручний ґрунт не були однакові для обох сторін? І що ж залишалося ще робити, якщо не зважитися на битву тепер, коли зібралось все лицарство з півдня та півночі? За батьків і дідів цих хрестоносців навряд чи були б висловлені такі неподобства, які висловлював граф Раймунд; і в 1187 році сміливий напад, імовірно, привів би до повної перемоги, якби його було почато з колишнім одностайним піднесенням. Але тут особливо кепсько вплинуло те, що на військовій раді, яку король Гвідо зібрав уночі з 3-го на 4-те липня, він... дозволив графові Раймунду схилити себе до пасивного вичікування».

Усе було зроблено для забезпечення перемоги – знайдено кошти, військо зібрано в один потужний кулак і запалено гарячим бажанням вступити в рішучий бій із ворогом. І все дарма, бо, як прихована в попелі губка,

жеврїла зрада, що й призвело в кінцевому підсумку до непоправної катастрофи. А треба було б вчасно спохопитися та згадати, що премудрий граф уклав із Салах ад-діном оборонний союз. По суті, він знову пропонував пустити сарацинського цапа в християнський город і не заважати йому там пастися...

«Зрадник!» – зміцнів у своїй думці Жерар де Редфор.

«Мерзотник і боягуз!» – підхопив шибайголова Рено де Шатільон.

Все-таки взяв гору дух «батьків-засновників» – вирішено було виступати. Хоча військо Салах ад-діна значно перевершувало хрестоносців чисельністю, зате відчутно поступалося їм у озброєнні. Ніхто з легкокінних «проклятих агарян» не міг вистояти проти «танка середньовіччя» – окутого крицею лицаря. У тамплієрів, приміром, було правило: «Троє сарацинів проти одного лицаря не беруться до уваги». А що казати, коли вони йшли у бій щільним клином, який прорубував собі шлях?

За добу надійшла звістка від дружини графа Раймунда про те, що турки взяли в облогу Тиверіаду. Вона благала допомоги. Тому граф забрав із собою в похід усіх до єдиного лицарів.

Ніхто тоді не знав, що Раймунд ще до початку військових дій попередив її про можливу облогу. Він дав їй чіткі й зрозумілі вказівки: у разі небезпеки сісти на човни й

відплисти на середину Галілейського озера, щоб уникнути насильства від якого-небудь неприборканого нечестивця. А так від Салах ад-діна їй нічого не загрожує.

Коли посол графині з'явився до короля, — пише Бернард Скарбник, — король вислухав його і запросив до себе магістра тамплієрів та баронів.

— Государю, — сказав на цій нараді граф Раймунд, — я дав би вам пораду, якби мені повірили, але я знаю, що мені не повірять...

— У всякому разі, — мовив король, — говоріть, що бажаєте сказати.

— Государю, я раджу віддати Тиверіаду й скажу вам, чому: Тиверіада моя і там моя дружина, отже, ніхто стільки не втратить, як я.

Усі вражено вмовкли після такого нечуваного самозречення графа. А він провадив:

— На всьому шляху звідси до Тиверіади зовсім нема води. Ви не в змозі будете боротися через спеку. Нарешті, що питимуть ваші коні? Вони загинуть від спраги. Далі сарацини візьмуть вас у полон. З огляду на все це раджу вам краще віддати Тиверіаду, ніж усю країну.

У його словах Жерар де Редфор відчув якусь ще не усвідомлену до кінця фальш. У всьому цьому помітив магістр тамплієрів «забагато вовчої шерсті». Граф Раймунд і

вухом не повів. Він і далі правив своєї, лякаючи короля:

– Государю, якщо ви підете туди, я голову закладу, що все мною сказане справдиться.

Король обіцяв усім баронам послухатися графової поради. Тоді всі розійшлися по наметах, бо наближалася північ.
Король пішов вечеряти.

Похмурі думи обсіли магістра. Що, власне, порадив граф? Як і в Аккрі – безцільне тупцювання на місці... А до міста всього п'ять миль – зо дві години верхи та три з обозом... Ми зібрані в кулак. І що ж? Стоїмо та споглядаємо, як ворог толочить країну...

А магістр перебирав подумки імена тих, хто підтримав пропозицію Раймунда. Ба! Знайомі всі обличчя... Саме ті, хто в Навплюзі мав намір скинути «узурпатора» Гвідо й посадити на трон юнака Онфруа де Торона під регентством графа Раймунда... Невже ще одна змова? Схоже на те... І в таку тривожну годину...

Лише брутальний забіяка Рено де Шатільон не витримав і, попри загальне несхвалення, прокричав:

– Боягуз!

А він же зі своєю зграєю шибайголів походив пустелями – до самого Південного моря через піски всієї Аравії пройшов і повернувся з переможним здобутком...

Ледве король дожував останній шматок, як магістр був уже в нього.

— Государю, — схвильовано вигукнув він, — невже ви вірите пораді, яку дав вам цей зрадник? Він жадає вкрити вас ганьбою. Ви правите ще зовсім не довго, але знайте: ніколи ще король цієї країни не мав такого величезного війська. На вас чекає страшний сором, якщо ви допустите за п'ять миль від себе втрату міста, в той час, як вам випадає перша нагода показати себе. Государю! Возвістіть всьому табору, щоб вояки бралися до зброї та виступали в похід!

Однодумці графа не могли приховати своєї досади.

Коли барони почули королівський наказ, вони здивувалися та запитували один одного, за чією порадою король так вчинив. Усі рушили до намету короля, щоб відвернути його від походу. Але король не хотів їх і слухати, і твердив одне: щоб усі бралися до зброї та виступали за ним.

Попереду рухався граф Раймунд, як те й годилося владарю цих земель. Саме він прокладав шлях усьому війську, але чомусь петляв, ніби зумисне подовжуючи його,

Так що була вже дев'ята година дня першого дня, а вони зробили тільки половину дороги до Тиверіади й джерел. Тоді король запитав графа Тріполі, яку він

дасть йому пораду й що тут робити. Граф дав... лиху пораду, а саме, щоб військо зупинилося й розбило намети. Багато хто говорив на той час, що якби прямо напасти на сарацинів, то вони були б розбиті.

Ця зупинка була справжнім божевіллям. Тут дійсно не було води. Тільки один давно пересохлий колодязь. Тут ніде було заховатися від прямих променів пекучого сонця. Навколо – тільки дрібний, пересохлий, ламкий і сірий від пилу вересковий чагарник. Захоплену із собою воду витрачали ліченими, крихітними ковточками. Коней напувати не було чим. Від теплових ударів почався падіж. Але ж до Тиверіади залишалось зовсім мало – миль зо дві, півгодини пішки без поклажі.

Розділ 16

І ВОВКИ СИТІ, Й ВІВЦІ ЦІЛІ

Жерар де Ридфор не встиг зупинити це душогубство. За звичаєм тамплієри замикали авангард. До того ж, спільник графа у його задумах Баліан д'Ібелін, який зі своїм загоном теж перебував у хвості похідної колони, всіляко сповільнював рух безперервними зупинками та шикуваннями до бою, щойно забачить хоча б самотнього ворожого вершника.

Коли ар'єргард прибув на місце, табір було вже давно влаштовано. Скрізь по висушеному плато яскріли намети, в яких стояла нестерпна задуха. Божевілля звершилося! Але довелося впокоритись із уже вчиненим... І так, у бездіяльності, минула ціла доба!

Води не було. Все живе знемагало від спраги. Знесилена піхота валилася на землю. Тривав падіж непоєних коней. Але вже ніхто

не міг рушити вперед, до Тиверіади, бо за цю добу на шляху постало незчисленне вороже військо.

Місцину, на якій зупинилися християни, вкривали верескові зарості. Сарацини підпалили їх, щоб посилити страждання наших як від вогню, так і від сонця, і протримали їх у цьому пеклі до третьої години пополудні. Тоді п'ятеро лицарів із загону графа Тріполі вирушили до Саладіна з такими словами:

— Государю, чого ви чекаєте? Нападiть на них, вони безпорадні й усі загинуть.

Справді, піхота відкрито кидала зброю та без бою здавалася сарацинам, не в змозі більше терпіти спрагу. Коли король побачив розпач наших людей, котрі здавалися сарацинам, він наказав графу Тріполі напасти першому, тому що битва мала відбутися на його землі — йому належало право першого нападу. Граф і напав на сарацинів, спускаючись схилом пагорба; і щойно сарацини побачили це, розступилися та дали йому пройти; і в такий спосіб граф вийшов. Після того сарацини знову зімкнулися... — розповідає Бернард Скарбник.

За «дивним збігом» ряди агарян розмикалися перед кожним спільником графа Раймунда. Всі вони дружно «вийшли» з поля бою. І ось що цікаво: всі вони, зокрема й граф Раймунд, вирушали до Тіра. Цілком імовір-

но, це місто було заздалегідь визначене, як місце збору.

Раймунд повів авангард, Баліан д'Ібелін – ар'єргард. Військо скоротилося більш ніж на половину. Розрізнені загони втратили керування. Кожен бився сам по собі. Власне, битви вже не було, почалася різанина. Результат зрозумілий. Але орденські лицарі, хоча в багатьох загинули знесилені безвіддям коні, завзято боролися, згуртовані навколо короля. Про це останнє кровопролиття згадував згодом учасник бою, син султана Аль Афдаль, який раніше рубав лицарські голови в Кесоні:

Коли намет короля франків було пересунуто до вершини, лицарі атакували, відкинули мусульман униз, туди, де був батько³⁶. Я бачив, який великий був його розпач. Батько змінився в обличчі, він смикав бороду, а потім кинувся вперед з криком:

– Покажіть кяфірам! У ім'я Аллаха, покажіть їм, що вони вірують хибно!

Наші люди кинулися на ворогів, які відступали до вершини. Коли я побачив, що франки втікають, я в радості закричав:

– Ми розбили їх!

Але вони знову атакували й відкинули наших людей туди, де стояв мій батько. Він знову підбаворив своїх, і вони знову кинулися на ворога. Християни почали відступати, і я знову закричав:

³⁶ *Салах ад-дін.*

— Ми розбили їх!

Але батько повернувся до мене й сказав:

— Не гарячуй. Поки той червоний намет стоїть там, ми ще не перемогли.

Коли намет нарешті повалився, мій батько зліз із коня й зі слізьми почав молитися, підносячи хвалу Аллахові.

Отже, останній бій дали «бідні лицарі» та «бідні брати». Яка б не була їхня розпачлива хоробрість, самі встояти проти мусульманських юрмищ вони не могли. Одні гинули, борючись, інші, поранені, потрапляли в полон.

Почалися мстиві розправи. Бернард Скарбник починає рахунок з першої страченої жертви — Рено де Шатільона:

Коли Саладін побачив перед собою короля й баронів, що перебували в його владі, він був страшенно втішений. Він бачив, що королеві спекотно, і знав, що він охоче напився б чого-небудь. Тоді він наказав подати повну чашу сиропу, щоб угамувати його спрагу. Король відпив і подав чашу Райнольдві, щоб і той напився.

Коли Саладін помітив, король дав напитися Райнольду, найненависнішому для нього чоловікові, він розлютився й дорікнув королеві, висловив своє невдоволення тим, але вже якщо так сталося, то хай він п'є, тільки за тієї умови, що це буде востаннє в його житті. По тому

звелів подати меч і власноруч відрубав голову князеві Райнольду, тому що той ніколи не дотримувався клятв під час перемир'їв. За наказом Саладіна, його голову провезли всіма місцями та замкам.

Гвідо, який дивився на цю розправу, поблідшав, але султан його відразу втішив:

– Король не вбиває короля, – і вказуючи на вкорочене тіло, додав: – Але ця людина дуже далеко зайшла у своїх злодіяннях.

Це «усічення глави» й наступні розправи Жозеф-Франсуа Мішо коментує в дусі середньовічних хронік:

«Таким чином, Рено Шатільйонський загинув за Хрест смертю мученика, така кончина його змушує забувати про те, що було не бездоганне в його житті, повному войовничих пригод. Наступного дня Саладін, сидячи на троні, повелів умертвити лицарів-тамплієрів та іоаннітів, закутих у кайдани; всі ці доблесні воїни із благочестивою радістю³⁷ прийняли мученицький вінець. Султан помилював тільки великого магістра тамплієрів...»

По захопленні Тиверіади султан негайно відіслав графиню Есківу до її благовірного чоловіка Раймунда разом із усіма придворними та слугами. Почалася переможна «мандрівка (перегринажія) Святими Місцями» воїнів Аллаха. Першим зробив коштовний

³⁷ *Ох не віриться!*

подарунок Салах ад-діну спільник графа-князя сенешаль Єрусалимського королівства Жослен де Куртене. Він «без заперечень» підніс султанові місто-фортецю Сен-Жанд'Акр (Акру) на блюдечку.

За лічені тижні було захоплено все узбережжя Палестини аж до Аскалона. Лише Тір уцілів, тому що, за словами Бернарда Скарбника,

Саладін не хотів починати облоги, бо там зібралися лицарі, які пішли з поля бою. На такий випадок Баліан д'Ібелін просив у Саладіна охоронну грамоту для подорожі в Єрусалим, щоб звідтіля привести королеву, свою дружину та своїх дітей. Саладін дав йому те охоче.

На тій самій підставі пожаліли гніздо Раймундове – стольний град графства Тріполі. Люди ж бо свої, хоч і кяфіри...

Що замишляв граф Раймунд? Ми про це вже ніколи не дізнаємося, тому що незабаром за таємничих обставин він помер і навіки забрав у могилу все, що знав. Однак схоже, що граф не на жарт прагнув стати господарем землі Палестинської під егідою... Салах ад-діна. Точнісінько таке саме прагнення виникло і в чергового претендента в королі Конрада де Монферрата. Його переговори із султаном перервав тільки удар кинджалом асасинів, тому що їхній владика – Старець

на Горі – ворогував із Єгипетським султаном і не хотів, щоб того підтримали європейські рубаки.

Зважаючи на все, не від того, щоб підтримати витівку Раймунда були й провідні барони Утремера, уже всі пулани, тобто народжені там. Вони дивилися на події зі «своїх володінь», а не з Європи й піклувалися виключно про свій добробут. Їм остобісіли вічні сутички з мусульманами, тому вони жадали раз і назавжди припинити нескінченні та згубні для багатьох війни. Ніхто з них не вирушив «захищати від невірних» Єрусалим, до якого дбайливо було доправлено мусульманську «охоронну грамоту» в руках Баліана Ібеліна, а той невдовзі здав Святе місто Салах ад-діну. Так би мовити, у відповідь на люб'язність...

І почалося велике вигнання християн від Гробу Господнього. Справ у султана в Палестині було ще безліч, однак він заявив, що не полишить стін Єрусалима, поки не буде вигнано всіх християни, а він сам не піднесе хвалу Аллаху Акбару в лігвищі тамплієрів над «стайнею володаря Соломона». Тампль потрібно було очистити від «духу невірних»:

 Він послав у Дамаск по достатню кількість трояндової води, щоб обмити Тампль до свого входу в нього; кажуть, що з цією метою прибуло чотири чи п'ять вер-

блюдів, важко навантажених. Але перш ніж Тампль було обмито трояндовою водою та він увійшов туди, наказано було скинути на землю великого позолоченого хреста, встановленого над Тамплем. Сарацини обплутали його мотузками, поволокли до воріт вежі Давида й там розбили на шматки, а коли тягли, то супроводили хреста страшними криками; однак я не стверджую, що це було зроблено за розпорядженням Саладіна.

Коли Храм було обмито, Саладін увійшов у нього та подякував Богові за те, що він віддав у його руки свій дім.

І кого ж звинувачувати в падінні славно-го королівства Єрусалимського?

Гадаю, здогадатися нескладно...

Звернімося до «зразково-показового твору» Б. А. Печнікова «Лицарі Церкви. Хто вони?» Сліпо користуючись послугами тієї ж таки фірми сенсацій «Байджент&К», він нам з апломбом втлумачує:

«У липні 1187 року Редфор послав своїх лицарів разом із залишками [?! – Ю.Я.] хрестоносного воїнства на битву, що скінчилась катастрофічною поразкою при Хаттині. Християнські війська були наголову розбиті Салах ад-діном і за два місяці завойований за сто років до того Єрусалим знову потрапив у руки сарацинів. А ще за чотири роки [!] єгипетський султан захопив останнє «вільне» місто Палестини Сен-Жан-д'Акр, або Акру. Тамплієри теж билися, обороняючи обложене місто,

звалені стіни якого погребли під собою не тільки безліч тамплієрів і їхнього великого магістра, а й славу тамплієрів як «воїнства Христового».

Вражаюче! Адже саме «ще за чотири роки», в розпал третього хрестового походу, Річард Левине Серце переможно відвоював Акру в мусульман.

Користі від цитування книги Печнікова, звісно, немає жодної. Хіба що вона дає уявлення про «наукову вагу» опусу «Священна загадка», із «сюрпризами» якої нам ще належить зіштовхнутися.

Розділ 17

ЗАПОВІТ КОРОЛЯ

Під час облоги замку Шалю в Аквітанії король Річард Левове серце був смертельно поранений, як вважають, отруєною стрілою. Це сталося, коли він зі своїм старим служкою ще по хрестовому поході Меркадьє оглядав стіни фортеці, вишукуючи найзручніше місце для штурму. Отут у нього й влучила прицільно пущена стріла.

Замок було взято того ж дня, лучника зловили та, підбадьорюючи потиличниками, доставили до Річарда. Ним виявився маловідомий дворянчик на ймення Бертран де Гудрун. «Мураха вбила лева», – згодом сказали про нього. У заповітній скарбничці божественної Клію випадків, коли незначні особи прославилися шляхом убивства знаменитостей, не бракує. Смерть видатного діяча – початок життя вбивці в історії.

— Яке зло я заподіяв тобі, що ти мене вбив? — тихо запитав король.

Запалюючись від власних слів, Бертран жорстоко відповів:

— Ти своєю рукою вмертвив мого батька та двох братів. Мстися мені, як хочеш. Я охоче перенесу всі муки, які тільки ти вигадаш, раз умираєш ти, який приніс світові стільки зла.

Роджер Хоуден, один з найвидатніших хроністів другої половини XII століття, пережив Річарда лише на три роки, але, працюючи вдень і вночі, встиг завершити свій докладний літопис про легендарного короля-трубадура і його час у двох книгах «Англійських анналів». Ось як описує він ці події:

Tоді король звелів відпустити його, кажучи: «Смерть тобі мою прощаю», — і розв'язав пута, відпустив його, і король звелів дати йому сто солідів англійською монетою.

Видно, не хотів король затьмарювати свої останні години ще одним убивством. Не побажав брати нового гріха на душу, порушуючи заповідь «не убий». Але засмучений Меркадье виявився непокірним і виявив непослух. Ледве король віддав Богу душу, Меркадье, анітрохи не боячись гріха, зловив злощасного Бертрана де Гудруна, здер з нього живцем шкіру, при цьому забрав

кошель, у якому приємно подзвякували сто золотих монет як гідна «винагороду за труди праведні»...

Роджер Хоуден повідомляє, що

Вмираючи, король розпорядився, щоб мозок, кров і нутрощі його були поховані в Шаррі, серце — в Руані, тіло ж — у Фонтббло, біля ніг його батька...

Так помер він у восьмий день квітневих ід, у вівторок, перед вербним відродженням. І поховали його останки там, де він заповів...

Мураха погубила лева. О горе! Світ оплакує його погребіння...

Імовірно, подумки ви вже запитали: який стосунок має смерть короля Річарда до тамплієрів? Виявляється, на думку «блакитного злодюжки» Б. Печнікова і його позикодавців із фірми «Байджент&К», пряме:

«Гордощі й далеко не чернечий спосіб життя лицарів ордена Храму були відомі на всьому просторі від Святої Землі до Португалії. Приказку «н'є, як тамплієр» знали по всій Європі. А перед самою своєю смертю Річард Левове Серце, який відзначався виразними прохрамовницькими настроями, не забув промовити таку фразу: «Я пробачаю скнарність цистеріанським ченцям (за образом і подобою котрих Бернард Клервоський і створив статuti тамплієрів – Б. П.), розкоші – орденіві жебручих братів (францисканці, домініканці, бернардинці, кармеліти й т. ін. – Б. П.), а гордощі – тампліє-

рам». Причому, можна стверджувати, що англійський король під гордощами мав на увазі саме гординю, зарозумілість і зневагу до інших».

Єдине, що тут у автора «від себе» – це двічі повторені великі літери «Б. П.»

Непоінформованість англійського тріумвірату авторів просто вражає. Виходить, що Річард виявив геніальне передбачення: францисканці, домініканці та кармеліти як ордени виникли значно пізніше за смерть Левиного Серця, а «ордену бернардинців» взагалі ніколи не існувало. Але й це ще не все. Річард ніколи нічого такого не казав. Зрештою, Левове Серце не блазень якийсь, щоб, агонізуючи на смертному ложі, хоробро бавитися в ролі коміка. Просто пером компанії водило невгамовне бажання будь-яким способом «вкусити» тамплієрів. Ці зловмисники, немов шахраї в картярській грі, тихцем перекручують навіть добре відомі факти, якими їх без жодних труднощів можна викрити.

Весь розрахунок – на відчайдушну сенсаційність і слабке знання історії читачами. Не буду бідолашним читачам за це дорікати, оскільки розібратися, скажімо, в «жебруючих орденах» до снаги лише фахівцям. Обурює інше: наполегливі спроби нав'язати людям хибні історичні відомості (і не лише про тамплієрів).

А тепер, щоб усе-таки розповісти читачам про «таємницю королівського запові-

ту», скористаємося ще раз хронікою Роджера Хоудена. Тираду, подібну до тієї, котру «цитує» Б. Печніков, Річард виголосив за інших обставин, маючи на те обґрунтовану причину (а не як у Печнікова та «Байджента&К» – пусте патякання).

Коли папа Інокентій оголосив збори в четвертий хрестовий похід, до Річарда з'явився папський проповідник, якийсь Фулько з Нельї, нахабний навіть за мірками Середньовіччя.

Якось Фулько з'явився до Річарда, короля Англії, і сказав йому:
— Говорю тобі, королю, в ім'я Всемогутнього Бога, віддай якомога швидше заміж трьох твоїх найлютіших дочок, щоб не спіткало тебе щось ще гірше. Поклади палець на уста твої. Хто говорить правду, буде обвинувач. Ніхто не народиться без гріха, але блаженний, хто мало гріховний. А в іншому місці сказано: ніхто без гріха не живе.

Кажуть, король відповідав йому:

— Нецирий, збрехав ти на свою голову, тому що нема в мене жодної дочки.

Фулько сказав тоді королю:

— Анітрохи не брешу, тому що ти маєш таки трьох дочок: одну кличуть Гордістю, другу — Корисливістю, а третю — Розбецненістю.

Коли король це почув, то підкликав до себе графів і баронів, які перебували при цьому, та звернувся до них із такими словами:

— Послухайте, як просторікує цей облудник, стверджуючи, що я маю трьох найлютіших дочок, а саме — Гордість, Корисливість і Розбещеність. Він радить мені віддати їх заміж, і я віддаю мою Гордість за гордих своїми перемогами Тамплієрів, мою Корисливість — за корисливих ченців Цистеріанців, а мою Розбещеність — за прелатів церковних.

О, як негідно свої вади прикривати глузуванням!

Так щиро ремствує з цього сумного приводу благочестивий чернець Роджер Хоуден, що надає його розповіді особливої вірогідності, тому що в інших епізодах він усіляко звеличує свого короля.

Але Фулько на цьому не припинив своїх «богоугодних діянь». Він почав паплюжити Річарда, шастаючи володіннями його васалів. Один з них до того прогнівався на безцеремонного нахабу, що кинув його в льох свого замку, де посадив на ланцюг, «аки пса гавкаючого...»

Я не знаю жодного історика — ні молодого, ні знаного, — якому були б невідомі твори Плутарха. А цей античний предтеча навчав, що «письменникам, які оповідають про справи минулого, не потерпілим від померлої ніякої образи, таким письменникам турбота про власне добре ім'я забороняє глумитися або насміхатися з нещастя, від яких, з волі випадку, не захищена й найпрекрасніша та

найбільш гідна людина». Але, вочевидь, не кожному уроки на користь.

А злісні наклепники донині мажуть «бідних лицарів» дьогтем. Чим дошкулили їм тамплієри, неможливо збагнути. Може, читаючи про хоробрих і чесних лицарів, вони мимоволі порівнюють їх із собою та потай караються власним «комплексом неповноцінності»? А тому сатаніють, поспішаючи якомога більше закидати болотом чисті білі плащі...

Найбільше «бідні лицарі» пишалися тим, що ніколи не відступали перед ворогом, який би численний він не був. Досить згадати нерівну битву при Кесоні, коли 140 тамплієрів і 10 госпітальєрів на чолі з великими магістрами обох орденів вступили в бій із семи тисячною мусульманською раттю. За час хрестових походів самих тамплієрів загинуло понад двадцять тисяч, у тому числі п'ять магістрів. Із неприхованою зловтіхою Печніков підраховує, що в битві під Газою 1244 року загинули й були взяті в полон 312 тамплієрів, 325 госпітальєрів і 312 тевтонців, а в орденях залишилося відповідно 36, 26 і 3 лицарі. І в той же час вони жодного разу не підняли руку на одновірців. Навіть коли їх заарештовували, вони нікого не вбили. У цьому тамплієри дуже нагадують альбігойців, яким теж заборонялося проливати кров християн за будь-яких обставин.

Цілу епоху хрестових походів завершує фінальний подвиг тамплієрів, котрий ніби

ставить в історії чергову крапку. Йдеться про героїчну оборону останньої твердині вже цілковито захопленої мусульманами Палестини – портової фортеці Сен-Жан-д'Акр³⁸ у 1291 році. Лише півтисячі тамплієрів відбивали один штурм за іншим. Їм ніхто не допомагав і ніхто не поспішив на виручку. Але навіть коли вороги вдерлися до міста, лицарі й далі завзято билися на вулицях. Із п'ятиста «братів» дивом вціліли лише десятеро. Всі поранені, вони на рибальському човні абияк добулися до Кіпру. У цій десятці виявився майбутній «наш брат, магістр» Тібо Пригожий, оскільки його попередник Гійом де Боже впав порубаний мечами в Акрі. Наступником Годена став усім відомий Жак де Молі, що загинув разом із орденом на кострищі інквізиції.

Мертві сорому не імуть.

Але мертві мовчать...

І тільки гордість за них Річарда Левового Серця шляхетно освітлює їхні безіменні могили.

---

³⁸ *Вона ж Акра, Аккон, Птолемаїда.*

ЧАСТИНА II

**ОСТАННІ
ТАМПЛІЄРИ**

*Меча втрачають многи,
але не яко мову злу.*

Із «Висловів Ісихія та Варнави»

*Інквізитор запитує –
катування відповідає.*

Середньовічне прислів'я

Розділ 1

ПІСНІ КУРИ

Згадаймо веселу сценку з роману Проспера Меріме «Хроніка часів Карла ІХ». Гаданий чернець, гугенот де Мержі, замовляє в харчевні:

«– Ну-бо, подайте мені курча.

– Курча? Ваше преподобіє, курча? Ах, оце то потіха! Не на ваших, знаця, зубах у піст павутиння заведеться! А чи є у вас від папи дозвіл по п'ятницях курчат їсти?

– Ах, який я неуважний!.. Так, звісно, сьогодні ж у нас п'ятниця!.. По п'ятницях м'ясного не вкушай...

...Буа-Дофен негайно ж підвівся й вийшов із зали. За хвилину пролунало куряче кудкудакання, і розбійник з'явився знову, тримаючи в кожній руці по зарізаній курці.

– Ах, проклятий! – закричала тітка Маргарита. – Різати моїх курей, та ще й у п'ятницю! Що ти з ними збираєшся робити?

– Тихше, тітко Маргарито... Приготуйте ваші кутні та залиште мені все інше, – далі він підійшов до ельзаського брата й мовив: – Ось, отче, бачите цих двох пташат? Ну, то я хотів би, щоб ви мило-стиво погодилися охрестити їх... Я буду хрещеним, а присутня тут Марго – хрещеною. І ось як я хочу назвати своїх хрещеників: одного коропом, а ось цього – грибом. Імена хоч куди!

– Хрестити курей?! – вигукнув чернець зі сміхом.

– Атож, дідько вас забори, отче! Ну ж бо, мерщій до справи!

– Ах, мерзотник! – вигукнула Маргарита. – Ти гадаєш, я дозволю витворяти такі штуки у своєму домі? Ти хіба в жидів чи на шабаші, щоб звірів хрестити?..»

Як бачимо, піст – справа серйозна. Тим часом, у будь-які пісні дні, в малий і великий піст тамплієри у своїх трапезні спокій-нісінько троцили курятину, качатину, гусятину, індичатину й інше птаство. Крилату дичину вони не вважали скоромною їжею. Хід обґрунтування цього жахливого порушення спирався на суто релігійне підґрунтя: Господь створив риб і птахів у один день і, оскільки риби є пісною їжею, то й птахи відносяться до тієї самої категорії.

Однак нас цікавлять зараз не теологічні виверти, завдяки яким тамплієри вміло обходили заборонні пункти Суворого Статуту, розробленого для них шаленим Бернаром із

Клерво. Та й те сказати: якби вони сіли на бернардову дієту – сухарик, розмочений у кухлі з водою, – то хутко перетворилися б із добрих молодців на висхлих недомірків. Річ у тім, що всю систему харчування тамплієрів було поставлено на строго наукову основу, котру усвідомлено тільки в наші дні, коли наука про харчування досягла нечуваних для Середньовіччя висот. Втім, такої науки тоді не було взагалі. А ось тамплієри насичувалися науково, з точним підрахунком калорій і рослинних вітамінів, застосовуючи навіть лікувально-профілактичне харчування.

Імовірно, ми б про це нічого не знали, якби не ретельність і прискіпливість благочестивих батьків-інквізиторів. Вони вчепилися за порушення посту як за прояв безбожництва, ось і почали допитуватися в тамплієрів, підвішених на дибі чи на катівському гаку, що вони вкушали та коли поглинали...

Розділ 2

ТАЄМНИЦЯ ВСІХ ТАЄМНИЦЬ

Англійський філософ Френсіс Бекон висловлював надзвичайно цікаві думки. Він писав так, ніби сам був таємним адептом ордену тамплієрів, який втік у підпілля, голосом прихованих, «герметичних» знань. У «Новій Атлантиді» Бекон описує острівний «храм Соломона» так, що його за сучасною термінологією цілком можна назвати науковим «мозковим центром». А в «Новому Органоні» ми читаємо: *«...Соломон, обдарований усіма благами, наділений скарбами, майном, маючи армію слуг, флот, славу, нічим із усього цього не пишався й говорив: «слава Творця приховувати таємниці природи, слава пануючих – відкривати їх».*

З іншого боку, нехай подумують люди про розходження між побутом людини в освічених країнах Європи та побутом дикуна Нового Світу. Це розходження так велике, так що

можна справедливо зауважити: «людина – бог для людини... кажуть, що науки й мистецтва дуже часто слугують засобом до виконання недобрих намірів, задоволення згубних пристрастей; але через це не слід тривожитися. Те ж саме можна сказати про всі блага світу: таланти, хоробрість, силу, красу, багатство, про саме денне світло й про багато іншого. Нехай рід людський прагне здобути владу над матеріальною природою, котра йому належить як дарунок Провидіння, і йому дано буде багато чого, а здоровий розум і добра моральність спрямують його на добро».

Але тамплієри з їхніми несподіваними знаннями, які далеко випереджали епоху, не стали в очах людей «богами», тому що неосвічені попи, котрі претендували на суд в останній інстанції, назвали їх... чаклунами, через те що були аж «надто розумні». Католицький папа за потяг до знань послав на кострище інквізиції Джордано Бруно, а лютий ворог пати протестант Кальвін за те саме спалив Мігеля Сервета.

Тому й не дивно, що наука пішла в підпілля, а наукові знання стали ретельно приховуваною таємницею. Гра в таємниці захоплює настільки, що нині Орден тамплієрів потрапив у розряд «таємних організацій». Навіть книга така є – «Таємні ордени», в якій про тамплієрів написано як про «супертаємну» організацію.

Але «бідні лицарі» ніколи не були таємним орденом. Це була легітимна організація,

про діяльність якої було відомо практично все. Чи буде хтось цей очевидний факт, який не потребує доказів, заперечувати? І те, що орден мав якісь «внутрішні» таємниці, суті справи не змінює. Будь-яка держава має свої державні таємниці, але це не перетворює політичну карту світу на карту «таємних держав». Будь-яка фірма має свої маленькі таємниці, але це не робить фірми таємними.

Проте в тамплієрів була-таки одна таємниця, що вбирала в себе всі інші. Всі ці «маленькі» таємниці не приховувалися й були добре відомі: магнітний компас у кораблеводінні, застосовувана в їхніх лікарнях фітомедицина, незвичайні тоді, але звичні сьогодні методи санітарії та гігієни, використання антибіотиків, виготовлених з екстрактів цвілевих і сумчастих грибів, нечувані доти нові архітектурні принципи, що втілювалися в дивовижних готичних соборах і багато іншого. В ті часи «святі отці» нещадно били епілептиків, ретельно «виганяючи диявола», а тамплієри лікували...

Усі ці «таємниці» мають дві особливості: вони з'явилися в тамплієрів раптом і не мають авторства. Вони ніби отримані вже в готовому, розробленому вигляді. І тут ми підходимо до однієї-єдиної «таємниці всіх таємниць», котра їх об'єднує: знахідці в льосі «стайні Соломоновій».

Ясно, що не ці наукові відкриття шукали перші дев'ять лицарів, тому що нічого подіб-

ного не могли уявити. Бо ж шукають, завжди знаючи, що саме потрібно шукати. Отже, це було щось таке, що можна було уявити, і ми сміливо можемо назвати «чудову дев'ятку» першою відомою нам у історії людства цілеспрямованою археологічною експедицією.

Мету пошуку їм вказав Бернар, абат цистеріанців із Клерво.

Місце – граф Тібо Шампанський, соратник по «мандрівці» Готфріда Бульйонського й обох королів Бодуенів.

То що ж шукав Гуго де Пейн із товаришами?

Щоб відповісти на це запитання з максимальним наближенням до істини, нам слід познайомитися з особистістю Бернара Клервоського.

Розділ 3

СВЯТИЙ БЕРНАР ІЗ КЛЕРВО

Ось найперші відомості про церковну знаменитість XII століття, котра зрівнялася з «хрестоносною славою» самого папи Урбана й затьмарила своїм блискучим красномовством простакуватого Петра Пустельника:

Народився Бернар у Бургундії, у Фонтені, замку свого батька, від батьків знаних мирською славою, але ще більш гідних і знаменитих християнським благочестям.

Його батько, Тосцелін, належав до давнього й справжнього лицарства, віддавав Богові шану й точно дотримувався правди. Ведучи війну євангельську, як те встановлено Предтечею Доброчестя, він нікого не грабував і не обманював, задовольнявся власними прибутками, яких мав досталь, і обертав їх на добрі справи.

Він служив порадою і зброєю своїм земним суверенам, але не забував віддати належне своєму Господові Богу.

Мати Бернара, Алета, із замку Монбар, дотримуєчись у своєму становищі апостольського правила, корилася чоловікові та під його владою управляла будинком у страсі Божому, віддавалася справам милосердя й виховувала дітей у строгості. Вона народила сімох, шість синів і одну доньку, й народила не стільки для чоловіка, скільки для Бога, тому що сини зробилися ченцями, а дочка черницею. Як розповідають, родячи дітей не для миру, а для Бога, вона негайно по їхньому народженні приносила їх власноруч Господові.

Житіє святого Бернара Клервоського створювалося в три етапи й, відповідно, має трьох авторів. Причина такого незвичайного творчого підходу сама виявиться в наведеному нижче тексті:

Почин поклав «монахус Гільельмус», рядками якого ми й почали розділ. Це був теж досить відомий абат з монастиря Сент-Тьєррі на околицях Реймса, міста, що коронувало французьких королів³⁹. Абат Гійом був близьким другом абата Бернара. Разом усілякі церковні справи вершили. Десь 1140 року Гійом склав із себе тяжкі обов'язки глави та спочив простим ченцем у монастирі

³⁹ Пригадуєте, як Жанна д'Арк мало не силоміць тягла туди нездару-монарха Карла VII?

Сіньє, де й помер, у чому випередив Бернара. Його смерть обірвала «Житіє св. Бернара, першого абата Клерво» на півслові: герой-бо оповіді залишився живий і ще навіть нікого не кликав у хрестовий похід.

Продовжив працю інший сучасник Бернара, теж добрий знайомий і теж абат Арнольд. Якщо рукопис Гійома обірвалася на 1130 році «Житія Бернара», то Арнольд «дотяг» його до 1140-го. А Бернар же прожив ще п'ятнадцять років.

Нарешті «Житіє» «добив» чернець Годефрідус, що був секретарем (нотаріусом) самого Бернара Клервоського. Він пережив святого й цілком завершив працю своїх літературних попередників.

Як бачимо, всі три біографи близько знали Бернара, у буквальному значенні з однієї монастирської миски юшку вкушали. Спільна трапеза з однієї миски була настільки близькою серцю абата, що він зробив її правилом, коли вводив створений ним Суворий Статут тамплієрів. Інакше кажучи, відомості, які ми нині маємо, зважаючи на все, значною мірою достовірні, тому що виходять з перших рук – тих самих, що черпали ложкою зі спільної трапезної миски.

Мати Бернара Алета, як це не сумно, була фанатичкою святенницького штибу, і дивилася на дітей своїх як на породження гріха. Не виключено, що й саму себе вона вважала «посудиною диявола», що й скаламутило її

розум. Але в згубному благочесті своєму вона знайшла гідний, за уявленнями того перейнятого містицизмом часу, богоугодний вихід:

К оли діти підросли, але ще залишалися на її руках, вона почала виховувати їх більше для пустелі, аніж для двору і, не дозволяючи їм звикнути до смачних страв, давала грубу та просту їжу. Таким чином, по настанові Добродійного, вона виховала їх і виростила так, начебто вони повинні були прямо вийти в пустелю.

Загалом, «на спокуту гріха» відігралася на власних дітях, назавжди скалічила їхню психіку та позбавила моральної рівноваги. Буває ж таке перекручене благочестя...

І це, ще раз повторю, дуже сумно, позаяк Бернар вродився досить талановитим хлопчиком з різноманітною і чіпкою допитливістю, великим фантазером зі жвавою та яскравою уявою. Вочевидь, у мирському житті він прославився б чимось кориснішим, аніж заклик до самовбивчого хрестового походу, в якому полягло понад чверть мільйона «добрих християн», від чого неабияк знелюдніла Європа. Однак минулого не повернути, нічого вже не виправити...

М ати якомога швидше доручила його виховання в церкві Шатільон освіченим наставникам і вжила всіх зусиль, щоб воно було успішним. Хлопчик, сповнений

принадності й від природи обдарований розумом, незабаром виконав бажання своєї матері: він посувався у вивченні наук зі швидкістю, яка перевищувала його вік і всіх його однолітків; але в мирських справах він почав, що було природно, умерщвляти свою плоть...

У свої двадцять три роки, в 1113-му, він був призначений абатом монастиря Клерво, поблизу Лангра, біля річки Про, на землях, подарованих ченцям-цистеріанцям графом Тібо де Шампанським, який повернувся із заморської переїздації.

Коли послушники сходилися до нього й поспішали вступити в ченці, я часто чув, як він проповідував і говорив: «Якщо ви спрямовуєтеся до предметів духовних, то залиште за дверима плоть, яку ви приносите нам із миру: увійдіть сюди єдиним духом; плоть ні до чого не служить». Коли послушники лякалися такої нової для них мови, він зважав на їхню юність, починав розмовляти з ними з більшою лагідністю та пояснював їм, що за дверима слід залишати плотські похоті.

Таким змальований Бернар із Клерво до моменту відправлення лицарів у Палестину.

Розділ 4

БЕРНАРЕ, ДО ЧОГО ТИ ПРИЙШОВ?

Такий був святий початок монастирського життя цього Божого чоловіка, — зворушується монахус Гільгельмус. — Тому, хто не жив як він, у душі Господньому, неможливо розповісти всіх преславних діянь його подвижництва.

...Він вступив у цей дім-монастир, вбогий духом, нікому не відомий і майже незначний, маючи на меті зникнути із серця та пам'яті людської і в надії зостатися невідомою і темною людиною, як забута посудина; але Бог бажав іншого, і Він підготував у цій посудині свого обранця, не тільки для ствердження та поширення монастирського ордену, але також і для того, щоб пронести його ім'я перед лицем королів і народів і далі до кінців землі.

Не думаючи зробитися предметом такої благодаті та помишляючи єдино про дотримання свого серця й помислів у твердості, він мав постійно в думках і навіть промовляв:

— Бернаре, Бернаре, до чого ти прийшов?

І подібно до того, як читається про Господа: «Ісус робив і вчив», так і він з першого дня свого вступу в келію послушників, робив саме те, чого хотів навчати інших.

Отже, що ще міг придумати вихований зятим релігійним фанатиком і навчений тільки церковного богословія, але наділений «жвавою і яскравою уявою» Бернар? До 1118 року йому виповнилося всього лишень двадцять сім років. Звичайно, жвава уява дозволила йому побачити щось незвичайне й суто релігійне, якусь жадану реліквію, відкриття якої прославило б Клерво і його абата на століття. Цілком імовірно, в його уяві малювався легендарний Мойсеїв Ковчег Заповіту зі скрижалями-настановами, написаними рукою Господа Бога роду людському. Так би мовити, «особисте пастирське послання». Чому це ймовірно? Та тому, що іншої «біблійної» пропажі просто не існує. Є розкрадання та розгарбування, але всі вони — «адресні».

Ковчег Заповіту безвісти зник за шість століть до Різдва Христового під час навали Вавилонського царя Навуходоносора. Серед детального опису трофеїв, здобутих у Єру-

салімі й дочиста розграбованому храмі Соломона, Ковчег не згадується. І це не є недоглядом, тому що «найсвященніша» реліквія єврейського народу затьмарила б усі інші скарби. А її не згадано...

Куди ж вона поділася?

Певна річ: давні євреї її надійно приховали.

Де вони могли сховати Ковчег?

Та там-таки! Поки Навуходоносор тупцював під стінами міста, Ковчег або закопали, або, ще краще, замурували десь у підземеллях того самого розграбованого й потім спаленого храму Соломона. Решту храмового оздоблення євреї «про людське око» жадібним загарбникам завбачливо лишили.

І нині потрібно цей Ковчег Заповіту витягти з віковичного ув'язнення. Знайти будь-що-будь! Сприятливий час настав – у Єрусалимі облаштувалися християни.

Тоді-тойбулостворено «ініціативну групу» на чолі з Гуго де Пейном. Для належного нагляду до команди включили й рідного дядька святого отця Андре де Монбара з того самого лицарського гнізда, що й матінка абата. Монбар – персона важлива, не будь-хто, а майбутній незмінний брат-сенешаль (управитель), а згодом і «наш брат, магістр» ордену.

Можливо, граф Тібо Шампанський і повідомив у листі королю Бодуену про благочестивий пошук, щоб не створював перешкод у богоугодному діянні.

Загалом виходила «сімейна справа»: Гуго – кузен графа, Андре – дядько абата.

...Дев'ять років каменяр П'єр із Ліона, що прибув у Єрусалим разом із лицарями, довбав скельні породи в підвалі колишнього іудейського храму Соломона та колишньої мусульманської мечеті Аль-Акси. Звичайно, лицарі йому допомагали, але тільки як підсобні працівники. Нарешті щось знайшли. І відразу ж загинув П'єр – подейкували, через власну необережність під час обвалу каміння. Усе можливе, трапляються й такі обвали в льохах. Але найімовірніше, впокоїли його самі підручні, тому що саме так у ті часи зберігали таємниці – позбувалися небажаних чи зайвих свідків. Втім, ця безвідмовна середньовічна традиція процвітає й понині...

Що ж було знайдено?

Звичайно, це не був заповітний Ковчег. Святий Бернар ніяк не міг би його поцупити хоча б тому, що це був би з його боку найтяжчий і нічим не спокутуваний гріх перед Господом. Схоже, а факти на це вказують, що знайшли сувої з прадавніми або, як їх ще іменують, езотеричними знаннями. Тому що Соломон вважав: «слава Творця – приховувати таємниці природи, слава пануючих – відкривати їх». Для давнього царя саме знання були головним скарбом.

Можливо, знайшли й сяке-таке стародавнє золото, як це нерідко трапляється під

час таких розкопок. Однак хоч якісь підтвердження цього відсутні, навіть непрямі. Якщо несподівані знання незабаром спливли («раптом») на поверхню, то про якісь давні ритуальні предмети – анічичирк. А якщо нема навіть натяку на підтвердження, то й існування чогось такого стверджувати щонайменше необачно.

Втім, декого під час створення власних «моделей історії» такі міркування нітрохи не зупиняють. Дивні «відкриття» (зрозуміло, без найменших доказів) здійснює в книзі «Чаша Грааля й потомство Ісуса Христа» англійський «модельєр» Лоуренс Гарднер:

«До 1127 року пошуки тамплієрів успішно завершилися. Вони відшукали не лише Ковчег, а й незліченну кількість золотих зливків і захованих коштовностей, – усе те, що в цілковитій недоторканності пролежало під землею протягом тривалого періоду грабежу та руйнації, що чинилися римлянами в 70-му році від Р. Х.»

Як бачимо, пограбування Навуходоносором уже начисто забуте, в хід пущено римлян, які не знайшли ні Ковчега, ні незлічених скарбів, що дочекалися «в цілковитій недоторканності» прибуття братії Гуго де Пейна. До того ж, рік здобуття римлянами заколотного Єрусалима під пером автора розтягся в «тривалий період грабежу та руйнації». Храм-бо ж згорів за один день...

Єдиний аргумент автора на користь свого «відкриття» – це невеликий уривочок із

листа Бернара (невідомо кому), в котрому немає жодного слова ані про Ковчег, ані про стоси золотих зливків чи купи коштовностей. Взагалі в цьому сумнівному уривку нема жодного слівця про зміст і характер унікальної знахідки:

 Роботу з нашою допомогою було завершено, й лицарів відправлено з вантажем через Францію й Бургундію до двору графа Шампанського, під захистом якого можна почати всі запобіжні заходи, що виключають втручання світської та духовної влади.

Вас цей лист не насторожує? Гарднер не дає пояснень, що це за лист і звідки він узявся. Не варто особливо прискіпуватися, допитуватись, які саме лицарі та який вантаж тягнуть. Чи не мішки індульгенцій із Рима? Для Бернара й це – велика цінність. Звернімо увагу на стиль викладу – надто вже він «нашенський». Ні тобі «милістю Божою», ані «Промислом Господнім», ані «з волі Провидіння», ані «з Божого благословення» і т.д., і т.п. – а без такої богословської атрибутики святий Бернар не обходився в жодній своїй епістолі.

Так уже повелося, що непомірно навантажуючи «бідних лицарів» вигаданими незліченними скарбами, ці, з дозволу сказати, дослідники потім самі ж марно силкують-

ся зрозуміти: куди ж поділося золото тамплієрів? Не уник цієї двозначної долі й Лоуренс Гарднер, черпаючи відповідь зі старої діжі та цілковито покладаючись на легковірність читачів:

«У 1307 році за наказом Філіппа його поплічники таємно вчинили арешти всіх тамплієрів на території королівства... Незважаючи на це, король не домогся своєї головної мети, тому що Ковчег і скарби, як і раніше, перебували поза межами його досяжності. У марних зусиллях клевети Філіппа обнищпорили вздовж і впоперек Лангедок і Шампань – скарб перебував далеко на півночі, захований у одній з підземних скарбниць [? – Ю.Я.] Парижа.

У ті часи Великим магістром був пріор Нормандії Жак де Молі⁴⁰. Чітко усвідомлюючи, що папа Климент V є лише пішаком у великій грі Філіппа, він організував відправлення скарбів морем⁴¹. Надбання лицарського братства завантажили на вісімнадцять галер, які вийшли з порту Ла-Рошель. Більша їхня частина пристала до берегів Шотландії...»

Однак, для більшої об'єктивності, все-таки припустимо, що Гуго де Пейн із товаришами справді притягли Ковчег, який, за даними Біблії, мав був їх просто спопелити (про стоси золота для простоти міркувань забудемо). Тоді неминуче виникає запитання: навіщо Бернар приховав Ковчег?

---

⁴⁰ Магістр і пріор – різні посади, пріором Нормандії був Жоффрау де Шарні, спалений разом із «братом-магістром».

⁴¹ Як він міг його «організувати», сидячи в темниці?

І де? Знову в землю закопав? Або в болоті втопив?

На жаль, слова «навіщо» Лоуренс Гарднер не знає. Хробак сумніву його не точить. А даремно, бо як не крути, а переконати читача не завадило б. Чи ні? Може, нині такий читач пішов, гадає цей Автор, що золотий гачок і без наживки проковтне?

Тих, хто бажає докладніше дізнатися про пошуки Ковчега Заповіту, я відсилаю до захоплюючої книги Г. Хенкока, що так і називається «Ковчег Заповіту». У ній автор розповідає, як уже по своїй таємничій знахідці в «стайні Соломона», тамплієри завзято продовжували шукати Ковчег.

Пошуки занесли їх до Ефіопії, куди, за одним зі стародавніх переказів, відвіз Ковчег («табот», як називають його християни-ефіопи) принц Менелік, син Соломона й цариці Савської. По загибелі ордену там-таки, в Ефіопії, тривало полювання на «табот» з боку масонів шотландського обряду – «стражів таємниць тамплієрів». Та й сам Хенкок у пошуках його нишпорив по всій Ефіопії, але, як і попередники, безрезультатно. Однак різноманітних пригод і екзотичних вражень йому вистачило на значну за обсягом книжку...

Розділ 5

ОРДЕН В ОРДЕНІ

За безкорисливої допомоги своєрідного популяризатора (щоб не сказати гірше) Б. Печнікова ми вже мали честь познайомитися із «науковими досягненнями» опусу М. Байджента, Р. Леї та Г. Лінкольна «Священна загадка». Зараз саме час поговорити про цей «бестселер» трохи ширше.

Насамперед, у чому ми вже на декількох прикладах переконалися, книга ця спотворює історію мало не на кожній сторінці. Досить сказати, що автори вважають *«1118 рік – офіційною датою створення ордену тамплієрів»*. І вже через кілька сторінок повідомляють: *«У січні 1128 року в Труа... було скликано собор, який за поданням Бернара офіційно затвердив орден тамплієрів»*.

«То де ж помилка?» – раптом спохвачується авторська тріада й негайно підносить нове «одкровення», виробництва власної «фірми

сенсацій». Вони стверджують, що орден «засновано не 1118-го, а 1111-го року». І ось який, з дозволу сказати, доказ наводять, не вказуючи, де ж у цей час перебувала братія Гуго де Пейна:

«Про це свідчить і лист єпископа Шартрського графові Шампанському, написаний 1114 року⁴², в якому він пише: «Ми довідалися, що перш ніж виїхати в Єрусалим, ви виявили бажання приєднатися до Христового воїнства, що ви хотіли служити серед цих солдатів Добродійництва...»

Але як відомо, термін «Христове воїнство» офіційно [! – Ю.Я.] позначав тамплієрів⁴³ на початку їхнього існування, і, отже, єпископ натякав [? – Ю.Я.] саме на них».

І на отакій хисткій підставі автори будують всю свою «альтернативну модель» історії! Адже кожній людині, знайомій із будь-якою системною історією хрестових походів, відомо, що вперше «Христовим воїнством» було названо все зборище «пілігримів у Святі Місця» папою Урбаном на Клермонському соборі. Тобто так називалися всі загони хрестоносців у своїй сукупності, до якої пізніше, природно, ввійшли й тамплієри...

«Отже, – повчально роз'ясняють автори, – кінець лицарів Храму оточений загадками, які, у свою чергу, породили нову низку таємниць. Але менш суперечливий і невиразний момент створення ордену, а також перший час його існування.

⁴² *Навіть не 1111-го!*

⁴³ *Куди ж поділися «бідні лицарі Храму»?*

Коли дев'ять «бідних лицарів» з'явилися у Святій Землі, то король відразу віддав їм частину свого палацу, – починає «фірма» відлік «загадок історії». – Ці дев'ять лицарів протягом дев'яти років нікого не приймали в орден⁴⁴ [...] Крім того, про них зовсім нічого не відомо⁴⁵ офіційному літописцеві короля Єрусалимського, тому що Фульхерій Шартрський ні словом не згадує про них у своїх хроніках. Про них мовчать інші літописці та історики, і тільки Гійом Тірський, через п'ятдесят років по заснуванні ордену⁴⁶, раптом повідомляє подробиці його виникнення».

І всі ці міркування висловлюються лише для того, аби наприкінці ланцюжка «фактів» зробити воістину приголомшуючий висновок: *«орден Храму було створено Сіонською громадою»*. Решта тексту – це бездарні спроби довести те, що доведенню не підлягає.

Не зайве буде відзначити, що, зрідка згадуючи середньовічних істориків, автори ніколи для підкріплення своїх тверджень (ну, хоча б для більшої значущості) не цитують першоджерел. І не мудро: неможливо сполучити їх фантазії на історичні теми з невибагливими свідченнями давніх літописців, які найбільше ратували за правду. З попередніх розділів ми вже знаємо, з яким високим пієтетом ставився до праці історика архієпи-

---

⁴⁴ *Бо й ордену як такого не було.*

⁴⁵ *Еге ж, ось і друга «загадка»!*

⁴⁶ *Усе-таки з якого ж року ведеться цей плутаний відлік?*

скоп Гійом Тірський. Таких самих поглядів дотримувалися і його середньовічні побратими по перу. Ось один із красномовних прикладів, який може послужити прямим докором деяким надмірно завзятим фантазерам від історії.

Оскільки в мене не було переписувача, крім самого себе, — пояснює у своїй «Єрусалимській історії» літописець Роберт, на прізвисько Чернець, — то я сам і диктував, і писав: рука корилася думкам, руці — перо й перу — сторінка. Якщо кому-небудь... не сподобається моя книга, можливо, за те, що висловлюючись важким стилем, я брутально говорив правду, то зауважу таким людям, що я віддаю перевагу простій мові, щоб виводити на світло приховане, перед філософствуванням і затемнюванням зрозумілого.

Але повернімося до далєбі не безневинних вигадок від фірми «Байджент&К». Червоною ниткою крізь увесь текст проходить нагнітання таємничості. Ця досить химерна за структурою книга так і рясніє словами «таємниця» та похідними від нього. При читанні раз у раз спотикаєшся об вислови на зразок: «І по донині багато авторів бачать у цьому ордені не тільки лицарів церкви, а й своєрідний містичний інститут, причетний до світових таємниць»; «І що таємничого в

цьому середньовічному католицькому ордені?»; або «Збиралася ця таємнича асамблея в абатстві на горі Сіон?» тощо...

Але ось і головне:

«За орденом тамплієрів стоїть якийсь таємничий орден, який створив їх, щоб у його віданні⁴⁷ перебували всі військові адміністративні справи. Орден діяв під різними назвами, найпоширеніша з яких – Сіонська громада».

Нарешті настав момент, коли «творців» необхідно було назвати поіменно. І тут доходить до абсурду: автори «Священної загадки» перетворюють на «сіоністів» самих же тамплієрів, а потім творять зворотню метаморфозу. Вони пишуть, що засновниками ордену були:

«Гуго де Пейн, Бізоль де Сент-Омер⁴⁸ і Гуго, граф Шампанський⁴⁹, а також і деякі члени ордену Сіону: Андре де Монбар, Аршамбо де Сент-Еньян⁵⁰, Іннар де Мондідьє⁵¹, Гондемар і Россаль».

Як то мовиться, злазь – приїхали.

Автори придумали ніколи й ніким не заснований орден «гори Сіону» або «Сіонську громаду» (вони його досить різноманітно називають), а далі присвятили його історії

⁴⁷ Чийого – тамплієрів чи «таємничого ордену»?

⁴⁸ Тут автори примудрилися об'єднати в одній особі двох лицарів – Жоффруа де Сент-Омера й Жоффруа Бізоля.

⁴⁹ Насправді його ім'я Тібо.

⁵⁰ Правильно – де Сент-Аман.

⁵¹ Кликали його не Іннар, а Пен.

(теж, природно, вигаданій) значну частину книги – від приблизно 1099-го року до видання пріснопам'ятної брошури Сергія Нілуса «Протоколи Сіонських мудреців»⁵² і поширення її в Європі, завдяки турботам Альфреда Розенберга, тому що фюрер у своїй книзі «Майн кампф» широко використав зміст «Протоколів» і жодного разу не взяв під сумнів їхню достовірність.

До всього іншого «тріада» багатозначно додає:

«Лицарі Храму зникають у період між 1307 і 1314 роками, але Сіонська громада залишається недоторканною. Періодично їй загрожують конфлікти й інтриги, проте вона існує й надалі, століття за століттям, діючи в тіні та керуючи деякими великими подіями, що мали місце в історії Західної Європи.

Сіонська Громада існує донині та залишається активною, вона відіграє певну роль у міжнародному плані й у внутрішніх справах деяких європейських держав».

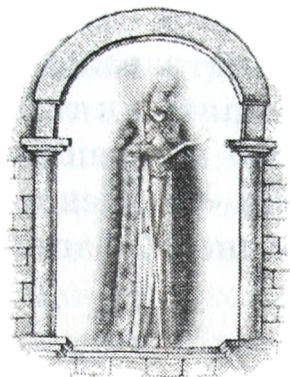
Відверто кажучи, в мої творчі плани ніколи не входили й не входять справи «сіоністів» – середньовічних чи новітніх. Про них доводиться згадувати, оскільки їх силкуються будь-що-будь прив'язати до воза поважних «бідних лицарів». Так що

---

⁵² Документ, іменований «Протоколами сіонських мудреців», з'явився на початку ХХ ст.

хочеш чи ні, мусиш вузлики на мотузочках розв'язувати.

Можливо, ви запитаєте: що заважало тому ж Монбару з товаришами діяти як тим-таки «лицарям Сіону»? Але що відповісти, якщо на таке запитання автори «Священної загадки» не дають жодних пояснень? Загадка, та й годі!

Розділ 6

КОГО ЗАБУЛА «ФІРМА СЕНСАЦІЙ»

Світлі голови фірмачів чудово розуміють: дуболоми в білих плащах із червоним хрестом нічим, крім періодичного вирубування «невірних», ніколи не займалися. Це й дає можливість товкти про приховане під помилковою вівіскою керівництво. Кілька спритно заплутаних словесних маніпуляцій – і перед нами в іпостасі «мудреців Сіону» з'являються... «наш брат, магістр» Гуго де Пейн, святий Бернар із Клерво та «пресвітлий» граф Тібо Шампанський.

Керуючи «телепнями» в білих плащах ізсередины, сіонські павуки в романтичній оболонці славного ордену «бідних лицарів», за словами «Байджент&К», досягли досі нечуваної у феодальному світі могутності:

«Тамплієри під чималі відсотки позичали гроші збіднілим монархам, перетворюючись на банкірів

практично всіх королівських домів і навіть деяких мусульманських володарів. Філії ордену по всій Європі та на Близькому Сході здійснювали виплату грошей за кредитами купцям, які поступово потрапляли в залежність до тамплієрів. У такий спосіб «бідні лицарі» Христові стали найбільшими лихварями своєї епохи, а паризький орденський дім перетворився на європейський центр фінансів. Тамплієри вели складну систему фінансового діловодства: бухгалтерські книги, документи прибутково-видаткової звітності тощо. Тамплієри ввели в обіг банківські чеки, якими дотепер користуються у всьому світі».

Але як усе-таки довести існування «ордену в ордені», якщо середньовічні хроністи про цю «схованку» сном-духом не відають? Скільки не копирсайся в пергаментних сувоях першоджерел, нічого не відкопаєш. Але ж це не проблема! Існують же інші «джерела»!

«У абатстві на горі Сіон, як відзначає один історик⁵³ ХІХ ст., – повідомляє нам Автор, єдиний у трьох особах, завбачливо не називаючи цього історика, – мешкав капітул каноніків-августинців, в обов'язки яких входило відправлення служби під керівництвом абата. Це співтовариство мало подвійне ім'я «Святої Марії на горі Сіон і Святого Духа».

І що ж із того? І що це доводить? І який стосунок має до тамплієрів? На жаль, у книзі немає відповіді. Натомість є ще один «доказ»:

⁵³ *Хто саме, для Байджента&К не важливо.*

«Інший історик [? – Ю.Я.] 1698 року висловлюється ще виразніше, хоча стиль його й позбавлений вишуканості: «...і тому що надали йому головний притулок, побудований на горі Сіон у Єрусалимі, присвячений Божій Матері, він отримав право називатися орденом Богоматері Сіону».

Що, й це посилення вас не вражає? Мене, зізнаюся, теж. Але інших «доказів» у книзі не знайдемо. Далі переконувати вже нема чим. Загалом орден Сіонської Громади виявився «страшенно таємним» навіть для тих, хто творив йому рекламу. Це ж треба – діяти майже тисячоліття, а не залишити в історії жодних задокументованих слідів...

«Але повернімося на мить до передбачуваного відкриття, зробленого у Святій Землі... Що це таке насправді? Що за таємниця, в якій беруть участь одночасно тамплієри, святий Бернар і граф Шампанський? Тамплієри зберегли її до кінця свого життя нерозкритою, непорушеною. Нема ніякого сліду її походження – ані сліду, ані місця, де вона зберігалася б. Не існує ніякого документу. Виходить, якби цей скарб був тільки матеріальним, невже потрібно було знищувати найменшу вказівку на нього?..»

Ти ба, як спритно! Навіть спрямоване вгору стрілчасте громаддя готичних соборів автори, як то кажуть, одним розчерком пера перетворили на невидимки...

«Якщо Сіон насправді створив лицарів Храму, то можна небезпідставно вважати, що саме він володіє якимись таємницями...»

Усе б наче й нічого, можна було проковтнути й цю мудру небилицю, якби йшлося тільки про «бідних лицарів», якби орден тамплієрів складався лише з вояків у білих плащах. Та на лихо, автори начисто «забули» безліч тамплієрів-мирян у коричневих і чорних плащах, але теж із червоними восьмикутними хрестами. Поза сумнівом, «забули» не випадково, бо через цю масу людей неможливо було б переступити. Тамплієри в темних плащах виключають будь-яку необхідність чужорідного «ордену в ордені» як «мозкового центру».

Саме ці тамплієри в темних плащах вершили всі мирські справи ордену. Це вони вперше в європейському мореплаванні вели кораблі не вздовж берегів, а просто через моря, користуючись магнітним компасом. Це вони лікували хворих, незвичайним методом виганяючи всілякі хвороби. Це вони безкоштовно й на повному утриманні ордену навчали у своїх школах обдарованих дітей, готуючи собі гідну зміну. Це вони встановили для ненажерливої лицарської братії науково-обґрунтоване вітамінно-калорійне меню. Це вони звели перші готичні собори. А ще за ними значаться роботи в галузі геодезії, картографії, міського та шляхового будівництва. І нарешті, це вони зберігали скарби ордену, завжди дбайливо та помірковано витрачаючи їх, і прокручували нечувані до того міжнародні банківські операції.

Це вони обновляли отупілий від убогості середньовічний світ, волаючи до людського розуму...

Хіба могли автори «Священної загадки» поставити поруч із цими гігантами якихось жалюгідних і метушливих «сіонських примар»? Ось їм пам'ять і відбило, ось і довелося «забути» про тамплієрів у темних плащах. Але не можна одним легким помахом руки скинути тамплієрів-мирян із шахівниці Історії...

Чи багато їх було?

За підрахунками видатного американського історика Чарльза Генрі Лі на одного лицаря-тамплієра припадало дев'ять тамплієрів-мирян. На момент арешту «бідних лицарів» було (за різними підрахунками) від п'ятнадцяти до тридцяти тисяч. Візьмемо середню цифру – двадцять тисяч – і помножимо на дев'ять, отримаємо сто вісімдесят тисяч тамплієрів-мирян. Врахуємо при цьому, що Орден, як це добре й достеменно відомо, кого попало у свої ряди за вуха не тягнув.

Отже, було з кого створити «мозковий центр» і було кому вершити будь-які мирські справи ордену, не маючи потреби в сумнівних послугах якихось примар із «Громади Сіону» чи взятих зі стелі «одним істориком» нікому не відомих «лицарів Богоматері Сіону».

Один із авторів найбільш авторитетної нині оксфордської «Історії хрестових по-

ходів» Алан Форн теж приділив увагу питанню «ордену в ордені». Ні з ким не вступаючи в пряму полеміку, він зауважив: *«більшість братів були мирянами, причому саме вони й керували орденом. Членами ордену могли бути як лицарі, так і простолюд, який становив окрему групу».*

Розділ 7

ЛЕГЕНДА ПРО ЧАШУ ГРААЛЬ

Десь у останній чверті ХХ століття раптом закрутилася запаморочлива карусель навколо незрушного стрижня під найменуванням «Чаша Грааль». Позаяк чаша виявилася черговою «таємною історією», доцентрові сили книжкового ринку миттю втягнули в цю сенсаційну круговерть орден тамплієрів. Уже така визначилася закономірність: де тільки не намацають сяку-таку середньовічну «загадку», як «бідні лицарі» одразу виявляються нею підхоплені. Не бувало такого, щоб, бодай для розмаїтості, в словесні змагання включили «бідних братів» госпітальєрів. Нічого не вдієш, у зв'язку із цим доведеться й нам, за висловом Марка Твена, «трішки пограалити».

Мабуть, найкраще та наймальовничіше про чашу Грааль писав наш співвітчизник, історик Т. М. Грановський:

«Дозвольте мені переповісти вам одне, сповнене чудової краси, середньовічне сказання. Це сказання про святу чашу [Грааль]. У Іосифа Аримафейського була дорогоцінна, видовбана ним із цільного каменю чаша; з неї, свідчать сказання, вкушав Спаситель останню земну їжу свою за таємною вечерею; у неї ж пролилася божественна кров із хреста. Біля цієї таємничої чаші відбувається безперервне диво. Людина, що дивиться на неї, не старіє, не знає земних немощів і не вмирає, хоч би й солодке споглядання тривало двісті років, доносить легенда. Але доступ до чаші тяжкий: він можливий лише за найвищої цноти, благочестя, смирення та мужності, одним словом, вищих доблестей і чеснот, із яких склався моральний ідеал Середньовіччя».

Уперше Грааль (ще не чаша, а чарівний камінь) з'явився у віршованому романі трувера Кретьєна де Труа «Персеваль». Роман писався «з нагоди», коли Кретьєн, уже літня людина, з'явився при дворі Філіппа Ельзаського, графа Фландрського. Той жваво поділяв інтерес своєї дружини Ізабелли Вермандуа до модної на той час лицарсько-куртуазної літератури. А Кретьєн де Труа був найвідомішим поетом, автором чотирьох романів, якими зачитувалися при всіх можновладних дворах Європи, – «Ерек і Еніда», «Кліжес», «Івейн, або Лицар з левом» і «Ланселот, або Лицар воза».

Саме Ізабелла Вермандуа вмовила Кретьєна викласти кельтську легенду про камінь Грааль у формі лицарського роману. Це ста-

лося у році 1181-му. А вже наступного року вельможна замовниця спочила в Бозі, і робота над романом завмерла. Він так і залишився незакінченим. Однак успіх його все одно був такий великий, що «Персеваль» породив цілу літературу продовжувачів і наслідувачів.

Серед них виділився і прославився своїм романом «Парцифаль» (німецький варіант французького імені Персеваль) Вольфрам фон Ешенбах, дворянин зі Східної Німеччини. Написаний «Парцифаль» був на початку XIII століття, рівно за сторіччя до загибелі Ордену тамплієрів.

У його романі Грааль теж камінь, але вже прямо пов'язаний із небесами. Грааль – джерело всіх земних благ. Щоб не висихала його чудодійна сила, щороку в Страсну п'ятницю голуб із небесних палаців приносить гостію (хлібець) від Всевишнього та залишає її на Граалі, який і завдячує своєю чарівною міццю цьому божественному дарункові.

Як бачимо, у поетичних романах «Персеваль» і «Парцифаль» мотив Ісуса Христа і Йосипа Аримафейського з його видовбаною чашею цілковито відсутні.

Яким же чином тамплієри могли шукати в «стайні Соломона» чашу Грааль, як про це пише дехто, коли й за сто років до того легенди про чашу ще не було складено? А ще пізніше легенда про Грааль з'явилася в уже знайомій нам християнській обробці,

хоча євангельських джерел все-таки немає. Отже, відзначимо: «відомості» про Грааль з'явилися аж через тисячу двісті років після Різдва Христового. До цього часу ніде жодних згадок про нього нема.

Натомість у романах про Грааль вказується місце його знаходження – у білому мармуровому замку на горі Монсальват, або в горах Франції чи Іспанії. Однак, що примітно, ніхто з нинішніх шукачів Грааля не тільки не намагається відшукати гору з примітним замком, але завзято уникає згадок про «адресу» Грааля. Воно й зрозуміло. Нині, коли з супутників можна читати розстелену на землі газету, про таємничий замок на горі Монсальват краще не згадувати, щоб не стати загальним посміховиськом.

І все-таки існування чаші Грааль подається як незаперечний факт.

Не раз відзначалося, що літературні герої та події, пов'язані з ними, у свідомості деяких людей перетворюються нібито в дійсність. У Лондон, на Бейкер-стріт, кажуть, дотепер прибувають листи, адресовані «шановному містерові Шерлоку Холмсу», рідше – «докторові Уотсону» (Ватсону, як у нас неточно переклали). Цей курйоз досить цікавий для літературознавців, котрі пишуть про творчість сера Артура Конан-Дойля. Але чи доречні такі курйози в дослідженнях на історичні теми, що претендують на науковість або хай і на її подобу?

Втім, версія про чашу Грааль, яку нам повідав Т. М. Грановський, не єдина. Є ще інша, не менш цікава. Вона отримала поширення в той самий час, що й роман Вольфрама фон Ешенбаха «Парцифаль». Її викладено в поемі Роберта де Борона «Йосип Аримафейський».

Стисло її зміст такий Спочатку все йде своїм порядком: таємна вечерея з чашею Йосипа, розпінання Христа, поранення його стегна списом і збирання крові страдника в чашу. Але далі події розвиваються інакше. Підлі садукей кинули Йосипа за цей злочин у темницю, наглухо замуровану, щоб піддати його природній смерті від виснаження. Та де там! Ісус особисто з'явився до нього в замуровану камеру й обдарував Йосипа його ж чашею, яка на цей момент стала священною чашею порятунку від голодної смерті. Минуло кілька десятиліть. Чи то римський імператор Веспасіан, чи його син Тит поцікавився, що сталося з давнім в'язнем, мовляв, який він у вигляді скелета. Стіну темниці виламали, і, на превеликий подив, звідтіля вийшов зовсім голий, тому що хламида його зотліла, але повний сили та запалу парубок. Він милостиво посміхався. Вражені нечуваним дивом, римські легіонери з ляку розступилися.

Така ось історія...

Однак нинішні продовжувачі перевершили відкривачів Граалю.

«Переказ [який? – Ю.Я.] свідчить, що Марія-Магдалина привезла Грааль... у Францію, до Марселя».

Те, що Франції тоді не існувало, а була римська провінція Галлія, як бачимо, авторів «Священної загадки» нітрохи не бентежить. Однак читаємо далі, там ще цікавіше: *«Магдалина, таємнича особа з Євангелія, насправді була дружиною Ісуса. У них була дитина чи кілька дітей⁵⁴, і після розп'яття Магдалина таємно дісталася до Галлії, де, як їй було відомо⁵⁵, вона могла знайти притулок у одній із єврейських громад, що влаштувалися на півдні країни. Таким чином, пряме потомство [! – Ю.Я.] Ісуса пустило свої корені в Галлії, тому що Магдалина привезла із собою дітей чи дитину, й ця найвищою мірою «королівська кров» не переривалася в потомстві у найсуворішій таємниці⁵⁶ протягом майже чотирьохсот років⁵⁷ – нормальний проміжок часу для високого роду. Пішли династичні шлюби з іншими європейськими родинами, а також із римлянами та вестготами. В V ст. нащадки Ісуса злилися з франками й породили династію Меровінгів⁵⁸».*

---

⁵⁴ *Негоже – така неточність!*

⁵⁵ *Знову – звідки?*

⁵⁶ *То звідки ж дізналися автори?*

⁵⁷ *Чудове перескакування через століття, еге ж?*

⁵⁸ *«Священна загадка» М. Байджента, Р. Лея та Г. Линкольна вийшла в Лондоні у 1982 році, і в ній викладено саме ту версію, котрою через 20 років скористався автор «Коду Да Вінчі», проте вся слава генія та першовідкривача дісталася саме Дену Брауну.*

А тепер – увага! Згадаймо знову листа до «шановного містера Шерлока Холмса», тому що вступаємо на фантастичні терени, де Персеваль і його син Лоенгрін здобувають плоть і кров реальних «історичних діячів»:

«Нащадки Ісуса, що продовжилися в Дагоберті, могли також пояснити й існування родини Грааль, її загадкове сяйво та ореол таємниці, короля-рибалку, хворого, але здатного царювати; Персеваля, нарешті, як спадкоємця замку Грааль. Одночасно ці нащадки пояснювали містичне походження Годфруа Бульйонського, сина чи онука Лоенгріна, який, у свою чергу, був онуком чи правнуком Персеваля, тобто членом родини Грааль. А якщо Годфруа Бульйонський походив від Ісуса, то взяття їм Єрусалима в 1099 році було чимось більшим, аніж просто перемога над невірними, воно надавало зовсім іншого значення всій цій війні: вона пояснювалася тоді бажанням відвоювати священний спадок».

І тут нарешті ми знаходимо виразну відповідь на запитання: навіщо «лицарі Богородиці на горі Сіон» створили Орден тамплієрів. Виявляється, для того щоб захищати «законну семітську» династію королів Утремера, бо вони через Ісуса Христа є нащадками царів Давида й Соломона.

Але тут, під завісу розділу про метаморфози Грааля, виникає найскладніша теологічна загадка, яку я не беруся розгадати, бо не надто сильний у богослов'ї.

Хто ж був батьком самого Ісуса Христа? Старий столяр Йосип, «прямий нащадок царського роду Давида й Соломона», чи «голуб», про приліт якого завбачливо благовістив Прісноподіві Марії архангел Гаврило? Якщо батьком є «голуб», то до чого тут «царська династія»? Але якщо батько – столяр Йосип, то чому Ісуса Христа величають «Сино́м Божи́м»?

Втім, сучасні «граалісти» на такі «дрібниці та неузгодження» не зважають. Вони спокійно можуть написати: «Син Божий Ісус Христос, прямий нащадок царственої династії Єрусалима», й рука їхня не здригнеться.

Отак-от із вдумливого споглядання стелі та глибокодумного посмоктування замураного чорнилом пальця й народжуються «страшні таємниці» історії.

Воістину: бідолашні лицарі Храму...

Розділ 8

ХАЙ НЕ ЗДІЙМЕТЬСЯ МЕЧ НА ХРИСТІЯН

Хрестовому походу на альбігойців ми приділимо увагу лише тією мірою, якою він стосується тамплієрів. Саме тоді, під час горезвісного походу проти християн, які вірували в Ісуса Христа, але не за догматами папського престолу, пробігла між папами й тамплієрами злостива чорна кішка.

Зазвичай початок сорокалітніх «альбігойських воєн» пов'язують із похмурих ім'ям папи Інокентія III. Однак цей поза сумнівом лиховісний папа лише дав хід тим рішенням, які було прийнято за двадцять років до його обрання, у вересні 1179 року, на третьому Латеранському соборі при папі Олександрі III. Там до еретиків поголовно було зараховано жителів Альбігойї, Брабансону, Провансу, Лангедоку, графства Тулузького й герцогства Нарбоннського, Наварри, Ара-

гону й далі – аж до Землі Басків на півночі Піренейського півострова. Світській владі ставилося в обов'язок силоміць викорінювати «диявольську ересь». У чому вона полягала, докладно описано в моїй книзі «Загибель «Ордену Любові»⁵⁹.

«Потім собор вжив інших, значніших заходів, – пише Ч. Г. Лі, – а саме: оголосив хрестовий похід проти ворогів Церкви; це був перший випадок застосування цієї грізної зброї проти християн, і з цього часу Церква почала користуватися й у своїх приватних справах послугами цього війська, що завжди легко збиралося.

На всю історію «викорінювання» ересі Церква наклала свою незмивну й неперевершену за жорстокістю каїнову печатку облогою та взяттям міста Безьє, першої великої жертви хрестоносного «воїнства Христового».

Папським легатом при хрестоносцях Інокентій призначив «абата абатів», пріора ордену цистеріанців, бузувіра Арнольда із Сіто, який славився (в церковних хроніках) «ангельською добротою і милосердям».

– Уперед, хоробрі воїни Христа! – напучував хрестоносну банду папа Інокентій. – Поспішайте на зустріч із предтечами Антихриста й скиньте служителів старозавітного змія. Досі ви, можливо, боролися задля скороминущої слави, поборіться ж тепер за славу вічну. Ви боролися колись у суетному миру, поборіться ж тепер за Бога. Ми не обіцяємо вам винагоро-

⁵⁹ Книжка готується до випуску. – Ред.

ди тут, на грішній землі, за вашу службу Богові зі зброєю в руках, ні, ви ввійдете в Царство Небесне, і ми впевнено обіцяємо вам це!

Хрестоносці підійшли до Безье. Обложеною було запропоновано видати катарів на розправу. Городяни дружно відмовилися. Ця тверда відсіч так розпалила папського легата, що він заприсягся знищити місто, не жаліючи нікого та не залишивши каменя на камені. *«Легат дотримав свого слова: відбулася різанина, до того нечувана й не згадана в літописах Європи. Жодної істоти – від немовляти й до нічного старого – не пожаліли»*. Сім тисяч городян сховалися в церкві святої Марії Магдалини та скупчилися навколо хреста, шукаючи прятунку під його покровом.

Головорізи зупинилися – що тут чинити?

– Святий отче, – звернулися вони до Арнольда, – як нам розрізнити, де єретик і де вірний католик?

Прославлений «ангельською добротою і милосердям» легат відповів словами, які вписали кривавими літерами його ім'я в багатостраждальну історію людства:

– Убивайте їх усіх! Бог своїх сам упізнає!

Усіх городян було вирізано, їхні будинки розграбовано, саме місто спалено. Загальне число жертв коливається від 20 до 60 тисяч (за різними джерелами). На місці квітучого Безье залишилися руїни, що сходили смердючим димом. Ані птах не пролетить, ані миша не пробіжить...

«Увесь християнський світ, – пише у своїй «Історії альбігойців» Жан-Поль Перрен, французький історик початку XVII століття, – був вражений страшним видовищем: людей, піднятих на шибениці, спалених на багаттях, замучених катуваннями тільки за те, що вони віддавали свої помисли одному Всевишньому Богові та відмовлялися вірити в порожні церемонії, придумані людьми».

Затятий опір хрестоносцям наростав. І тоді Інокентій згадав про тамплієрів, які мали чимало замків на півдні Франції та могли б створити чудову базу для розширення бойових дій. Він зажадав від Ордену цієї «жертви».

Однак «наш брат, магістр» Філіпп дю Плессі рішуче постав проти цього.

– Наш суворий Статут, – сказав він, – забороняє лицарям підіймати руку на християн. Ми боремося тільки з невірними. І наш Статут схвалено святим престолом.

Не переконав магістра навіть лист першого патрона ордену абата Бернара Клервоського, у якому він писав Альфонсові, графові Тулузькому:

евже тобі не відомо, государю, який великий розбрат спричинив єретик Генріх⁶⁰ у святій Церкві? У твоїх володіннях цей хижий вояк приймає вигляд смиренного агнця, але спробуй упізнати його за на-

⁶⁰ Відомий катарський «єресіарх».

слідками, які чинить його проповідь. Ані душі не видно більше в храмах Лангедоку; духовні владики не шануються; над святими Таїнствами блюзнірствують, умирають без покаєння; дітей не хрестять. Чи може після всього цього причиною такого великого зла бути Божа людина? Поза сумнівом ні, а тим часом цієї людини слухаються. Цей брехливий «лікар» устиг запевнити, що батьків наших було одурено, що ми помиляємося, що смертю Ісуса не спокутується смерть християн і що врятується тільки той, хто піде за новим віровченням. Ось чому я зважився на мандрівку попри великі немочі мої. Я вирушаю в країну, де чудовисько це вчинило найбільше спустошення й де ніхто не смів постати проти нього... Не дивуюся, однак, та й дивуватися тут нема чого, що цей змії обдурив тебе, тому що він має вигляд чесноти. Розпізнай же його!

– Хай і так, – незворушно стояв на своєму Філіпп дю Плессі, – але святий Бернар сам написав нам Суворий Статут і особисто стежив за його виконанням.

Проти цих аргументів Інокентієві не було чого було заперечити. Папа розлютився через відмову, якої ніяк не очікував, і вибухнув спеціальним «апостольським» посланням, де вперше з боку тричі вінчаного тіароносця було офіційно висловлено невдоволення орденом «бідних лицарів Христа й храму Соломонового».

Ауже часто, — гнівався він, — мій апостольський слух обурювався через скарги на діяння лицарів. Порушуючи Божеський закон, ганьблячи Церкву, ці люди із зухвалими гордощами зловживають величезними привілеями, які їм надано... Спокушені в такий спосіб дияволом, вони, у свою чергу, спокушають душі вірних. Папа не бажає надалі зупинятися на цих неподобствах та на інших, за які винні заслуговують позбавлення привілеїв; папа воліє уповати, що вони почують його голос і самі виправляться.

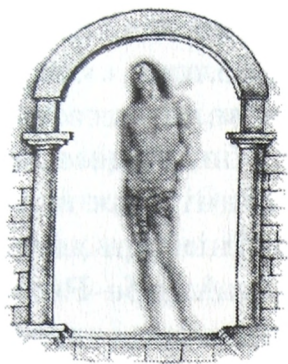
Проте тамплієри не виправлялися. Коли вже інший Інокентій, за рахунком Четвертий, затіяв «приватний» хрестовий похід проти сина Фрідріха II, намісника імперії на півдні Італії Манфреда, він зажадав від тамплієрів участі в ньому. Але маршал і комтур Апулін Стефан де Сіссі відмовив йому. Тоді папа зажадав змістити непокірного комтура, про що й вислав йому відповідний «папір». Але комтур не підкорився папському розпорядженню. Він сміливо відповів Інокентієві:

— Я не складу своїх обов'язків інакше, як з наказу Великого магістра, від якого маю повноваження. Жоден папа ще не дозволяв собі втручатися у внутрішні справи ордену.

Капітул «бідних лицарів Храму» цілковито підтримав його, тому що цей папа виявився казнокрадом і розтратив гроші,

зібрані на похід в Утремер: використав їх на особисті потреби.

Усе-таки відмова тамплієрів від участі в хрестовому поході на альбігойців боляче вдарила по папському престижу. Тому було знайдено компромісний варіант: тамплієрам доручили охороняти від бешкетників угіддя хрестоносців, посіви, худобу й господарства в сільській місцевості.

Розділ 9

ЗАМОК МОНСЕГЮР

Десять місяців тривала облога останньої твердині катарів замку Монсегюр, розташованого на крутій скелястій горі. На околицях перебував загін тамплієрів, який пильно охороняв господарства сільських жителів від грабежів. Нарешті в березні 1244 року Монсегюр було взято. Виявилось, що від десятитисячного воїнства хрестоносців замок захищала лише сотня лангедокських лицарів.

Ходили чутки про незліченні скарби, які зберігалися в замку. Жадаючи наживи, переможці густою юрбою кинулися грабувати. Яке ж було їхнє розчарування, що змінилося праведним обуренням, коли з'ясувалося, що грабувати нема чого! Поповзли нові чутки, начебто двоє «прокажених» примудрилися ще в грудні винести на собі всі скарби. Як вони проникли через щільні ряди хрестонос-

ців, невідомо. Таємним ходом, чи що? Але ніяких таємних ходів у фортеці не знайшли.

Тоді щоб істину здобути, почалося «катування з пристрастям». Допити вели інквізитори брат Феррер і брат Дюран, обидва домініканці – «пси Господні». Біля підніжжя гори навалили гору днів для майбутніх спалень. Особливо по-звірячому катували Андре-Роже де Мірпуа, коменданта Монсегюра – «вже він-бо чимало знає!» Справді, під катуваннями він засвідчив (і це було старанно записане в катівському протоколі), що втікачів звали Гуго, Емвель, Екар і Кламен; буцімто вони були перевдягнуті; комендант сам організував їхню втечу, вони винесли із собою скарби тамплієрів. Усі таємниці катарів полягали в одному згортку...

Виявилось, втеча відбулася напередодні останнього штурму. Мірпуа сам підтримував мотузку, коли вони спускалися зі стін і круч Монсегюра. Негайно було споряджено погоні в різні кінці. Нікого не знайшли. Щоправда, безвісти пропали дев'ятеро вояків. Про них незабаром забули – «на війні як на війні». «Пси Господні» справу свою знали: 257 осіб, серед яких було чимало жінок, спалили живцем. Інших повісили. Папі Інокентію IV бадьоро доповіли: «Голову гідри розчавлено!»

Зникнення «скарбів катарів» породило багато легенд, на які тільки вистачало людської фантазії. Говорили, що в згортку «перевдягнені» винесли дорогоцінну чашу

Грааль... Звідтоді, вже понад вісім століть триває пошук «скарбів катарів», хоча зрозуміло, що спускаючись по мотузці із запаморочливої висоти, багато не винесеш. Найцікавішу знахідку зробив німецький історик і археолог Отто Ран, автор книг «Хрестовий похід проти Грааля» та «Люциферів двір Європи». У співців нордичної раси чаша Грааль перетерпіла ще одне перетворення – вона перетворилася на «чашу Нібелунгів». Катари теж стали Людьми Півночі, вихідцями з германської Франконії, майже «надлюдьми».

На околицях Монсегюра є безліч гірських печер і ціла система підземних галерей природного походження. У 1937 році в цьому темному лабіринті, в сталактитовій печері, так званому «Органі Архерона» Ран виявив одинадцять довільно розкиданих трупів, зброю та згаслі смолоскипи. Тут майже вісімсот років тому відгриміла остання битва. За обладунками та озброєнням визначили дев'ять хрестоносців і двох катарів. Так несподівано розкрилася загадка безслідного зникнення дев'яти переслідувачів.

Сенсаційна знахідка дуже обнадіяла. Здавалося, «скарби» майже знайшли. Але це «майже» тягнеться донині. Щороку хтось нишпорить у підземеллях Монсегюра, використовуючи найвитонченіші методи пошуку, найчутливіші датчики й новітні прилади. Але всі зусилля незмінно залишаються марними.

Дозволю собі висловити й власну гіпотезу. Ми можемо припустити (тільки припустити, тому що, крім непрямих посилянь, жодних доказів цього немає), що «скарби катарів» були таємно передані тамплієрам вцілілими після «битви в п'їтьмі» захисниками Монсегюра. На користь цього припущення свідчать досить вагомї аргументи: і те, що тамплієри ніколи не воювали з альбігойцями, й те, що в їхніх рядах завжди було чимало лицарів-дворян з Лангедока, й те, що тамплієри неодмінно давали притулок у своїх замках тим нечисленним щасливцям, яким вдавалося врятуватись від тотальної хрестоносної різанини, й те, що «бідні лицарі» були поряд. Та й де було шукати надійнішої схованки для винесених «скарбів»? А чесність тамплієрів була загальновідома. Навіть «прокляті агаряни» довіряли їм...

...У переддень арешту «бідних лицарів» над вежами паризького Тампля клубочився дим. З неба осїдав чорний попїл згорїлого пергаменту. Це Великий магістр Жак де Молї («неписьменний мужлан»), у повній самотї, з похмурою жорстокістю вкидав у пащеку величезного каміна якїсь таємні архїви. Аркуш за аркушем, сувїй за сувоем зникали у вогні. Можливо, серед них були й залишені на зберїгання рукописи «посвячених» катарів...

Розділ 10

ОРДЕНСЬКІ ФРАНК-МАСОНИ

Найбільш вражаюче, позаяк зрине, свідчення про таємничу знахідку в «стайні Соломоновій», – це, безумовно, готичні собори. Щоправда, за тих далеких вже для нас часів «готичними» їх не називали. Новий архітектурний стиль мав інше найменування – «опус францигенум». Готичними їх почали називати за чотириста років по тому в Італії, в епоху Відродження. Термін швидко поширився, став звичним і цілковито витиснув «опус францигенум». А в знамениту добу Просвітництва, коли почали нещадно лаяти Середньовіччя, називати його «темним», природно, обплювали й усі «опуси».

Помилка «великих просвітителів», починаючи з Вольтера та ушавлених енциклопедистів полягала в тому, що все Середньовіччя вони ототожнювали тільки з церковним мра-

кобіссям, із його незмінним і наполегливим придушенням усілякої живої, творчої думки та систематичним спаленням на багаттях інквізиції книг із «чаклунськими знаками» (наприклад математичними формулами) й самих «чаклунів».

Зовсім незнайомі в Європі нові архітектурні принципи з'явилися «відразу», «раптом», без будь-якого зримого, поступового розвитку. Це справді було схоже на чаклунство, начебто джин із чарівних арабських казок зводив чудові палаци.

Нова архітектура з'явилася в другій половині XI століття. Відразу ж будівництво почали вести в немислимим на той час (та й на наш також) масштабах і за якихось півтора сторіччя, поки існував орден «бідних лицарів», невпізнанно змінили всю Європу, і насамперед батьківщину переважної більшості тамплієрів – любу Францію⁶¹. Похмурі, приплющені католицькі базиліки поступилися місцем легким, світлим, стрілчастим конструкціям, спрямованим у блакитну небесну височінь.

Кожна більш-менш допитлива людина має візуальне уявлення про готичні собори з їх неоціненними кольоровими вітражами, вибагливими кам'яними візерунками та безліччю скульптур, висічених із цільного каменю, – від фантастичних химер, небаче-

⁶¹ *Douce France* – «люба Франція», традиційне поетичне звертання до Франції.

них тварин і рослин до реальних історичних зображень.

У них можна простежити всю євангельську історію Ісуса Христа, побачити апостолів і святих, застигли в камені фрагменти з героїчних епосів, окремі, найбільш вражаючі епізоди з історії «заморських мандрівок», яскраві, реалістичні, з безсумнівною «фотографічною» подібністю зображення королів і королев, германських імператорів із їхніми благовірними й навіть деяких особливо прославлених сановників. Далеко не випадково вони носять багатозначне визначення – «історія в камені».

У виданні Е. Лавісса та А. Рамбо «Епоха хрестових походів», зокрема, повідомляється:

«...Думали, що середньовічні скульптори вміли робити лише довгі, худі тіла на зразок тумб, задрапіровані, як органні труби, з аскетичними й хворобливими обличчями. Відкриття музею зліпків у Трокадеро в Парижі розсіяло ці забобони. Першими пам'ятками новітньої скульптури є статуї, поміщені в головному порталі шартрського собору, обличчя яких, осяяні загадковими посмішками, вже цілком вільні від традиційного гієратизму⁶². Двадцять дві колосальні статуї середнього входу, що царюють над юрбою з 2500 статуй, котра наповнює реймський собор... життєвою правдивістю, грацією та силою не

⁶² *Тобто сакральньо-символічного їх осмислення.*

поступаються найкращим здобуткам ідеалістичної школи Давньої Греції. Віолле ле Дюк чудово й справедливо висловлюється про них: «Кожна з цих статуй має свою особливу вдачу, чим викарбовується в пам'яті, як спогад про живу та близьку істоту».

Та заради одного цього варто було завойовувати Єрусалим, щоб плідно, з користю для справи покопирсатися в «стайні Соломонового»... Коли дивишся на реймський собор, виникає «крамольна» думка: ось де приховано воно – золото тамплієрів!

Зразками «перших спроб» у стилі «опус францигенум» є найдавніші частини соборів у Нойоні, Сансі, Лані, Парижі та Суассоні. Пізніші прибудови не заступили їх. Собори вирости в Бове, Бурже, Парижі, Шартрі, Ам'єні, Сен-Дені, Мансі, Анде, Марселі, Арле, Байє, Кане, Руані, Бру, Етампі, Еврі... Фахівці вважають, що висоту деяких з них можуть перевищити лише сталеві конструкції. Потім нова архітектура поширилася за межами Франції, насамперед в Англії, Німеччині, Іспанії та Швеції. Тамплієри прищепили її всюди, де були їхні комтурства.

Читаємо в Е. Лавісса та А. Рамбо:

«...Багато іноземних єпископів, що вчилися свого часу в Паризькому університеті, закликали до себе французьких архітекторів, тому ми ще й досі знаходимо готичні церкви, вибудовані у французькому стилі, у Кентербері, Лінкольні, Бургосі, Упсалі, Роскільді тощо».

Важко уявити, які колосальні матеріальні засоби було задіяно, якщо врахувати, що одночасно тампліерами велося велике шляхове, військове та цивільне будівництво, засноване також на нових і незвичайних принципах. Замість незграбних і незручних для житла чотирикутних замків зводилися циліндричні вежі в Монстаржі, Пуассі, Мелані, Бурже, Руані, Дурдані, Іссудені, Парижі (Лувр і Нельська вежа), Д'Егморте, Каркассоні, Анжері, Провені, Жизорі...

На жаль, дуже мало вціліло цивільних будинків. Це ратуша в Сен-Антоніні, дім музикантів у Реймсі, тамплієрські лікарні в Анжері й Тоннері, комора для складання десятини в Провені – ось майже весь перелік.

Перейдімо до найголовнішого в нашій оповіді: всі ці величні споруди зводила цехова корпорація франків-масонів – «вільних мулярів» ордену тамплієрів. На своїх коричневих плащах вони, крім червоного хреста, носили ще один знак – наше зображення цехового майстра. А «вільними мулярами» називалися з тієї простої причини, що на відміну від інших ремісничих цехових корпорацій користувалися всіма правами та привілеями ордену, тобто їх не могли обкладати муніципальними податками, залучати в ряди нічної варти й т.ін. Під час будівельних робіт вони мешкали в спільних притулках, які називалися ложами (лоджіями).

Усе знайоме, чи не так? Виходить, це не марне коливання повітря, коли масони взято заявляють про свою генетичну спорідненість із тамплієрами.

У кожної ложі орденських франків-масонів був тимчасовий або постійний «наставник», інакше кажучи, людина, яку ми нині називаємо архітектором. Історія зберегла нам імена деяких із них. Це творець ам'єнського собору Робер Люзанш, це Одо де Монтрейль і Жан де Шель, які звели собор Сен-Дені, це будівельник собору Сен-Шапель у Парижі П'єр Монтеро, це, нарешті, Гуго Ліберж'є, собор якого Сен-Нікез було, на жаль, зруйновано. А «наставник» Віллар де Гоннекур разом зі своєю «ложею» відбув у середині XIII століття в далеку Угорщину «для будівництва церков французьким способом».

«Ми дізнаємося про них, – пише К. М. Муратова в монографії «Майстри французької готики», – і з документів епохи, наприклад про архітектора Мішелі, який працював наприкінці XIII століття в Бурже, Симона Дагуоне, котрий вів роботи в Шартрі наприкінці XIII століття, Жанові д'Андели та майстра Галтеріуса, будівника собору Руана в XIII столітті, а також про Тома Тустена, будівничого собору в Мане. Вони згадуються в пам'ятних написах, які збереглися в соборах: про Жана де Шелле свідчить напис у південному трансепті собору Паризької Богоматері, про П'єра де Шелле, Жана де Бутельє та Жанові Раві – на перегородці хорів у тому

самому соборі, про Дюрана-каменяра – на одному із замкових каменів собору в Руані.

Написи в «лабіринтах», вимощених на підлозі деяких соборів у центральному нефі, повідомляли імена їхніх будівельників. «Лабіринт» собору в Ам'єні зберігає імена Робера де Люзарш і П'єра та Рено Кормон, а «лабіринт» Реймського собору – імена будівничих собору Жана д'Орбе, Жана де Лу, Гоше Реймського та Бернара Суассонського. Імена готичних архітекторів відбито й у написах їхніх гробниць. Так ми дізнаємося про П'єра де Монтрейля, похованого разом зі своєю дружиною в капелі Богоматері церкви Сен-Жермен-де-Пре, про Жана де Шампа – у Клермоні, про Гюге Леберж'є, похованого в збудованій ним церкві св. Ніказія – в Реймсі, про Жана Васте – в Бове, про будівника церкви в Шалоні-на-Марні Мішеля Лепапелара, про архітектора Гільоме, похованого в церкві св. Етьєна, – в Кані».

Поступово виявляється дедалі більше імен зодчих, які зводили ту чи іншу «готику». Але не вдається відшукати імені винахідника нової, ніби невагомої, знесеної до небес конструкції, втіленої руками невідомих франків-масонів. Так само не знаходиться пояснення появи самої «готики».

«Жодне явище того часу, – читаємо в книзі В. М. Тяжелова «Мистецтво середніх віків у Західній та Центральній Європі», – яке б воно не було значне, чи то «комунальні революції», чи боротьба за зміцнення центральної влади, папська теократія, схоластика чи лицарська культура, масові рухи, зміна просторових уявлень чи зростання буді-

вельної майстерності, не може окремо пояснити походження й розвиток готики».

Відомо одне: будівництвом готичних соборів займалися виключно тамплієри та цистеріанці. Між цими двома орденами є персоніфіковані зв'язки – це абат-цистеріанець із Клерво, він же – один з головних засновників ордену «бідних лицарів», що скерував першу дев'ятку французьких лицарів на пошук невідомо чого. Як у казці: «шукайте, не знаю що». Найвірогідніше, знахідка в «стайні Соломона» стала надбанням обох орденів⁶³. А ми вже знаємо, що головним скарбом для царя Соломона було «таємне знання»...

Грошей на будівництво не шкодували. На оплату зведення більше восьми десятків соборів тільки в одній Франції (в короткий термін, особливо на ті часи), спорудження замків нового типу на кшталт паризького Тампля, різних будівель цивільного призначення (школи та лікарні) було витрачено суми, які навіть зараз важко уявити. Знову так і хочеться вигукнути: ось воно – це горезвісне «золото тамплієрів»! Можливо, саме ці надзвичайні витрати («не мені, не мені, а імені твому, Господи!»), що перевищували прибутки будь-якого тодішнього монарха, й породили легенди про зниклі «скарби тамплієрів», котрі дожили до наших днів.

⁶³ *Між іншим, цистеріанці, як і лицарі-тамплієри, теж носили білі плащі, але без червоного хреста.*

Принаймні деякі свідчення обурених заздрісників і недоброзичливців збереглися. Уже тоді вони неситим оком зазирали в чужу кишеню. Приміром, у одній з проповідей 1161 року чернець Нікола де Б'яр із ордену «псів Господніх», домініканців-інквізиторів, злостиво обурювався:

М айстри мулярів, тримаючи лінійку та рукавички в руках, кажуть іншим: обтеши тут отак-от, а там отак-от, а самі не працюють і однак отримують більшу платню, аніж багато хто з прелатів.

І потім «вигукує»:

А ехто працює самими лише словами. Зауваж, що на цих великих будівництвах установився звичай, що є один головний майстер, який тільки наказує словами, а рідко або майже ніколи не докладає рук до роботи, й однак він отримує більшу за інших платню.

Ламберт Ардський у своїй хроніці змальовує інший образ середньовічного зодчого, коли оповідає про майстра Симона-геометра, що керував десь 1200 року будівництвом замку Ардр неподалік Сен-Омера. Цей «вчений у справах геометричних» – не тільки видатний архітектор, а й чудовий організатор усіх робіт. Він завжди на будівництві з

лінійкою в руках керує безліччю помічників, організовує роботу ремісників, вантажників, мулярів, які розподіляють для кожного з них «урок», встигаючи спостерігати за ходом будівництва у всіх його дрібницях.

У життєписі короля Карла V Христина Пізанська описує паризького зодчого Раймона де Тампля як «вченого, художника, досить премудрого в геометрії, що є мистецтвом виміру та впорядкування, циркуля й лінії, що виявив свої знання в проектуванні архітектурних споруд». У замку Тампль провів свої останні дні перед сходженням на поміст гільйотини французький король Людовік XVI...

Будувалися навіть зовсім нові міста з незвичайним плануванням, у яких був відсутній безсистемний хаос вуличок-завулочків з накопиченням жител-виродків упритул один до одного. Ці нові міста Франції називалися бастидами від слова «бастіон», тому що крім цивільного призначення могли за нагоди виконувати оборонні функції.

«Найкращий зразок бастиди у Франції – Корд, заснований 1229 року, – пише у своїй оглядовій праці В. М. Тяжелов. – Основу поселення склали дві майже паралельні вулиці, що гнучко вписуються в особливості рельєфу... Принципи регулярного планування з геометрично правильним розташуванням кварталів було втіленої в містах Монпазьє (засноване 1284 р.) та Міранд (засноване 1285 р.)... Гнучке планування демонструє місто Ег-Морт, поміщене в прямокутник зі стін».

Так, усі ці нововведення вражали уяву. В старих приплюснутих церквах «романського стилю» з їхніми вузькими прорізами в товщі стін внутрішні приміщення освітлювалися тьмяними свічечками. Там завжди панував доволі похмурий півморок. І раптом з'явилися собори, до яких крізь візерунчасті, кольорові вікна-прорізи з їхніми дивами-вітражами потоком полилося веселкове сонячне світло. Стало «світло й радісно в душі», як описав свої відчуття один із численних анонімних монастирських хроністів.

«Стало світло й радісно...» Але після злочинницького розгрому ордену «бідних лицарів» було спаплюжено все, що пов'язувалося з діяльністю тамплієрів. Не уникли такої сумної долі й готичні собори. Зникло саме визначення «опус францигенум». Природно, осуд ішов з папських кіл, де не забули про давнє завоювання Італії остготами, коли слово «готський» стало синонімом слова «варварський». Ось і «опус францигенум» оголосили варварським, «готичним». А згодом звикли...

Замість «прагнення вгору» стрілчастих соборів з'явилися досить дивні гібриди «старого зі старим» – легенькі колонади в стилі античних храмів у сполученні із завеликими, приосадуватими церквами раннього Середньовіччя. Усі ці несумісні та безглузді конструкції негайно проголошено було «вершиною зодчества». Їх неодмінно вінчав

купол, який символізував скошений ковпак клірика із хрестом на вершечку. Були навіть спроби готичні собори зруйнувати. А вже скульптур побили (особливо нижніх) – не злічити...

І все-таки готика вистояла. На кожного, хто на власні очі бачив фантастично прекрасний, спрямований вгору стрілчастий собор, він справляв незгладиме, заворожливе враження. Як би людина заздалегідь не була упереджена, особисте спілкування із собором завжди робило в її душі переворот, якщо цій душі не чужий був потяг до справжньої краси. Мабуть, наймальовничіше цей духовний вплив живописав молодий Йоган Вольфганг Гете в есеї «Про німецьке зодчество»:

«Коли я вперше йшов до Мюнстера, моя голова була повна загальноприйнятих теорій гарного смаку. Я заочно шанував гармонію мас, чистоту форм і був заклятим ворогом плутаних примх готичних будівель. Під рубрикою «готичне», як під найменуванням у словнику, я поєднував усі синоніми помилкових відомостей про щось невизначене, безладне, неприродне, незугарне, недоречно наліплене та нагромаджене, що будь-коли спадали мені на думку... І тому на шляху до собору мені було страшно, як перед зустріччю з потворним щетинистим чудовиськом.

Яким же несподіваним почуттям вразив мене його вигляд, коли я до нього наблизився: велике, цільне враження заповнило мою душу; він складався з тисячі окремих, гармонійно спаяних частин,

а тому було можливо ним насолоджуватися та милуватися, але аж ніяк не усвідомлювати й не пояснювати... Як часто я повертався, щоб зусібіч, із різних відстаней, при різному денному освітленні дивитися на його красу та велич... Якою свіжістю сяяв він переді мною в затишному вранішньому блиску, як радісно простягав я до нього свої руки, споглядаючи великі гармонічні маси, що продовжують жити в незліченних малих частках!»

До речі, російські православні діячі щодо готичних соборів зберігали якусь загадкову мовчанку. В усякому разі, вони не поділяли руйнівної «думки» католицьких мракобісів, тому що не стали на згубний шлях осуду. Отці православ'я виявили до середньовічної готики таку само дивну для церковних діячів терпимість, як до мусульманських мечетей і буддійських кумирень. Вони їх не вихваляли, але й не лаяли.

Натомість представники світської культури Русі Великої незмінно відгукувалися про готику з найвищим пієтетом. Як характерні приклади можна навести відгуки автора «готичних» оповідей Рудого Панька з «Вечорів на хуторі біля Диканьки» Миколи Васильовича Гоголя. У статті «Про архітектуру нинішнього часу» він писав, що «готична архітектура є явище таке, якого ще ніколи не творили смак і уява людини». Гоголь побачив у зодчестві тамплієрів необмежене поле для розкутої творчості, волі творення, безмежності натхнення та художньої фантазії. «Я

віддаю перевагу готичній архітектурі ще й тому, що вона більше дає розгулятися художникові», – зізнавався він.

Будівельна практика «бідних лицарів» у коричневих плащах із червоними хрестами з їхніми неодмінними ложами «вільних мулярів», емблемами яких були циркуль і кельня⁶⁴, донині ставить перед допитливим розумом несподівані, поки що не розкриті загадки. Ось одна з багатьох.

У першій третині ХХ століття в західній Індії було виявлено найдавніші, сховані під землею міста, існування яких датується приблизно III–II тисячоріччям до н.е. Із цих розкопок найбільш відомий Мохенджо-Даро.

Яким же був подив археологів, коли вони виявили надзвичайне для поселень найдавніших часів міське планування: прямі й широкі поздовжні вулиці перетиналися поперечними під прямим кутом, будинки розташовувались поквартально. Усі житлові й адміністративні споруди будувалися геометрично правильно. І раптом за чотири тисячоріччя це планування, аж до обнесення міст фортечною стіною у формі квадрата, відродилося в бастадах тамплієрів. Але ж тоді, зрозуміло, в Європі ще нічого не знали про «культуру Хараппи». Та й компас, який застосовувався на кораблях «бідних лицарів», було давно винайдено в Китаї. Мимоволі

⁶⁴ Кельня – лопаточка муляра.

виникає запитання: знову таємні знання зі стаєнь Соломона? Імовірність тут проглядає чимала. Порівняємо ще скульптурне оформлення індійських храмів і готичних соборів...

Однак на цьому настав час закінчувати нашу дуже стисло оповідь про «варварські» собори. Все одно нікому не дано «осягнути неосяжне». Для повного опису готичної культури, мабуть, знадобилася б книга навіть об'ємніша за фундаментальну працю К. М. Муратової «Майстри французької готики».

Розділ 11

ТАЄМНА КНИГА ХРЕСТОНОСЦІВ

Звернімося ще раз до твору Байджента&К «Священна загадка» або згаданої книги-плагіату Б. А. Печнікова, що те саме (слово в слово):

«– Чому ж, – запитував здивований народ, – це воїнство Христове осіло у Франції, а не в Іспанії, де істинні християни боролися проти невірних сарацинів?»

– Чому ж, – відгукувалися і аристократи, – бідні лицарі церкви, якими називають себе тамплієри, так дбали про розширення своїх володінь, про подальший розвиток торгівлі й про негідне ані ченців, ані лицарів лихварство?»

– Навіщо ж, – вигукували ченці та церковні ієрархи, – тамплієри виявляли цікавість до військової справи, адже вони жили не у Святій Землі, а в Європі, навіщо вербували нових воїнів, будували цитаделі, зміцнювали старі фортеці та купували так багато зброї, бойових коней?»

Відповідь тамплієрів здавалася досить непереконливою, тому що була далека від реальності:

– Ми готувалися до походу на Єрусалим, хотіли відвоювати в невірних Грїб Господень!»

Не варто було б авторській трійці настільки легковажно відмахуватися від слів тамплієрів...

Незабаром після їх масових арештів повзли дивні чутки про якусь таємну книгу тамплієрів. Відомості про книгу були неясні та невиразні, нібито про володіння ордену в Палестині. Але ж Утремер було втрачено! З'ясувалося, що таємничу книгу ніхто не бачив і, отже, не читав. Однак джерело чуток стало відоме. Вони повзли з острова Кїпр, де розміщувалася остання резиденція ордену, який гинув, і де ще перебувало вісімнадцять його членів різних ступенів посвяти.

Європа, вражена найжорстокішими страдами, яким було піддано «бідних лицарів», швидко ці чутки забула. І лише коли раптово померли головні гонителі тамплієрів папа Климент V, Гійом де Ногаре й Залізний король Філіпп, а 1316 року на апостольський престол зійшов папа Іоанн XXII, загадкова книга знову заявила про себе. Її повна назва звучала так – «Таємна книга хрестоносців про нове завоювання та збереження Святої Землі».

Її привіз до Авін'йона, до папського двору, якийсь Марїн Санудо, житель Кїпру. Стосик пергаментних аркушів було вкладено

в шкіряний футляр на застібках, а сам футляр поміщався в пласкій металевій скриньці з двома замками. Загалом, схована книга була надійно.

Сам Марін Санудо не був ані політиком, ані істориком, ані географом, ані воїном, ані мореплавцем, ані, тим більше, державним діячем. Він не був також і картографом. Однак до фоліанта в шкіряному футлярі було додано чотири карти, які, як Марін запевняв папу, він «накреслив власноруч».

Але Іоанн, який мав славу чорнокнижника, був хитруном. Такого словесною половою не одуриш! Він вмить переконався, що це величезна, багаторічна колективна праця – трактат з усієї історії хрестових походів, з аналізом усіх припущених у минулому помилок, з географічними описами Утремера. Все це підсумувалося суворими висновками, на яких базувався глибоко продуманий стратегічний план нового завоювання Палестини, розроблений у політичному, економічному, фінансовому, військовому та військово-морському аспектах. У ньому було навіть докладно розглянуто проблему продовольчого та матеріального постачання, про що раніше ніхто особливо не замислювався, уповаючи на грабіж, як на «манну небесну».

Усі попередні хрестові походи проходили взагалі без будь-якого плану в цілковитій залежності від обставин, яких ніхто навіть не намагався передбачити. А тут – ти диви...

У об'ємистій «Таємній книзі» було навіть докладно обґрунтовано цілком несподівані на той час ідеї. У ній ішлося про ліквідацію в новоствореному Утремері феодально-васальної структури та встановлення повного єдиновладдя як об'єднавчого начала з виборним, а не династичним королем. Мова йшла також про нечуване тоді професійне військо та застосування тривалої економічної блокади.

Папа Іоанн не став мучити Маріна зайвим розпитуванням, бо здогадався, хто він такий. Не інакше, з тих непримітних тамплієрів, які зношували коричневі плащі й не мали дворянського «де» або «ді». Але орден розпустили рішенням В'єннського собору й відтворення його було найсуворіше заборонено. Тамплієрів гнали звідусюди. Носіння будь-якого орденського плаща вело просто на ешафот. Але не пропадати ж марно такій дорогоцінній праці! Ось Марін і зважився взяти авторство на себе та безневинним ягням із «Таємною книгою» під полою стати перед новим папою. А там – будь що буде... Іншої ради в нього нема: рішення про новий хрестовий похід цілком залежить від папи. Тільки апостолик може закликати європейських монархів до заморської peregrinacii.

Отже, праця колективна... А тому папа Іоанн і доручив докладно розібратися в ній декільком експертам-знавцям із числа служок власної канцелярії. Більше того, він

таємно послав у різні місця ще й кількох ченців-місіонерів, щоб ті на місці дещо уточнили та переконалися у вірогідності відомостей.

Приблизно за півроку папські експерти й підглядачі-місіонери зібралися вкупі. Висновок їхній був одностайним: план винятково гарний і обіцяє безсумнівний успіх, але не підлягає виконанню, оскільки нема вже тих, хто його замислив і міг би здійснити...

Довелося «Таємну книгу» запхати в папські архіви «до кращих часів», а Маріна ні з чим відпустити туди, звідки прийшов. Ідеям абсолютної королівської влади та професійного війська належало визрівати ще триста років, а думкам про економічну блокаду – п'ятсот.

Значно пізніше, коли минуло більш як три століття, список-копія з «Таємної книги хрестоносців» потрапила до рук маловідомого люсонського єпископа Армана дю Плессі де Рішельє, коли він приїхав у Рим по кардинальську шапку...

Розділ 12

ГРІХИ СВЯТИХ ОТЦІВ

Який був, так би мовити, моральний вигляд тодішніх прелатів? Багато чого можна було б розповісти. Однак що може бути переконливішим за справжні документи? Наведемо лише два з них, але й цього досить, щоб зробити однозначний висновок.

Ось як докоряв папа Григорій X льежському пастиреві череди Христової:

Ми інформовані, що ви взяли собі за співмешканку абатису з ордену святого Бенедикта й похвалялися, буцімто за чотирнадцять місяців отримали двадцять двоє дітей від сорока різних коханок. Нам відомо, що в одному з ваших єпископських володінь ви тримаєте гарем із черниць і з цими дочками Сатани віддаєтеся блуду. Нас сповістили, що по смерті однієї абатиси ви порушили канонічний порядок обрання, щоб

посадити на місце померлої одну з ваших дочок, яка одночасно є вашою коханкою. Нарешті, не задовольняючись пограбуванням церков і монастирів, ви насмілилися продавати церковні посади. Ви захищаєте злодіїв та вбивць, ви ніколи не з'являлися у вівтарі в тверезому стані.

Але далі «батьківських» докорів не пішло. Щоправда, папа здер із винного десятку частку його прибутків.

Гріхопадіння в середовищі «святих отців» і монастирських «матінок» було настільки велике і невикорінюване, що папа Іоанн XXII намірився був контролювати пастирів на широкій фінансовій основі з безсумнівним зиском для апостольської скарбниці. Адже сказано: «Усе, що робиться, то на краще». А тут що за неподобство діється? Зло є, а добра нема. Непорядок...

Тож папа склав чудовий преїскурант із оплатою за плотські гріхи та проявив себе як видатний, тонкий знавець-гріховодник. Цей преїскурант звався «Такса апостольської канцелярії», і гарантував райське блаженство як у юдолі земній, так і на небесах. Гріхи відпускалися всі – колишні, теперішні та майбутні, коли хто зажадає «очиститися» наперед. Ось кілька витягів із цього неперевреного за цинізмом списку:

Клірик, винний у плотському гріху з черницями, племінницями чи хресними дочками, отримує відпущення за суму в 67 ліврів 12 су.

Клірик, який бажає отримати відпущення за протиприродну розпусту, платить 219 ліврів 15 су.

Священик, який позбавив невинності дівчину, сплачує 2 ліври 8 су.

Черниця, котра неодноразово грішила у своєму монастирі, а також за межами його та побажала стати абатисою, сплачує 131 лівр 15 су.

Священик, який бажає отримати дозвіл на співжиття з родичкою, сплачує 76 ліврів 1 су.

Відпущення за перелюбство, вчинене мирянами, коштує 27 ліврів. За кровозмішення додати 4 ліври.

Жінка, що бажає придбати відпущення й водночас і далі мати гріховні зносини, сплачує 87 ліврів 3 су. Якщо в такому злочині винен і чоловік, то й на нього поширюється ця такса.

Клірик, який не в змозі сплатити свої борги та хоче уникнути переслідування кредиторів, повинен заплатити в канцелярію 17 ліврів 3 су, і борг його буде пробачено.

Отже, не дарма люди кажуть: попові гроші дав, пиши пропало!

Король Філіпп V Довгий, син свого «залізного» татуся, коли ознайомився з таксою, розлютився:

– Зовсім старий з глузду з'їхав! Якщо це дійде до віруючих, еретиків буде безліч.

Він зажадав від жадібного папи публічного зречення «Тез» і спалення їх на багатті, інакше, мовляв, він оголосить папу еретиком, і його самого спалить перед порталом Авіньйонського собору.

Довелось поступитися.

Не диво, що більшість обвинувачень кліриків проти тамплієрів крутилася навколо сексуальних збочень, – на щось розумніше їхньої вбогої фантазії просто не ставало.

Розділ 13

ПАПА КЛИМЕНТ V

Я переконаний, що кожен читач цієї книги неминуче знайомий із романом Моріса Дрюона «Залізний король». Тому знову просторікувати щодо розправи з лицарями ордену тамплієрів у цьому випадку нема потреби. Змагатися з Дрюоном – справа безнадійна...

Інша річ – папа Климент V. У більшості випадків він залишається ніби в тіні, мовляв, чи варто гніватися на папу, розчавленого важкою п'ятою Залізного короля?

Однак версія «про авіньйонський полон пап» вірна не зовсім, точніше – є зовсім невірною. Її вигадали самі церковники, як кажуть, «з певних міркувань», які були й залишаються досить істотними. По-перше, необхідно було «обілити» папський престол у очах Історії щодо підлої зради тамплієрів. По-друге, затушувати той непривабливий

для церковників факт, що на той час вони були, власне, вигнані з граду Петрового самими римлянами, оскільки своїми неподобствами викликали до себе люту ненависть віруючих.

Вище ми вже коротенько згадували про розправу римлян із церковниками за папи Луція III, який утік з Рима до Верони, де й помер. Там же провів увесь час свого понтифікату папа Урбан III, не зважаючи поткнутися до Рима. Загалом, апостоликів настільки часто виганяли, що черговий тіароносець Олександр IV змушений був перенести папську резиденцію у Вітербо, де й приймали апостольський сан наступні папи Урбан IV, Климент IV і Григорій X. Попередника Климента V папу Боніфація XIII теж видворили з «вічного міста», і він утік до Авіньйона. Климент V За весь час свого десятирічного понтифікату ані дня не провів у Римі.

Це була патологічно жадібна людина. У прагненні золота він навіть перевершував короля Філіппа. Тому хоч гроші знадобилися на державні потреби, а цьому – лише на задоволення непомірних особистих примх. Із самого початку свого апостольського правління папа Климент виявив себе, як безсоромний грабіжник.

«Спочатку місцем своєї резиденції він зробив Ліон, – пише Лео Таксіль. – За якийсь час до нього звернулися багато єпископів і абатів, але він так

безсоромно обдирав їх, що незабаром візити припи-
нилися. Тоді Климент V почав особисто об'їжджати
епархії. Усюди він спустошував скарбниці церков
і монастирів, так що церковникам довелося по-
жалкувати, що вони змусили ненаситного паву-
ка виповзти зі свого палацу. Повідомляють, що
жадібному папі знадобилося цілих п'ять днів на те,
щоб вивезти золото й срібло, взяті ним із підвалів
Клюнійського абатства».

Авіньйон і його околиці не належали
французькій короні. Це були володіння не-
аполітанського короля Роберта Мудрого з
Анжуйської династії. 1309 року він надав
«бездомному» папі Климентові притулок в
Авіньйоні та подарував йому свій тамтешній
королівський палац. А його дочка-спадкоє-
миця Іоанна Неаполітанська згодом продала
папському престолу весь Авіньйон з околи-
цями всього за вісімдесят тисяч флоринів.
Для такої щедрості була вагома причина:
юна «убивця на троні» встигла «звести зі
світу» свого чоловіка, який заважав їй у лю-
бовних каверзах, а папа відпустив їй гріхи
спеціальною буллою. Папа визнавав, що в
цій справі не обійшлося без чаклунства і що
приписувана Іоанні провина не інакше, як
«підступи Сатани». Так град Авіньйон на-
довго став особистим, світським володінням
апостоликів.

Через досить-таки «необачне» життя Кли-
мент V постійно мав потребу в грошах. Але
де і як їх роздобути? І тут погляд його впав

на Залізного короля, у якому папа відчув споріднену душу. Проникливість його не підвела, вибір спільника в чудових грабежах (убивства – це вже, так би мовити, побічний продукт) виявився безпомилковим.

Читаємо в Лео Таксіля в його книзі «Священний вертеп»:

«Коли папа вичавив усе, що було можливо, він удався до старого, випробуваного засобу. Він згадав, що IV Латеранський собор ухвалив: «Майно єретиків та їхніх співучасників належить святому престолу», причому ні діти, ні родичі засуджених не мали права претендувати хоча б на найменшу частку цього майна. Побоюючись, що Філіпп Красивий постане проти застосування цього декрету, Климент V запропонував розумно ділити прибутки навпіл. Вони швидко домовилися, й незліченні багаття запалали... у Франції. Коли полум'я цих багать поглинуло жертви, два короновані бандити поділили між собою награване багатство».

Як відомо, апетит приходить під час їжі. Залізний король, окрилений успіхом настільки вигідної фінансової операції, дуже розохотився. Повна підтримка папи, котрий виявився таким винахідливим, надихала на нові розбої. «Філіпп, – пише Чарльз Генрі Лі, – ...заарештував усіх євреїв у королівстві, відібрав у них все майно, а потім під страхом смерті вигнав їх із королівства». Цього разу грошики він привласнив усі.

Настала черга тамплієрів.

Ах, як недобре, що знову доведеться ділитися з папою! А цей лиходій, поза сумнівом, своє урве! Але нічого не вдієш, якщо орден підлеглий папі, його майно як власність духовної організації підпадало під невід'ємні права апостолика. І хоч довелося йти до папи на уклін, домовилися без проблем. Але плани папи виявилися ширшими. Втім, вони зірвалися... «Пізніше Климент оголосив, що Філіпп повідомив йому свій проект у всіх подробицях... у Ліоні 14 листопада 1306 року; але папські булли, що стосуються цього питання, повні такої неправди, що зовсім не можна ґрунтуватися на них» (Ч. Г. Лі). За іншою версією, таємна змова короля й папи відбулася на їхній зустрічі в Сент-Жан д'Анжелі.

Головне – це було знищення глави ордену. В тамплієрів єдиноначальність була розвинена настільки, що, втрачаючи магістра, вони ставали ніби тілом без голови, оскільки не було кому віддавати накази. Отже, необхідно було будь-що-будь захопити «нашого брата» Жака де Молі й, по можливості, всю верхівку Ордену. Але магістр перебував на Кіпрі, де розташовувалась головна резиденція тамплієрів. Як його звідтіля виманити? Цей клопіт узяв на себе сам папа Климент П'ятий.

Він викликав Жака де Молі й Великого магістра госпітальєрів Гійома де Віларе нібито на нараду про новий хрестовий похід. Госпітальєр відчув недобре й на папський

виклик не з'явився, посилаючись на «невідкладні справи». Можливо, інтуїція його не підвела, адже коли, вже після полону тамплієрів, папа викликав гросмейстера Тевтонського ордену Карла Беффарта, останнього теж разом із усім орденом обвинуватили в ересі. Хоч і з натугою, але гросмейстеру вдалося припинити жадібні спроби тіароносного вбивці, тому що на сході Європи не знайшлося жодного «залізного» монарха. Як наслідок, Карл Беффарт охоче давав прихисток усім тампліерам, які не погидували служити під чорним тевтонським орлом. Не відставав від нього й Гійом де Віларе, який відчував нагальну потребу поповнити братство випробуваними воїнами для завоювання Родосу, що став головною резиденцією госпітальєрів.

На світанку 13 жовтня 1307 року королівський міністр-кат Гійом де Ногаре на чолі загону лучників увірвався до паризького Тампля. Було заарештовано Жака де Молі й комтура Кіпру Рембо де Карона, комтура Аквітанії та Пуату Жофруа де Жуанвіля та візитора Франції Гуго де Перо, загалом – сто сорок лицарів, з яких тридцять шість померли під час звірячих катувань, відкидаючи всі зведені на них брехливі обвинувачення. Одночасно арешти тамплієрів було проведено по всій Франції. Лише декому вдалося втекти від шукачів Ногаре.

П'ятниця 13-го стала у свідомості французів «чорною», як безсумнівно нещасливий день. Нове марновірство швидко поширилося по всій Європі, понині турбуючи забобонних людей. Такий був шок від обвального падіння славетного ордену.

Розділ 14

У ПОЛУМ'І

Побоюючись помсти вцілілих лицарів, папа Климент тремтів. Він оточив себе юрбою охоронців і радив Філіппові вчинити так само.

Знавець усіх перипетій ганебної розправи Чарльз Генрі Лі впевнено відзначає: *«Проти ордену нема жодного матеріального свідчення, жодного зовнішнього доказу; все обвинувачення ґрунтується винятково на зізнаннях, вирваних обіцянкою прощення й загрозою багаття, катуванням, страхом катувань або катуванням опосередкованим, тобто суворим тюремним ув'язненням і позбавленням їжі, прийомами, якими вміла так добре користуватися Інквізиція – як папська, так і єпископська»*. Але й «зізнань у ересі» виявилось замало, якщо врахувати, що було заарештовано кілька тисяч тамплієрів (цифри є різні – від п'ятнадцяти до тридцяти тисяч).

Як же зломити «впертих еретиків»? Уся справа впиралася в «прикру» перешкоду: за тодішнім судочинством допускалося лише одне катування. Коли витримала його людина, її більше не сміли зачіпати. Що робити? Климент укупі з великим інквізитором Франції Гійомом Паризьким знайшли «розумну» раду: за їхнім рішенням, коли минав день катувань, мук не припиняли, а тільки робилася перерва з наступним продовженням. Відтепер катування проводилося стільки днів (часом і тижнів), скільки було потрібно отцям-інквізиторам. І все одно «підлі еретики» не зізнавалися в ересі, помирили на катівському колесі, як мухи, але не зізнавалися... Але й ті, хто дали «зізнання», раптом відрікалися від них, заявляючи, що їх вирвали в них нелюдськими муками. З такими відступниками розмова була короткою – за еретичний рецидив належало негайне багаття.

По всій Франції задиміли кострища інквізиції, надто вже багато виявилось «рецидивістів»...

Часом тамплієрів спалювали без усілякої «судової тяганини» й вирок. Як то кажуть, без мороки.

Єпископ санський Філіпп де Мариньї вчинив саме так... *«П'ятдесят чотирьох мучеників було посаджено на вози та відвезено на поле, сусіднє з монастирем св. Антонія, де їх піддали болісній смерті на повільному вогні»*

(Чарльз Генрі Лі). Так само в Санлісі було спалено дев'ять лицарів, у Пон Де Л'арк послали на багаття трьох, багатьох спепелили в Каркассоні тощо.

Катування були жахливі. Бернару де Вадо настільки ретельно присмажували ноги, що в нього випали обгорілі п'яткові кістки. Паризький охоронець тамплієрів Вохе доповів, що тамплієри, які померли у в'язниці, під страхом загибелі своєї душі підтвердили перед смертю, що обвинувачення, котрі зводяться на тамплієрів, помилкові. Тоді на кострища поволокли й трупи «відступників». Останки скарбника ордена Жана де Турне, які встигли поховати, не полінувалися викопати й кинути на «братнє багаття».

У чому тільки не звинувачували «бідних лицарів»! Не лише в тім, що вони нібито відреклися від «Спасителя нашого» й таємно поклонялися дияволу Бафомету. І не тільки в протиприродній розпусті, яку зі знанням справи смакували «святі отці», прив'язуючи свої жертви до катівських коліс. Ні, їх ще обвинуватили в «служінні агарянам», обвинуватили тих самих лицарів, понад двадцять тисяч яких наклали головами в битвах⁶⁵.

---

⁶⁵ Серед загиблих було й п'ятеро Великих магістрів. Часом втрати були воістину спустошливі: тільки в битві під Газою полягло 312 тамплієрів, і у всьому Утремері їх тоді залишилося лише тридцять шестеро.

«Служінням агарянам» назвали й той факт, що, коли в мусульманських еміратах стався голод, тамплієри закупили в Європі зерно та продали «проклятим» за закупівельною ціною плюс накладні витрати. Навіть не обдерли, як липку! Не кажучи вже про те, що не дали передохнути малолітнім «ворогам Христовим». А хто уклав мир із Саладіном і закупив у Єгипті зерно, коли трапився недорід у самому Утремері? Знову ж вони – тамплієри...

Одразу по арештах злочинні напарники – папа й король – почали піклуватися про «громадську думку». У юрби людей кинулися жваві ченці з великими зображеннями першого герба «бідних лицарів» – двох вершників на одному коні.

– Ось! – волали вони. – Подивіться та слухайте. Їх двоє! Перший праведно служив Христу й загинув! Другий продався дияволу за могутність і золото!

А підручні Гійома де Ногаре котили в юрби діжки з хмільними напоями:

– Пиймо, браття! Король пригощає!

«Після цього, – читаємо один з описів, – під стінами орденського замку розігралося блюзнірське язичницьке свято, що нагадувало свято блазнів різдвяної ночі, коли по закінченні меси юрба чоловіків і жінок усіх станів вдирається в собор і віддається там блуду й пияцтву. Саме так сталося й учора: щойно полинули чутки, то збройний загін

проник у резиденцію ордену, паризький замок, щоб взяти участь у блюзнірстві. Людям хотілося помститися тамплієрам за їхню суворість і пиху. Юрба гналася за тими, хто намагався втекти, ловила їх, біла та жалюгідних, знівечених вручала королівським стражникам. З погребів викотили діжки, й вино полилося рікою. Кухні було розграбовано. Цілу ніч народ бенкетував на вулицях при світлі смолоскипів. І наступного ранку, незважаючи на дощ, люди тіснилися навколо багать, розкладених під відкритим небом. П'яниці хропли на голій землі. Публічні дівки надягли на себе білі лицарські плащі й виконували непристойні танці...»

Громадську думку, принаймні на перший випадок, було створено.

І все-таки знаходилися сміливці, які не боялися привселюдно підняти голоси на захист тамплієрів. Найвідоміший богослов того часу П'єр де ла Палю «виявив виняткову мужність, підкріплену високим почуттям обов'язку», насмілився стати перед комісією папської інквізиції, що засідала в Парижі, та заявив:

– Я був присутній при багатьох допитах. Деякі обвинувачувані зізналися у зведених на них обвинуваченнях, тоді як інші заперечували їх. Я говорю всім: заперечення заслуговують на більшу віру, аніж зізнання.

Про те, які були тамплієри насправді, свідчить ще один надзвичайно цікавий

факт. Під час звірячого «розслідування» у травні 1310 року на Кіпрі, коли душили залишки тамплієрів, один зі свідків генуезець Маттео Заккарія не побоявся сказати правду. Він повідав «святим отцям», що тамплієри ніколи не зраджують віри Христової. Він, Маттео Заккарія, був тривалий час бранцем магометан в Єгипті. Коли до султана дійшли чутки про те, що тамплієри нібито відреклися від Христа, він повелів викликати із з'яндану (мусульманської в'язниці) сорок «бідних лицарів», яких він десять років тому полонив на острові Тортозі. З радістю султан повідомив новини з Європи та запропонував їм службу, багатство й почесні. Однак лицарі своєю відмовою так сильно засмутили доброго султана, що він знову кинув їх у з'яндан...

Описуючи «судовий процес» тамплієрів, Чарльз Генрі Лі залучив величезний документальний матеріал, досконало вивчив усі протоколи допитів і засідань судових комісій, що дійшли до нас, глибоко проник у супутні події, прискіпливо проаналізував усі доступні факти аж до дрібних фактиків, і наприкінці всього цього гігантського дослідження прийшов до непорушного висновку:

«Таким чином, мала правдоподібність обвинувачення, засоби, до яких вдавалися, щоб підтвердити свідчення, та суперечність у свідченнях,

здобутих таким шляхом, дозволяють нам сказати, що жодна розсудлива людина, знаючи всі подробиці, ані хвилини не замислюється над висновком; і кожен історик по совісті має винести не «сумнівне» рішення, а прямий виправдальний вердикт».

Розділ 15

СІМ МЕРТВИХ ГОЛІВ

Не уник жорстоких катувань і «наш брат, магістр» Жак де Молі.

Його доля, по суті, нічим не відрізняється від долі менших «братів» ордену: «зізнання» під тривалою, з перервами на відпочинок катів, мукою; публічне звинувачення мучителів за першої ж нагоди та суворе заперечення вимушених нелюдськими стражданнями зізнань; скорботний шлях «єретика-рецидивіста» до врат вогненної смерті.

Здається, що про Жака де Молі писали б не більше, ніж про інших «братів», якби не драматичні події, що супроводили останній день його життя. Ця трагедія наприкінці ХХ століття якось непомітно перетворилася на романтичну історію, ретельно експлуатовану белетристами. Але якось вислизає від романістів (за винятком Моріса Дрюона), котрі пишуть про тамплієрів, трагічність

не лише окремих доль, а й передчасної, насильницької кончини Ордену в цілому. Іноді про них пишуть навіть із такими хвацькими глузуваннями.

Зачерствіли ми нині, чи що? Чи ностальгічно тягне на нічний вуличний шабаш тодішніх паризьких п'яниць із їхніми непристойними подружками? Чи в нашої «демократії» справді відсутні будь-які моральні гальма? Хто знає? Хто скаже? Та й говорити майже нема про що...

...Перед самим входом до собору Нотр-Дам де Парі всього сімдесят років тому зведеному франками-масонами тамплієрів, стояв довгий стіл, за яким сиділи судді: три легати-кардинали папи Климентія, великий інквізитор і духівник короля Гійом Паризький, аматор спалення тамплієрів без слідства та суду, хай навіть і формального, Філіпп де Маріньї, купа абатів в однакових коричневих рясах. На верхньому щаблі перед суддівським столом стояли злочинні «єретики» – брат генеральний доглядач Гуго де Пейро, пріор Нормандії Жофруа де Шарне й комтур Аквітанії Жофруа де Гонвіль, один із тих десяти хоробрих, що спустилися зі стін Сен-Жан-Д'Акра, який уже гинув.

Був теплий ранок. Почало пригрівати сонечко. У пилюці жваво цвірінькали й вовтузилися горобці. Папський легат нудним голосом нудно й довго перелічував «гріхи»

всього ордену й кожного «єретика», що стояв перед столом. Філіпп де Маріньї насилу стримувався, щоб не позіхати, прикриваючи рота долонькою, що блискала коштовним камінням. Із нетерпінням чекав кінця процедури, коли Жак де Молі повернеться до юрби та скаже, як його вчили:

– Я плював на Ісуса Христа й поклонявся дияволу Бафомету.

Юрба теж занудьгувала, люди почали перемовлятися.

Нарешті папський легат прорік:

– Присудити їх до перебування між чотирьох стін, щоб могли вони надолжити свої гріхи слізьми каяття.

Юрба розчарована загула. Довічне ув'язнення в тюремній камері! Всього-навсього. А ми думали...

Тепер настала черга Жана де Молі. Він повернувся до юрби й зненацька гучним голосом промовив:

– Істина жадає від мене слів правди, щоб засудити ворогів наших.

Юрба загула.

– Отже, присягаюся порятунком своєї душі та стверджую: Орден не винен! Якщо я раніше, до сорому свого, казав протилежне, то лише для того, щоб уникнути нестерпних мук.

З люттю підхопився Філіпп де Маріньї:

– Заткніть йому пельку!

На магістра накинулися стражники.

Тоді загримів пріор Нормандії Жоффрау де Шарні:

– Я свідчу перед ликом Всевишнього нашого: орден невинний. Неправда й наклеп погубили нас...

На ньому зависли стражники та збили з ніг.

Гуго де Пейро й Жоффрау де Гонвіль не встигли нічого сказати, як їх уже потягли до тюремного візка. Їх було на довгі роки кинуте гнити заживо «поміж чотирьох стін». А «рецидивісти» Жак де Молі та Жоффрау де Шарні прирекли себе на спалення.

До вечора на Єврейському острові посеред Сени спорудили два високі дров'яні помости, щоб видно було всім. Із кожного, як піднятий палець, стирчав стовп. Туди валила безліч люду. Човнярі обдирали клієнтів безбожно.

У юрбі, поблизу дров'яних кладок, похмуро стояв мовчун. Він ні з ким не заговорював і нічого не вигукував. Він тільки пильно дивився на все, що відбувалося. Цією людиною був історик Жоффрау Паризький, від якого ми й довідалися про останній день і навіть хвилину Великого магістра і його орденського брата пріора Нормандії.

 Як тільки, — можливо, тієї самої пам'ятної ночі записав він, — Великий магістр побачив, що багаття розгорілося, він без зволікання роздягнувся. Я повідомляю те, що сам бачив; у самій нижній сорочці

він ішов до багаття впевненими кроками й зі спокоем на обличчі. Йому хотіли скувати руки, щоб прив'язати до стовпа, коли він зійде на багаття. Він же сердечно попросив:

«Добродії, залишіть мої руки вільними, щоб міг я їх скласти, підносячи останню молитву Господові моєму. Настала мить, коли я мушу померти. Одному Господові відомо, яка несправедливість тут відбувається. Ви ж, добродії, знайте, що ті, хто переслідував нас тут, на землі, піддадуться мукам за нас там, у потойбічному світі. Не маючи анінайменшого сумніву в цьому, я вмираю. Поверніть же мене обличчям до Діви Марії, що народила Спасителя нашого. Вона присутня була при народженні нашого ордену й охороняла його чистоту».

Його повернули обличчям до собору. Поки Жакоб де Молі не відчував полум'я, він і далі виступав на захист свого ордену. Юрбу охопили жах і здивування.

Нарешті багаття спалахнуло стіною і закрило магістра. Голос його замовк. Здавалося, все скінчено. І раптом із диму й полум'я прогримів той самий гучний голос, що перекривав залізний гуркіт і брязкіт битви:

– Папа Климент! Лицар Гійом де Ногаре! Король Філіпп! Не мине й року, як я призову вас на суд Божий, і віддасться вам справедливою карою! Проклін вам! Проклін, королю, на весь рід твій до тринадцятого коліна!

Поза сумнівом, серед юрби були присутні переодягнені тамплієри, які сприйняли останні слова магістра як свого роду наказ, що підлягав неухильному виконанню. А серед «бідних лицарів» було чимало вмілих медиків і досвідчених алхіміків...

За два тижні папу Климента скрутив нестримний кривавий пронос, який вивернув його навиворіт, і той у муках помер...

За місяць Ногаре задихнувся від отруєного свічкового диму. Його покарав «БОГ» – бойовий отруйний газ, на ту пору ще нікому не відомий. Якби приміщення, де ночами працював Ногаре, встигло провітритися, його смерть була б настільки ж загадковою, як і кончина папи...

Наприкінці року, восени, придворні на полюванні загубили короля. Знайшли його труп...

Не минуло й року, як названі Жаком де Молі гонителі тамплієрів були покликані на праведний Божий суд. У всякому разі, в ті часи ніхто в цьому не засумнівався.

...Ще в минулому ХІХ сторіччі на півдні Франції, у Бігорі, вшановували сім людських голів. Гадали, що це сім голів замучених тамплієрів. Переказ оповідає, немовби щороку в ніч спалення Жака де Молі на цвинтарі з'являється примара в повному лицарському обладунку, вкрита білим плащем із червоним восьмикутним хрестом. Але це

не загиблій на багатті Жак де Молі, це перший магістр Ордену славетний Гуго де Пейн. Гучним голосом він тричі запитує:

– Хто хоче захистити святий Храм? Хто хоче звільнити Гріб Господень? Хто піде зі мною?

І сім голосів на ці три відозви хором відповідають:

– Ніхто, ніхто! Храм зруйновано! Орден загинув.

Розділ 16

ТАЄМНИЦЯ ЗОЛОТА ТАМПЛІЄРІВ

З самого початку про казкові багатства «бідних лицарів» ходили легенди, нестримно розмальовані жадібною фантазією. І тут неминуче спливає на поверхню «таємниця золота тамплієрів», яка і в наші дні де в кого розбурхує уяву.

У одній із книг читаємо:

«Золото тамплієрів у важких зливках було таємно доставлено з Парижа в Бордойль, де його було завантажено на 18 [! – Ю.Я.] галер, що відбули в невідомому напрямку».

Читаємо в іншій:

«Відомо, що флот ордену в складі 18 кораблів перебував біля устя Сени. На судна було завантажено золото тамплієрів і вивезено в невідомому напрямку».

Читаємо в третій:

«Надбання лицарського братства завантажили на вісімнадцять галер, які вийшли з порту Ла-

Рошель. Більша їх частина пристала до берегів Шотландії».

Так і хочеться додати: там золото тамплієрів у дубових барилах було втоплено в найглибшому місці всесвітньо відомого озера Лох-Несс і довірено пильній охороні дивовижної Нессі...

Скільки ж флотилій із тамплієрським золотом відбуло в «невідомому напрямку»? Три чи все-таки одна? Та й однієї (з вісімнадцяти галер!) чи не забагато?

У будь-якому порту (і раніше, й тепер) завжди повно окатих і метикованих людей. Як відомо, на кораблях, зокрема й на галерах, «трапляються» капітани. Як не дивно, «трапляються» й моряки, які аж ніяк не вважають за потрібне приховувати від своєї рідні, на який кораблик вони завербувалися та в яке вирушили плавання. Та й кораблі мають кожен свою назву. І раптом – ані окатих роззяв, ані імен капітанів, ані назв кораблів, а вже про екіпажі й говорити нема чого – дрібниця... Жодного свідка! Тільки якась невиразна чутка.

Наша казка свіжа і нова, починаймо її знову... А тут у «нову казку» не віриться. Адже дошукатися правди сищикам Залізного короля, які полювали за тамплієрами по всій Франції та ловили всяку новину на льоту, не склало б анінайменшої праці. Флотилія з 18-ти кораблів, та ще й навантажена золотом, аж ніяк не голка в копиці сіна. Та

й те сказати, золото не той метал, який десь без діла залежується. За сім століть воно так чи інакше себе виявило б. А тут – «сплигло в невідомому напрямку» і донині борознить моря та океани...

Найімовірніше, розповідь про кораблі з тамплієрським золотом – породження народної ворожості до Філіппа Красивого. Надто вже король-фальшивомонетник дошкуляв своїм вірнопідданим нескінченними найтяжчими поборами та безперервними жорстокими стратами за найменшу провину. Звідси й прізвисько – Залізний, без людського серця. Ніхто не забув, як обурені нахабним пограбуванням городяни Парижа рушили брати штурмом Лувр, а король у паніці втік у Тампль, паризький замок тамплієрів, де й ховався під їхнім надійним захистом. Усі знали, що тамплієрів побила ненаситна жадібність короля. Ось і народилася легенда зі зловтішним підтекстом:

«Ага, а золота тобі, проклятому, не дісталося! Сплигло золото!»

«Щодо коштів ордену, – пише Ч. Г. Лі, – то, на щастя, до нас дійшло кілька свідчень, з яких зрозуміло, що багатства їхні були страшенно перебільшені. Матьє Парі встановив, що 1244 року орден по всьому християнському світі мав дев'ять тисяч замків, тоді як у госпітальєрів їх було дев'ятнадцять тисяч. Особливо тамплієри процвітали в Аквітанії; близько 1300 року в одному рахунку десятинного збору на користь Філіппа Красивого на тамплієрів

записано шість тисяч ліврів, стільки ж на госпітальєрів, а на цистеріанців – дванадцять тисяч ліврів... Пригадаємо, що тодішній історик визначає загальний щорічний дохід з обох головних орденів у вісімсот тисяч ліврів, більша частина яких... належала госпітальєрам».

Відчуваються очевидні перебільшення у всіх розповідях того часу про «незліченні скарби» тамплієрів. «Трагічні обставини, – відзначає Ч. Г. Лі, – які супроводили падіння ордену, розпалювали уяву сучасних істориків, які природно схильні були перебільшувати контраст між його вчорашнім процвітанням і сьогоднішнім падінням». Один анонімний сучасник записав, що тамплієри були настільки багаті й могутні, що тільки таємний і раптовий напад короля Філіппа міг забезпечити успіх. Інший сучасник, Віллані, у своїй «Хроніці» оповідає, що могутність і багатства тамплієрів були незчисленні. Час минав, і виявилось, що ці казкові оцінки мають сталу тенденцію до постійного зростання. Абат Йоган Тріттенгейм категорично стверджував, що орден «бідних лицарів» мав «запаморочливі» (ото вже точно підмічено!) багатства. Він, мовляв, був найзаможнішим із усіх чернечих орденів не тільки скарбами в зливках золота й мішками з грішми, а й земельними володіннями, містами та замками по всіх країнах Європи.

Пізніші історики у своїх чарівних видіннях і грошових фантазіях пішли ще далі та значно перевершили своїх середньовічних

колег. Мальяр де Шамбур нараховував вісім мільйонів турських ліврів щорічного доходу. Спростовуючи цю «надуману цифру», його німецький колега Вільк вказує на суму двадцять мільйонів талерів. Однак з ним не погодився його затятий опонент Цьоклер, тому що його підрахунки досягли п'ятдесяти чотирьох мільйонів франків орденського річного доходу. І так далі – з наростаючим підсумком у підрахунках...

«Стягуючи таємниці, – холоднокровно зауважує Чарльз Генрі Лі, – якими огорнуто всі справи ордену, всі ці цифри можна звести до ступеню простих домислів».

При цьому не було зроблено жодної спроби підрахувати навіть за найочевиднішими витратами – на житло, одяг, харчування, закупівлю зброї та утримання коней, постійне морське транспортування, закладання верфей і будівництво орденських кораблів, фінансування безкоштовних лікарень і шкіл і, головне, небачений розмах будівництва – від міст-бастид і потужних фортець до сотень шедеврів зодчества, готичних соборів, які у найкоротший термін – за півтора сторіччя – змінили вигляд європейських міст.

Усе це вимагало величезних витрат. Тільки утримання лицарів обходилося в кругленьку суму, про що свідчить один красномовний факт. 1222 року французький король Філіпп-Август виділив тамплієрам і госпітальєрам п'ятдесят тисяч марок за умови, що на це

пожертвування вони протягом трьох років будуть утримувати у Святій Землі по триста лицарів. Але й ця сума в перерахуванні не покривала всіх витрат на утримання одного лицаря, хоча й була значною підмогою. А на думку тих, хто «лічив прибутки», тамплієри тільки тим і займалися, що із суєтною безсоромністю натоптували калитку...

На закінчення розділу, для потіхи, наведемо ще одне розкриття «таємниці золота тамплієрів», взяте з книги дуже відомого фахівця з проблем європейської політичної історії Ю. Б. Черняка «Судова петля»:

«Один із лицарів ордену Жан де Шалон засвідчив пізніше [наприкінці червня 1308 р.] на допиті, що напередодні арешту він бачив три візки, накриті соломкою і полотном, які покvapно віддалялися від паризької резиденції тамплієрів. У цих возах вивезли частину скарбів ордену «на захід», до моря. Відомо [звідки? – Ю.Я.], що флот ордену в складі 18-ти кораблів мав наказ перебувати в усті Сени⁶⁶. Але три візки не досягли призначення – вони зникли десь дорогою, мабуть, у Нормандії. Напевно, довідавшись про арешти, тамплієри, які супроводили перевезені багатства, заховали їх в одному із замків, можливо, в замку Жізор. Легенда запевняє, що в цьому замку під землею було споруджено таємну каплицю. А ось входу в неї ніхто не знає вже понад шість сторіч. Скарби ті шукають і понині».

Ось що дивує: невже сам шановний Юхим Борисович Черняк не відчув усієї курйоз-

⁶⁶ *Яке знаходиться на півночі Франції, а не на заході.*

ності цієї казки? Добре було б, якби він при її викладі взяв на себе клопіт відповісти лише на двоє запитань. Перше з них: яким чином Жан де Шалон зміг розгледіти «скарби», добряче «вкриті соломою і полотном»? І другий: невже щоб забрати вантаж із трьох возів, знадобилося таємно споряджати ескадру аж із вісімнадцяти кораблів?

До речі, звідки взяли, що на вози було завантажено саме золото, а не щось інше? Адже на той час прозорого пакування не існувало. Як же вгледіли це золото «крізь тьму століть»?

Розділ 17

ТІНІ ТУМАННОГО АЛЬБІОНУ

А що ж відбувалося в інших монархіях Європи? Адже тамплієри влаштувалися не лише у Франції. Чимало їх було в Іспанії, Німеччині, Англії, Італії та Нідерландах. Була ще й головна резиденція «бідних лицарів» на острові Кіпр.

Спочатку нічого не відбувалося. Монархи з очевидним несхваленням слухали ганебні звістки з Франції. «Залізного короля» Філіппа Красивого й так не надто любили за його постійне лукавство в європейській політиці, а тут ще підла витівка з тамплієрами. Ніхто не сумнівався, що причина всього – нажива, пристрасть до збагачення за будь-яку ціну. Папа теж устиг прославитися як пожадливий і невситимий негідник.

Нема жодної потреби описувати, як діяли монархи тієї чи іншої держави: це тільки пе-

реобтяжило б наш виклад вторинною інформацією. Діапазон був великий – від повного нейтралітету Шотландії до палахкотіння багать «духовних» курфюрств Німеччини, де особливо старався єпископ Бурхард Марбурзький, який застосовував бузувірську методу Залізного короля. Але подеколи це ставало вже досить небезпечною справою, бо фактор раптовості зник.

Але папа Климент теж не дрімав. Він винайшов новий трюк. Щоб уникнути можливого організованого опору, він аж три роки морочив голови численними буллами, в яких незмінно клявся особисто з'ясувати все про заблуканих овець орденської череди. Так тривало аж до 1310 року, коли на В'єннському соборі повною мірою розкрилася його нечиста гра в лицемірні обіцянки: орден було оголошено «мерзотним і еретичним» і заборонено «під страхом смертної кари».

Для нашого подальшого оповідання ми оберемо Англію, де ставлення до гаданої ересі тамплієрів загалом було властиве більшості європейських країн, тобто його можна вважати більш-менш типовим. Англія зручна для нас ще й тим, що від неї тягнеться виразна ниточка до необхідної в нашій розповіді про тамплієрів «нейтральної» Шотландії.

Однак спочатку, хоча б стисло, повідаємо про те, що відбувалося в головній резиденції на Кіпрі, оскільки за своїм становищем брат-

маршал острова виконував обов'язки глави ордену за відсутності брата-магістра.

Спочатку до Кіпру доходили самі невиразні, але вкрай тривожні чутки. Лише 1308 року брат-маршал Ейм д'Озілье отримав достовірні відомості: всіх тамплієрів у Франції заарештовано, орден позбавлено голови, зв'язок із орденськими організаціями в інших країнах загублено. Маршал негайно оголосив становище облоги, готуючись до оборони.

Але ворогів виявилось забагато, до того ж, за ними стояв сам верховний сюзерен ордену папа Климент. А лицарів під рукою маршала була лише сотня з малесеньким «хвостиком» – сімнадцять осіб. Що було робити? Довелося скоритися ставленикові папи, регентові Аморі Тірському. Майно тамплієрів було секвестроване, але самі вони підпали лише під легкий домашній арешт із усім утриманням, яке їм належало. Таке становище зберігалось до В'єннського собору.

У квітні 1310 року папа доручив двом домініканцям із Але та Рієті як повноважним інквізиторам провести дізнання. Слідство тривало недовго, лише півтора місяця – з 1-го травня до 15-го червня. А далі знову надамо слово історичу Ч. Г. Лі, бо саме він «розкопав» таємниці Кіпру:

«...Одностайне заперечення вини, висловлене всіма тамплієрами, їхнє сміливе ствердження чистоти ордену свідчать, що катувань не було застосовано. Але ще виразніше виявляється їхня

невинність у свідченнях сторонніх, духовних осіб усіх ступенів, вельмож та городян; хоча багато хто з них був політичним ворогом обвинувачуваних, проте всі вони рішуче свідчили на користь ордену... не підлягає жодному сумніву, що на Кіпрі, де тамплієрів знали краще, ніж у будь-якому іншому місці, до них відчували симпатію не тільки друзі, а й вороги, і особливо всі ті, хто тривалий час був із ними в близьких стосунках; ніхто не поставив за провину ордену жодного злочину, поки винність його не було так безпричинно оголошено буллами папи».

Авіньйонський «святий отець» осатанів, коли довідався про повне виправдання тамплієрів на Кіпрі. Що ж це виходить? Виходить, своїми гоніннями свята церква і її непогрішний папа творять неправду? Таж це удар по престижу й авторитету церкви! Поза сумнівом, без підступів Бафомета тут не обійшлося... Папа покvapно віддав суворі накази знову провести дізнання із застосуванням яких завгодно катувань, щоб істина засяяла у всій своїй чистоті.

Про те, що відбувалося далі, історія не зберегла нам анінайменших відомостей, а ми ворожити на кавовій гущі не будемо. Зрозуміло одне: головну резиденцію тамплієрів було ліквідовано, вона зникла в пітьмі забуття, як свого часу казали стародавні греки...

Отже, тепер вирушаємо до Англії, де тільки почав правити Едуард Другий, по молодості літ доволі запальний.

На брехливе наскрізь послання короля Філіппа IV про ересі та злодіяння тамплієрів англійський монарх відповів, що він і його королівська рада (читай – міністри) поставилися до повідомлення короля Франції з належною увагою, але вони вкрай здивовані. Уся справа виглядає так обурливо мерзенно, що викликає цілком обґрунтовану недовіру. Тому він, король, послав до Франції свого сенешаля, щоб той на місці вивчив усі обставини.

«...Переконання Едуарда були так тверді і його бажання надати ордену підтримку такі палкі, що він писав 4-го грудня королям Португалії, Кастилії, Арагону та Неаполя: мовляв, джерелом обвинувачень можуть бути лише пожадливість і заздрощі; та просив цих монархів не слухати наклепів і не вживати нічого без зрілого міркування з побоювання, щоб орден, відомий своєю чистотою і шляхетністю, не піддався утискам раніше, ніж законним порядком не буде доведено його провину» (Чарльз Генрі Лі).

Листи Едуарда подіяли. На послання Філіппа, підкріплене ще й супровідним листом інквизитора-домініканця Ромео де Бругера, який запевняв, що особисто був присутній під час зізнання Жака де Молі та багатьох інших обвинувачуваних, король Арагону й Каталонії Хайме Другий відповів палкою похвалою тамплієрам і навідріз відмовився заарештовувати їх, поки не отримає по-справжньому переконливих, а не «катів-

ських» доказів їхньої провини. Папа, звісно, знову розлютився та налякав короля Хайме тим, що «ворог роду людського» послабив його християнську запопадливість. Однак і багатозначний натяк на вплив Сатани на непокірного Хайме не вплинув. Так само повелися й королі Валенсії та Португалії.

Лють Климента була безмежна. Він не міг почуватися безпечно, поки орден існував, хай і за межами Франції. У нього в руках була потужна зброя – інтердикт, відлучення від церкви й тим самим позбавлення корони. Інтердикт завжди й за всіх часів викликав дикі міжусобні війни, що значно послаблювало держави та спричиняло розгульну феодальну анархію. Але чи пам'ятають про це непокірливі монархи? І папа вирішив їм усім дати «учбово-показове напоумлення».

Об'єктом «напоумлення» було обрано Венеціанську республіку, дож якої теж відмовився переслідувати тамплієрів. Папа не лише наклав на Венецію інтердикт, а й оголосив усіх її громадян... єретиками. А це означало загальне пограбування. У багатьох відразу слинки потекли – республіка ж багата. Папа почув побажання спраглих широких мас і оголосив – не більше не менше! – проти «єретичної» Венеції хрестовий похід!

Усе повторювалося. Минуло тільки сторіччя від початку хрестового походу на альбігойців і всього півстоліття від хрестового походу на Неаполітанське королівство,

який скінчився вбивством короля Манфреда Гогенштауфена, сина ненависного папам «антихриста» Фрідріха II Великого. І ось тепер – на черзі Венеція...

Як звичайно, «христовому воїнству» було обіцяно повне відпущення будь-яких гріхів, інакше кажучи, гарантовано вседозволеність. Чого ще бажати? Вбивай, гвалтуй, грабуй, пали й за все за це винагорода – райське блаженство.

Легат папи Арнольд ді Пелагруа *«посилено проповідував хрестовий похід, і єпископи з усієї країни [Італії] зібралися в Болоньї з усіма військами, які вдалося їм підняти. Щоб отримати індульгенцію, вірні юрбами вступали в ряди хрестоносців. Одна Болонья прислала 8000 вояків, так що легат виявився на чолі значної армії. Після запеклої битви венеціанці зазнали поразки; різанина була така, що для запобігання чумі легат запропонував індульгенцію всякому, хто поховає в землі труп; у Понтоноуло стільки втікачів, що вода зіпсувалася і її не можна було пити. Легат звелів виколоти очі всім бранцям і відправив їх у Венецію; при вступі в місто він наказав повісити безліч прихильників фріско [правителя Венеції]... він повернувся в Авіньйон і був щедро винагороджений за послуги, зроблені ним святій справі»* (Чарльз Генрі Лі).

Першим відступився король арагонський Хайме, тому що на ньому ще до венеціанського хрестового походу зависло обвинувачення в підступах «ворога роду людського». Однак часи легких успіхів минули. В іспанських

королівствах тамплієри замкнулися у своїх фортецях і вчинили завзятий опір. Робити було нічого, довелося йти на компроміс: орден тамплієрів було розпущено, але їх самих включено до складу іспанських військово-чернечих орденів Калатрави, Сантьяго та Алькантари.

Інакше справи склалися в Англії, де своїх «вітчизняних» орденів не існувало. Подібно до короля Хайме, англійський король Едуард теж віддав наказ про арешти. Можливо, на цей несподіваний поворот вплинула передбачувана поїздка в Булонь, де він мав був одружитися з дочкою Філіппа Красивого, Ізабеллою. Все-таки з боку Едуарда ці арешти виявилися лише півзаходом. Ніякі дізнання не велися, а з лицарів просто взяли слово честі «без шуму» чекати на обіцяний папою В'єннської собор, на якому ї повинна була остаточно вирішитися їхня доля.

Однак у вересні 1309 року в Англію прибули папські інквізитори Сікар де Лавор та абат Ланьї, про що свідчать їхні охоронні грамоти, скріплені королівською печаткою від 13-го вересня. Інквізитори відразу ж висловили подив. Де ж тамплієри? Серед кого вести дізнання? Здавалося, тамплієри, як тіні, розчинилися у вогких туманах Альбіону.

«Тоді, – пише Лі в «Історії інквізиції», – повсюдно було розіслано указ про затримання ще не заарештованих тамплієрів, яких належало зібрати

в Лондоні, Лінкольні і Йорку, де їх мали б допитати... Очевидно, нелегко було змусити чиновників виконувати свій обов'язок, тому що 14-го грудня довелося наказати всім шерифам схопити тамплієрів, які роз'їжджали по країні у світському одязі; крім того, в березні наступного року та ще в січні 1311 р. шериф Йорка отримав зауваження за те, що випустив на волю обвинувачуваних, ввірених його наглядові».

Усі тамплієри зникли безвісти. Куди?

Розділ 18

ОСТАННЯ БИТВА «БІДНИХ ЛИЦАРІВ»

Шотландія дуже страждала від постійних, спустошливих вторгнень військ південної сусідки. Руйнівні війни з англійцями відчутно заважали нормальному розвитку країни. Ополчення шотландських кланів було погано озброєне, нападало юрбою, не визнаючи ніякої дисципліни. Битви зазвичай починалися диким наскоком відчайдушних горців, яких холоднокрівно розстрілювали англійські лучники. Вони мали в сагайдаку по дванадцять стріл і хвалилися:

– У мене в сагайдаку дванадцять шотландців.

Які б хоробрі не були скотти, вони завжди бували переможені. А наприкінці XIII століття Шотландія, уже вкотре розгромлена англійцями, втратила свою державну самостійність. Країну поглинула Англія.

Так уже трапилося, що шотландський король Олександр III пережив усіх своїх дітей – і синів, і дочок. Рідко кому з монархів випадає така гірка доля. Коли він помер, єдиною його спадкоємицею виявилася внучка Маргарита, семирічна «норвезька принцеса», дочка короля Норвегії Еріка Другого та Маргарити, дочки Олександра Третього, яка померла на два роки раніше за батька. Якби не ця передчасна смерть, королем Шотландії став би відважний Ерік, і ми зараз мали б зовсім іншу історію Туманного Альбіону.

Однак зла доля переслідувала країну скоттів. У вересні 1290 року, коли дівчинка-спадкоємиця відплила з Норвегії до Шотландії, холодна сльота Північного моря поглинула й цю останню надію шотландців – розбила корабель на рифах біля скелястих Оркнейських островів. Не стало кому зміцнювати державу. Регент Джеймс Стюарт виявився відстороненим від справ. Залишалися від генеалогічного древа лише побічні галузки та паростки, здебільшого нормандського або французького походження, про що свідчили їхні імена – Жан Байлейль (в історичних працях – Джон Балліоль), Жан д'Еосі, Робер де Брюс (в історії – Роберт Брюс), Жан де Коммін і Ніколя де Солль. Усього виявилось дев'ять претендентів на корону, і кожен вказував на свої «незаперечні права».

Усе-таки виявилася здорова тяга до того, щоб вирішити справу миром. І тут вони зробили помилку, бо запросили як третейського суддю «почесного сюзерена», короля Англії. Але Едуард побажав бути не «почесним», а справжнім і повноправним владикою. Спеціально призначений ним комітет «наймудріших людей Англії» визначив: новий король скоттів мусив перебувати у васальному підпорядкуванні в англійського монарха. Едуард проголосив себе верховним протектором Шотландії. Самі шотландці схилилися до обрання на престол Роберта Брюса. Але він відмовився, твердо заявив:

– Я ніколи не стану домагатися цього королівства, поки воно принижене до підневільного становища.

Натомість Джон Балліоль охоче дав необхідну присягу:

– Я, Джон, король скоттів, клянуся бути вірним і відданим слугою Його Величності Едуарда, милістю Божою короля Англії, а також пера й Верховного правителя Шотландії, якою я правлю і обіцяю правити від його імені.

Далі – більше.

В «заставу вірності» Едуард зажадав від Балліоля найкращі фортеці королівства – Бервік, Роксбург і Едінбург. Обурення шотландців було таке велике, що Балліоль змушений був відмовити своєму «милістю Божою сюзеренові». Тоді Едуард викликав

його на суд могутніх англійських баронів у Вестмінстер. Певна річ, шотландський король на розправу «англійських бульдогів» не поїхав. Більше того, спонукуваний до того своїми танами й лердами, він насмілився взагалі відкинути «вірність» і васальну залежність.

– Який дурень! – розгнівався король Едуард. – Якого зухвальства набрався цей нікчемний зрадник! Ну що ж, якщо він не йде до нас, то ми вирушимо до нього.

Видатний французький історик Огюстен Тьєррі у своїй тритомній «Історії завоювання Англії норманами» з цього приводу пише:

«...Незважаючи на хоробрість і патріотичний запал шотландців, війна була для них нещасливою. Король їхній боровся неохоче, виявляючи готовність покаятися перед королем Едуардом за опір, початий, казав він, за дурними та облудними порадами... Едуард легко проник на рівнини Шотландії, зайняв усі міста, розташував у них гарнізони та звелів перевезти до Лондона знаменитий камінь, на якому коронувалися шотландські королі».

Тоді-то підняв повстання Уїл Уоллес, лицар із Пейслі, якого англійці негайно найменували «злодієм, убивцею і палієм». Почалися нові битви й нові поразки. Уоллеса було схоплено й страчено. Його голову насаджено на палю, що прикрасила Лондонський міст, а порубані шматки тіла на острах розвішано на брамах усіх великих міст Шотландії.

Проте прапор визвольної боротьби підхопив національний герой Шотландії, легендарний Роберт Брюс. Він не скидав Балліоля із престолу. Його ще 1296 року скинув Едуард, коли взяв усю владу в Шотландії до своїх рук. Так тривало до 1308 року, коли в сконському абатстві було короновано Роберта Брюса. І це сталося тоді, коли майже вся Шотландія від Твіду до Оркад була в руках англійців.

«Без війська, без скарбниці, – пише Огюстен Тьєррі, – він розташувався, як колись Уоллес, у горах і лісах і був там переслідуваний ворогами кінними та пішими, із собаками, привченими ганятися за людиною по сліду, як за диким звіром. У всьому королівстві, свідчить стародавній історик⁶⁷, ніхто не смів приймати Брюса ані в замках, ані у фортецях. Гнаний, ніби дикий звір, він блукав із одних пагорбів на інші, з одних озер на інші, харчуючися завдяки полюванню та риболовлі; й так досяг він краю мису Кантир, а звідтіля переправився на малий острів Рахін, або Рат-Ерін, близький до берегів Ірландії. Там він встановив свій королівський прапор із такою впевненістю, ніби то було посеред Едінбурга...»

Поступово сили Роберта Брюса росли. Що більше він міцнішав, то більше приставало до нього прихильників. Нарешті він зміг закликати їх усіх до загального збору поблизу Стірлінга. Рішуча «розбірка» відбулася не-

⁶⁷ *Фруассар у французькій або Фройсарт в англійській вимові.*

подалік Баннок-Бурна (Баннокського струмка) в 1314 році.

Цій найважливішій в історії двох острівних королівств битві Уїнстон Спенсер Черчілль у своїй історико-аналітичній праці «Народження Британії» присвятив цілий розділ. *«Англійське військо було таке велике, – відзначає він, – що для підходу тилу до фронту треба було три дні».* Вранці 24 червня 1314 року англійці рушили в наступ. Щільна хвиля вершників спустилася з пагорба, пододала Баннок-Бурн і кинулася схилом угору на озброєну списами піхоту шотландців. Незважаючи на втрати через викопані в землі пастки, вони все-таки зблизилися із супротивниками. Сучасник битви описує:

І коли два воїнства зійшлися й коні врізалися в шотландські піки, як у густий ліс, то здійнявся жахливий, оглушливий шум від списів, які розколювалися, іржання коней, що гинули, і на якийсь час вони застигли, зімкнуті.

Небудемо переказувати битву, про хід якої докладно розповів Черчілль. Зупинимось на вирішальному епізоді, який нас цікавить:

«Нарешті загонові лучників вдалося зайти в лівий фланг супротивника. Але Брюс уже передбачив такий поворот подій. Його невеликий кінний загін швидко виступив проти них...»

Це був щільний кінний загін лицарів у білих плащах із восьмикутними хрестами на серці.

— Як? — закричав з невідомим обуренням Едуард, коли побачив настільки зухвале «порушення закону». — Дивіться, ці негідники насмілилися надягти заборонені плащі та підняти мечі на нас! Адже орден розпущено, й він не сміє воювати! Воістину, всі вони єретики-рецидивісти! Ну, тепер їм багаття не минути!

Ударний загін з півсотні білих лицарів очолював «наш скотті-брат» Анрі де Сен-Клер, нащадок соратника Готфріда Бульйонського, теж Анрі, де Сен-Клера. Тамплієри знайшли притулок у Шотландії й тепер будь-що-будь прагли захистити свою заново віднайдену волю. Їхній ватажок, місцевий мешканець, лицар Анрі де Сен-Клер заприсягся не осоромити слави роду Анрі-Хрестоносця.

За свідченням однієї з шотландських монастирських хронік, перед військом Едуарда стояли не тамплієри, а громадились напіводягнені в козячі шкури головорізи з гірських кланів і розрізнені загони прикордонних бордерів. «Бідні лицарі» білили трохи осторонь, на лівому фланзі, ніби особняком.

Це влаштовувало англійців, які вже звикли в битвах із шотландцями сіяти смерть на відстані, з незмінним успіхом простромлюючи ворогів стрілами.

– Лучники, вперед! – подав команду Едуард.

Стрільці з луками вислизнули з рядів і розташувалися ланцюгом, трохи відірвавшись від основної маси війська. Заспівали стріли.

І тоді рушив з місця загін тамплієрів. Зі списками напереваги вони мчали в бій, завдаючи флангового удару.

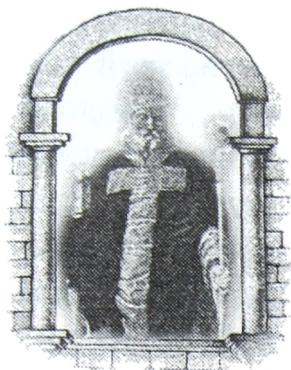
– Босеан! – прогримів уже дещо забутий орденський бойовий клич. Невблаганним залізним смерчем вони промчали вздовж фронтально вишикуваних англійців, розтоптали й розсіяли піших лучників. А по тому за наказом Анрі де Сен-Клера розвернулися і, як це в них здавна водилося, всією масою врізались у гущавину англійців. Військо було розбите, ніби молотом, розсічене, як гарбуз, воно втратило керування, заметалося в паніці й сум'ятті.

Горці тільки цього й чекали. З переможним ревінням вони увірвалися в розсіпані ряди ворога. І почалася неодмінна в ті часи різанина з обдиранням трупів. Королю ледве удалося врятуватися втечею, бо злиденні шотландці захопилися пограбуванням наметів і багатого військового обозу...

Переможна битва біля струмка Баннокс на триста років забезпечила Шотландії незалежне існування. Але з цього моменту «Орден Бідних Лицарів Ісуса Христа й Храму Соло-

мона» як такий зникає зі сторінок історії. Можливо, ми часом і зустрічаємося з ним, але не впізнаємо, бо орден приховався під іншими личинами, оточив себе ще непроникнішою таємницею.

Утім, дещо все-таки відомо, про це ми й повідаємо в наступних розділах.

Розділ 19

АВІССЬКИЙ МАГІСТР

Востаннє вдамося до послуг Чарльза Лі. Коли у Франції, а потім по всій Європі розгулявся інквізиційний шабаш, вчинений проти тамплієрів, «лісабонський єпископ, якому було доручено вчинити слідство в справі ордену, не міг знайти жодних доказів проти нього. Доля португальських тамплієрів була винятково щасливою, позаяк король Данії на подяку за послугу, надану йому під час війни із сарацинами, заснував новий орден Ісуса Христа, або «де Авісс»⁶⁸, який на його прохання було затверджено Іоанном XXII 1318 року. Тамплієри і їхній орден заховалися в цьому вірному притулку; командор і багато наставників [комтурів] зберегли своє становище, й новий орден був простим продовженням старого».

А тепер ми продовжимо слова Чарльза Генрі розповіддю про те, що він пропустив. Однак не будемо за це дорікати аме-

⁶⁸ За назвою замка Авісс, резиденції магістра.

риканському історикові, оскільки все, що виявлялося за межами «діянь» інквізиції, його не обходило. Якщо подумати, то й часу на висвітлення побічних питань у нього не лишалося. Адже й без того розгріб і випатрав цілий паперовий Монблан документів і свідчень...

До моменту створення «Ордену лицарів Ісуса Христа», який історики слідом за португальцями називають «авісським», тамплієри вже давно були в Португалії старожилами. Вони з'явилися там ще до Другого хрестового походу, в якому тамплієри на чолі з Евераром де Барром уперше здобували ратну славу.

За участь у війнах проти піренейських маврів їм було даровано в 1144 році замок Соуре, а в 1160-му вони вже самі заклали та звели могутню твердиню – замок Томар, який надовго став головною резиденцією ордену в Португалії. З їхньої ініціативи також було відбудовано й заселено міста Помбал, Ега, Сераш та інші дрібніші містечка. 1170 року в їхніх володіннях виявився острів посеред багатоводної ріки Тежу. Тут вони звели ще один замок Алмурол, який води Тежу робили неприступним.

Понад півстоліття авісський орден перебував поза очима й вухами Європи. Це деякою мірою пояснюється тим, що король Дініш домігся від папського престолу автономії ордену, що юридично вивело його за межі

влади апостоликів. Але про «лицарів Христа» знову заговорили на початку 80-х років XIV сторіччя, коли його очолив побічний син короля Фернанду, лицар Жоан, якому й було всього-на-всього двадцять п'ять років. Як і в Шотландії, початок кривавим подіям поклала «династична криза», а роль англійського короля Едуарда з усією можливою ретельністю зіграв кастильський король Хуан Перший.

Король Фернанду помер восени 1383 року й залишив єдину спадкоємицю – малолітню дочку Беатріш, офіційним нареченим якої був... кастильський король. Регентство здійснювала дружина покійного короля Леонор. Не довго думаючи, вона вирішила вінчати недолітку батьківською короною, що автоматично віддавало королівство в хижі руки Хуана.

І почалося...

Багато міст повстали.

 Ось продається Португалія, відвоювання якої в маврів оплачено скількома головами та кров'ю!» — цитує вигуки лісабонських городян хроніст Фернан Лопеш.

Орден «лицарів Христа» теж не влаштувала перспектива підпасти під владу короля Кастилії, де щосили лютувала папська інквізиція, коптила міста димом і смородом ауто-да-фі. Городяни готувалися взяти ко-

ролівський палац штурмом. Леонор і її двір поквапно втекли зі столиці, але колишня королева навіть у поспіху встигла послати термінового гінця до Хуана: рятуй, мовляв, брате-королю! Той негайно почав скликати васалів для походу на Португалію, щоб карати й грабувати зрадників. Охочих до таких діянь завжди було, як відомо, хоч греблю гати...

Войовничі потуги кастильського короля не залишилися непоміченими в Португалії. І 7 грудня 1383 року патріоти зібралися в монастирі Сан-Домінгуш та проголосили магістра «Ордену лицарів Ісуса Христа» Жоана верховним Правителем і Захисником королівства, наділили його вищими повноваженнями корони.

На початку січня 1384 року величезне військо на чолі з Хуаном вдерлось у Португалію. І знову, як завжди, – вбивства, пожежі, насильство й грабунки... Війна точилася з перемінним успіхом. Кастильцями було захоплено більшу частину країни. Ворони клювали трупи повішених на зубцях фортечних стін. Був навіть надовго обложений Лісабон, але взяти його не вдалося. «Лицарі Христа» билися так само непохитно, як свого часу їхні предтечі бились на стінах Сен-Жан-д'Акру.

Магістр Жоан показав себе істинним Захисником батьківщини, що привернуло до нього серця людей. Потроху сили його зрос-

тали. Він дедалі частіше здобував перемоги, незважаючи на те, що кастильці незмінно переважали в чисельному відношенні. Але чи був магістр Правителем? Питання викликало суперечки. Де це чувано, щоб правитель був без корони? Для Середньовіччя питання далеко не пусте...

На початку квітня 1385 року, на другий рік війни, в Коїмбрі зібралися міські кортеси. Питання було одне: кого вінчати королівською короною? Міщани назвали ім'я авіссського магістра. Представники знаті – короля Хуана. Тоді до палацу, де йшло засідання, увірвалося близько трьохсот збройних вояків на чолі з констаблем королівства Нуну Алварешем Перейрою, і прихильники Хуана, як м'яко висловився Фернан Лопеш, «були змушені вийти». Інакше кажучи, їх виштовхали втришия...

6 квітня 1385 року кортеси обрали магістра «Ордену лицарів Ісуса Христа» королем Португалії під ім'ям Жоана I. Вперше в історії Європи магістр військово-чернечого ордену був увінчаний королівською короною. У зв'язку із цим орденський капітул зняв з нього обітницю безшлюбності, щоб король-магістр отримав гідного спадкоємця. Так воно й трапилося згодом, коли він поєднався шлюбом із англійською принцесою Філіппою з дому Ланкастерів. Але про це згодом.

Вирішальна битва, яка остаточно ствердила магістра-короля на троні, відбулася

поблизу селища Алжубаррота в серпні 1385 року. Тут Жоан здобув перемогу в повному значенні цього слова «не числом, а вмінням». У ході битви було застосовано зовсім нову, невідому Європі тактику ведення бою, котра отримала розвиток лише в ХХ сторіччі.

На боці іспанців знову була значна чисельна перевага. Кастильський король Хуан привів із собою шість тисяч важкої лицарської кавалерії, посиленої французькими, гасконськими, наваррськими та іншими іноземними лицарями, котрі юрбами прибули на передбачуваний вільний грабіж. Легкої дворянської кавалерії налічувалося дві тисячі. У піших рядах було шість тисяч арбалетників і п'ятнадцять тисяч піхоти. Усього Хуан привів на «свято мечів» близько двадцяти дев'яти тисяч вояків з різного роду військ. Крім того, кастильці притягли із собою 16 гармат і бомбард.

Армія португальців вийшла їм назустріч зі стародавньої твердині тамплієрів замку Томар. Під рукою короля-магістра було дві тисячі важко озброєних орденських і світських лицарів, тисяча арбалетників, сімсот лучників і чотири тисячі піхоти. Загалом — трохи більше семи тисяч.

Перевага кастильців була гнітючою — вона перевищувала все військо Жоана на двадцять дві тисячі вояків! Хуан був цілком упевнений, що його суперник у боротьбі за корону приречений. Думку кастильського

короля поділяло його військо, і це породило відчайдушну самовпевненість і легковажну безтурботність.

Жоан розташував своє військо в доволі вузькій лощині між двома грядами пагорбів. Здавалося, що він сам себе загнав у мишоловку. Але гряди не дали можливості ворожій кінноті зробити обхідний маневр. Крім того, там були сховані в засідці його лучники – по триста п'ятдесят на кожній гряді. Арбалетники розташувалися в передній лінії по фронту.

Але головним елементом бою виявилася система траншей і окопів по всій місцевості, в якій засіла схована від очей ворога піхота. Були застосовані й маскувальні сітки з плетеної лози. Археологічні розкопки на місці битви показали, що в лощині було накопано до тисячі замаскованих «вовчих ям», завглибшки до метра.

Щоб ворог не мав можливості передчасно розвідати місцевість, король-магістр висунув далеко вперед сильні загороджувальні зағони, завданням яких була імітація втечі з метою заманити ворога в лощину. Ініціатива ведення бою була цілковито в його руках.

Битва почалася опівдні 14 серпня. За «втікачами» юрбою помчала лицарська кіннота. Лощина, подовбана «вовчими ямами», перетворилася на немислимий смітник коней і людей. Лицарі змушені були спішитися. Вони не бачили захованого в траншеях воро-

га й повільно рухалися, озираючись навсібіч. Коли вороги досягли передньої лінії, їх почали розстрілювати арбалетники та лучники з пагорбів. Добивати решту кинулася піхота.

Тим часом кіннота португальців напала на відсталу піхоту супротивника. Кастильське воїнство кинулося тікати. Всі шістнадцять гарматних стволів і всі заряди до них, бо кастильці не встигли жодного пострілу з них зробити, було захоплено португальцями.

Розділ 20

ЧЕРВОНИЙ ХРЕСТ НА БІЛИХ ВІТРИЛАХ

У короля-магістра було шестеро дітей, четверо вижило. Це були сини Дуате, спадкоємець престолу, Педру, герцог Коїмбри, інфант Енріке, Великий магістр «лицарів Христа», згодом названий Мореплавцем, і дочка Ізабел.

У нашому оповіданні важливий тільки один із них – принц Енріке.

Це був відважний і дуже освічений юнак. На його гербі цілком могли б красуватися меч, компас і книга. Він нічого не хотів приймати, якщо того не заслужив. Коли батько в день його повноліття хотів посвятити сина в лицарі, як це водилося у всіх тодішніх монархіях, Енріке гордовито промовив:

– Мені не потрібна милість, батьку. Я хочу заслужити лицарські шпори на полі битви.

Нагода трапилася незабаром.

Відповідь сина дуже сподобалася королю. Він уже тоді подивився на юнака як на свого спадкоємця в ордені. Король Жоан почав похід на Сеуту, мавританське портове місто-фортецю на північно-західному узбережжі Африки, яке контролювало Гібралтарську протоку. У похід він погодився взяти сина Енріке.

Той був улюбленцем королеви Філіппи. Мати була дуже хвора. Все-таки вона покликала сина до себе і, вручаючи йому блискучий клинок бойового меча, в присутності чоловіка та старших синів сказала:

– Нехай піднімається північний вітер і наповнить ваші вітрила. Нехай кораблі підуть у плавання в день Сант-Ягу. Я на той час уже відійду у світ інший і благословлятиму вас із небес.

У день кончини королеви трапилося сонячне затемнення. Вулиці Лісабона змертвіли. Замовкли птахи небесні.

– Це самі янголи вболівають за благочестивою государинею, – казали городяни, а нам їхні слова доніс історик Фернан Лопеш.

Коли португальці вдерлися в Сеуту, принц Енріке хоробро бився в перших рядах. Біля стін міста, як свідчить літописець, він прийняв на себе командування, тому що король Жоан залишився на флагманському кораблі. День був надзвичайно спекотний.

Піт заливав очі. Вояки розбрідалися міс- том – хто в пошуках здобичі, хто – води.

Коли Енріке дістався до центрального майданчика, з ним залишалося всього сім- надцять вояків, зате всі вони були випро- буваними в боях з кастильцями «лицарями Христа». Вони охоче йшли за юним інфан- том, що показав себе хоробрим воїном. І тут на них напала юрба маврів...

Тяжка, нерівна битва тривала майже три години. Руки стомилися, мечі поваж- чали, щити кришилися під ударами кривих шабель. Вояки з хрипінням вдихали пере- сохлими ротами гаряче повітря пустелі. Ін- фант Енріке був поранений стрілою, але не залишив лицарських рядів.

Королю Жоану поквапилися доповісти, що його молодший син загинув у бою. При- ховуючи скорботу, король-магістр суворо мовив:

– Він пішов добре, як личить доблесному лицареві.

Тим більшою була радість, коли Енрі- ке повернувся, закривавлений, але з пере- могою. Так він по праву заслужив золоті лицарські шпори й був прийнятий до авіс- ського ордену без річного випробування. Лицарі, які билися поруч із ним, гаряче по- ручилися за Енріке перед капітулом ордену. На ту пору йому було двадцять п'ять років, стільки ж, скільки було Жоанові, коли той став Великим магістром.

Незабаром, на настійливу вимогу самого Енріке, капітул доручив йому створення громади «для вивчення наук».

У ті часи Європа завдяки мерзенній ретельності «святих отців» і «успіхам» інквізиції, що набрала сили, знову поринула в нечуваному невігластві. Цілковито припинилося будівництво готичних соборів, бо вже ніхто не знав їхніх архітектурних секретів, ніхто не міг «малювати» й «читати» креслення, робити необхідні математичні розрахунки. Будь-яка людина з книгою викликала підозру та потрапляли до нещадних рук катів інквізиції. Наукові книги падали на багаттях, як і їхніх творців. Знання причаїлося в глибокому підпіллі. Наука стала «таємницею посвячених».

Уявлення людей про навколишній світ ґрунтувалося виключно на недорікуватій маячні неосвічених ченців. Якщо «святий отець» міг без затримки прочитати «Отче наш», він уже вважався «добре освіченим» кліриком. У колись славетних європейських університетах велися «вчені диспути» на кшталт: «Скільки чортів може вміститися на кінці голки?» Воістину, настали «темні століття» і Європу огорнув «морок Середньовіччя»...

Незабаром Енріке полишив королівський двір і осів у Алгарві, найпівденнішій провінції Португалії, неподалік мису Сан-Вісенті, що виступав у Атлантичний океан.

На стрімкій скелі, майже над самим берегом, було споруджено орденський замок Сагріш, а біля підніжжя за кріпосною стіною розташовано судноверф, арсенал, склади, різні господарські служби. Тут було обладнано обсерваторію та відкрито навігаційну школу.

1433 року помер Жоан Перший. Старший син Дуарте успадкував королівський скіпетр, молодший Енріке – магістерський жезл. Він його цілком заслужив, адже пройшов усі щаблі орденської ієрархії, незмінно відмовляючись від батькової протекції. «Якщо я отримаю щось, чого не заслужив, не зможу бути впевненим у самому собі», – казав він.

Своєю магістерською резиденцією він оголосив замок Сагріш, де жив безвиїзно вже до кінця своїх днів. Там було розроблено конструкцію нового корабля – каравели, що замінила гребні галери. Каравели могли перетинати за компасом моря та океани в будь-яких напрямках, а галери були придатні для плавання лише вздовж берегів.

«Особливо великого значення та ролі у флоті набула каравела, – пише латиський історик Артур Лієнас у книзі «На крилах мусонів», – виплекане португальцями швидко, легко кероване судно, здатне рухатися вперед і при бічному вітрі, добре пристосоване для плавання в чужих, неосвоєних прибережних водах.

Каравели з'явилися близько 1440 року. Це були п'ятдесятитонні судна, завдовжки від двадцяти до тридцяти метрів, із трьома щоглами та косими трикутними латинськими вітрилами. Для далеких морських плавань будувалися більші каравели – до двохсот тонн водотоннажністю, з чотирма щоглами (на фок-щоглі піднімалися прямокутні, на інших – латинські косі вітрила)».

У морехідній школі ретельно вивчалось зоряне небо, напрямок та інтенсивність морських течій, а також фіксувалися сила й тривалість сезонних вітрів. Усе це потім систематизувалося в навігаційних таблицях.

Усі накопичені знання передавалися молодим, часом ще підліткового віку, послушникам, яких посвячували в «лицарі Христа» тільки після першого самостійного плавання, якщо воно було успішним.

Із цієї навігаційної школи вийшла згодом ціла плеяда славетних відкривачів нових земель, когорта лицарів-мореплавців – Жоан Зарку й Тріштан Тейшейра, Гонсалу Вельо Кабрал і Жів Еаниш, Антал Гонсалвіш і Нуньо Тріштан, Жоан, Діниш і Алвару Фернандіші, Діогу Гоміш і Діогу Кан, Дуарті Пашеку Пірейра й Педру да Сінтра, Руй ді Сікейра й Діогу Азанбужа, Бартоломеу Діаш і Жоан Афонсу ді Авейра, а також найславетніший з-поміж них лицар-комодор, який дістався до Індії Вашку да Гамору...

Можна сміливо стверджувати, що Великий магістр лицарів-мореплавців Енріке розпочав у стінах Саґріша епоху великих географічних відкриттів. У напутньому слові до своїх вихованців перед черговим походом під білими вітрилами з восьмикутними хрестами тамплієрів, він незмінно повторював одне й те саме побажання:

– Пливіть якнайдалі. Постійно – вперед і далі!

Заповітною мрією Енріке було всьому світові відкрити очі, наочно довести, що Земля – кругла, що вона – куля, що мчить серед зірок. Це обіцяло величезний переворот у свідомості людей і створило б передумови для загального Відродження.

Так воно й сталося, але вже по смерті Енріке.

Один із учнів навігаційної школи Діогу Гоміш записав:

 1460 року принц занедужав у своєму місті на мису Сан-Вісенті й помер того ж року 13 листопада, у п'ятницю⁶⁹. Тієї ж ночі ми перенесли тіло в Лагуш, де поховали його в маленькій церковці. Король і вся країна побивалися за померлим шляхетним сеньйором, який усі свої доходи й прибутки... витратив на експедиції.

⁶⁹ Знову «чорна п'ятниця»!

Далі Діогу розповідає, як він за рік по тому пішов до померлого магістра, щоб подивитися, чи не зотлів він. Але – о диво! – принц лежав у труні, не торкнутий тлінням. Воістину: святість оберігає тлінне тіло!

Пам'ять про магістра мореплавців почала обростати шанобливими легендами.

Розділ 21

ЛАНЦЮГИ РАБСТВА ВІД «ЛИЦАРІВ ХРИСТА»

Поки був живий Енріке, «Орден лицарів Ісуса Христа», немов попутний вітерець, обвівала добра слава, хоча невидимо для ока вже завелися в ще міцному тілі жучки-червивці...

Магістр щиро вірив, що «лицарі Христа» покликані пролити «світло істини» й посіяти «зерна знань» у далеких землях відсталих, напівдиких, первісних народів. На це вказує й видатний португальський історик, коли пише про перших привезених до метрополії африканців:

Тепер доля їхня була зовсім іншою, тому що раніше приречені на загибель були й душі їхні, і тіла: душі тому, що вони були погані, що не відали світла і сяйва святого

навчання, а тіла тому, що жили вони подібно до звірів... не відаючи ні хліба, ні вина, не прикриваючи плоть свою одягом, не знаючи будинків, і — що найгірше — жили у великому засліпленні; вони не розбирали, що є добро, та жили, віддаючись скотинячим лінощам... І тепер подумайте, якої винагороди від Господа Бога був гідний інфант за те, що він дав їм можливість врятуватися — і не тільки тим, а й багатьом іншим, котрих він знайшов пізніше...

Полонених за нагоди тубільців Енріке терпляче навчав азів знань, далі, по неодмінному хрещенні, відсилав як місіонерів у рідні краї, щоб готувати одноплемінників до прийняття європейських господарських і побутових досягнень.

Однак ще за життя Енріке діяльність його почала декого обтяжувати. Можновладним церковникам і латифундистам не потрібні були нововідкриті землі самі по собі, їм потрібні були робочі руки з цих земель, їм потрібні були дешеві раби, які не потребували плати за свою працю. А магістр Енріке у своїй гонитві за химерами, мовляв, лише мрійник і, як такий, тільки марно розтрачує орденську скарбницю. Для землевласників рабство було тим більш спокусливим, що в Португалії ніколи не існувало кріпосництва, й вони заздрили феодалам решти Європи.

Початок такому «повороту у свідомості» поклав якийсь придворний вельможа дон

Лансароті, який на своїх шести каравелах доставив у порт Лагуша двісті тридцять п'ять африканців на продаж. Він захопив їх у полон «на свій страх і ризик». Енріке не схвалив такого вчинку, але, собі на лихо, не зачавив зла в зародку. Тим часом поганий приклад виявився заразливим.

Американський історик Г. Харт підкреслював, що день, коли ця флотилія повернулася в Лагуш, став поворотним у світовій історії, тому що саме тоді Європа почала ганебну, нелюдську торгівлю рабами з Африки. Це була торгівля, котра розбестила Португалію й призвела її по нетривалому розквіті до повної беспорядності на світовій арені, заплямувала прапори всіх тих держав, які займалися цією ганебною справою.

Сумною виявилася доля багатьох лицарів-мореплавців з навігаційної школи Енріке. Вони стали непотрібні, як стали непотрібні легкі, швидкохідні каравели з їхньою малою місткістю «живого товару». Славетних навігаторів змінили безвісні мисливці за «двоногою худобою», а витончені каравели поступилися морськими шляхами незграбним, великоваговим і тихохідним карракам. Це були плавучі чудовиська, подеколи навіть із вісьмома трюмними палубами, які поглинали у своїх смрадних надрах «поголів'я» до двох тисяч скутих ланцюгом рабів.

Чи міг Енріке уявити собі, що по його кончині орден вже незабаром зі шляхетного

лицарського співтовариства виродиться в огидну, розбійницьку зграю работоргівців?

Чи міг уявити, що замість «зерен знань» колишні лицарі без страху й докору повезуть на караках купи невільницьких ланцюгів?

Чи міг передбачати, що його вихованці відчують нужду й гоніння? Що до їхньої слави поставляться з презирством і глузуваннями? Що багато видатних навігаторів, котрі прагли продовжити справу всього його життя, змушені будуть покинути колись благословенну Лузітанію⁷⁰? А серед них виявляться Фернау Магеллан і Жоан дель Кано, які своїм незрівнянним подвигом зробили Землю кулею...

Нарешті, чи спало б на думку магістрові-патріотові, що португальці зруйнують спершу власні моральні підвалини та зроблять «батьківщиною» повні засіки, а згодом втраять і волю, бо підпадуть під п'яту іспанського короля-фанатика, континентального жандарма Філіппа Другого? Що замість міцної віротерпимості в країні неподільно запанують лиховісні факельники всесильної Супреми, гнізда інквізиційних «святих отців»?

Земля стала кулею – але кулею, окутою ланцюгами рабства...

---

⁷⁰ Стародавня назва Португалії.

Епілог

СТРАЖІ ТАЄМНИЦЬ ТАМПЛІЄРІВ

О, з якою старанністю та ретельністю ми переглянули величезні томи книг, різними мовами і з різних країн; а також офіційні папери з багатьох зібрань грамот і інших місць, з яких після довгих пильнувань і великих праць не можемо вже почерпнути вірогідності більшої, аніж міститься в цій праці.

*Фернан Лопеш,
«Хроніка короля Жоана I»*

Ми простежили весь шлях тамплієрів, який хоча б скільки-небудь піддається документальному дослідженню. Тепер же вступаємо у вкрай заплутаний лабіринт безлічі масонських лож, у хисткий світ «загадок без відгадок».

У цьому світі лише зрідка трапляється щось достовірне. То натикаємося на мажордома королівського двору Джеймса Стюарта, який створив першу в Шотландії автономну

ложу «вільних мулярів» ще 1275 року, задовго до початку розгрому тамплієрів. То зустрічаємо лорда Рослінга високоповажного сера Вільяма Сен-Клера, нащадка Анрі-Хрестоносця, котрого на початку XVII століття відзначено в державних актах Великобританії як «Верховного наглядача» або «Головного майстра масонів». То знаходимо ім'я лорда Юдаута, сера Патріка Копленда, призначеного 1570 року «Наглядачем і Суддею масонів» у графствах Абердин, Бон і Киркодин.

Але більшість лож, які нібито походять «від бідних лицарів» і гучно проголошують себе «стражами таємниць тамплієрів», ворогують між собою, звинувачуючи конкурентів по спадщині тамплієрів у самозванстві та безпардонній неправді, а ті, у свою чергу, відповідають їм взаємністю. Однак треба визнати, що жодна масонська ложа, якою б вона не була й де б не виникала, не претендує на рабовласницьку спадщину вироdkів із португальського «Ордену лицарів Ісуса Христа».

Відомості про «стражів» дуже невизначені. Їх «родоводи» більше базуються на міфах і легендах, аніж на архівних документах чи безсумнівних фактах. А в нашому викладі документ – основа оповідання. Різні здогади надто легко перетворюються на домисли. Надалі в нашій розповіді майже скрізь варто було б обережно додавати «як то кажуть» або навіть більше – «ходять невізразні чутки».

Що і як відбувалося насправді, невідомо. Сучасники подій не залишили нам жодних відомостей. Усі «відомості» мають значно пізніше походження з розривом у часі мало не в п'ять сторіч. Один цей півтисячолітній інтервал викликає найсильніший сумнів у їхній вірогідності.

Ми вже переконалися в тому, з якою легкістю деякі автори на догоду своїм фантазмагоричним забаганкам «перестрибують» через тисячоліття, змішуючи в одну немислиму «купу» («Кидай лантухами – там розберемо!») римських імператорів, вест-готських завойовників, «ледачих королів» із династії Меровінгів, «родину Сангреаль» з вигаданих нащадків Ісуса Христа (причому називають їх по іменах), катарів з «чашею Грааль» за пазухою, «сіоністів-тамплієрів» і навіть літературних героїв, які під їхнім пером зненацька перетворюються на «справжніх» історичних осіб.

У нас же інший підхід: документ і тільки документ, факт і тільки факт – у певній послідовності, без будь-яких перестрибувань і заскоків. У божественної Клію таємниць понад міру, тож нема потреби в марних вимислах.

Цей фактологічний принцип ми застосуємо й зараз, вважаючи фактом не зміст того або іншого повідомлення, а появу на світ Божий самого повідомлення. У незліченній літературі про «вільних мулярів» за формулою «хрестоносці-тамплієри-масони» однією

з найстійкіших виявилася версія, вперше привселюдно викладена 1737 року на збіговиську в Парижі прихильників скинутого англійського короля Якова II Стюарта.

Доповідь про «наступність» їм зачитав шотландський сквайр Майкл Рамсей. Його доповідь містила «сенсаційні новини». За словами бравого сквайра, в «стайні пана Соломона» копірсалися не тамплієри, а... госпітальєри-іоанніти. Як бачимо, будь-яке перекручування фактів для декого зі «служителів науки» – суцця дрібничка.

«Масонський орден, – втовкмачував Майкл тим, хто зібрався «реставрувати» династії Стюартів, – виник у Палестині в епоху Хрестових походів, коли під склепіннями Єрусалимського храму було знайдено таємні символи давньої священної науки; лицарі Іоанна Єрусалимського вступили в масонські ложі та передали їм своє ім'я – «Ложі святого Іоанна». Так і євреї, будівельники Храму, в одній руці тримали лопатку й вапно, в іншій – меч і щит».

На закінчення шотландський сквайр закликав присутніх до «хрестового походу» на предмет скинення «узурпатора» Вільгельма Оранського.

«1745 року похід нових хрестоносців здійснився, – пише І. М. Херасков у нарисі «Походження масонства і його розвиток в Англії XVIII і XIX ст.», опублікованому в 1914 році. – Останній Стюарт, вихований у Римі онук Якова II Карл Едуард, висадився на півночі Великобританії та опанував Шотландський престол; негайно він оголосив себе

й гросмейстером шотландського масонства, але за рік його прихильників було розбито... Важко сказати, чи справді цей останній Стюарт був активним масоном, але поголос зробив його «Верховним Гросмейстером усіх Шотландських, Французьких і Німецьких лож» і відважним змовником, котрий проводив таємні масонські збори в самій столиці короля Георга; в розповідях барона фон Хунда він фігурує як таємничий «лицар із червоним плюмажем», який посвячував його в Парижі в «лицарі Храму».

– Чому ж Храму, а не Госпіталю? – резонно запитаєте ви.

Та тому, що за роки, які минули з часів одкровенень Майкла Рамсея, «місце лицарів Іоанна Єрусалимського посіли вже лицарі Храму, сама назва яких ніби нашттовхувала на здогад про близькість їх до фізичних будівельників храмів; по знищенні у Франції Ордену Тамплієрів таємний спадкоємець їхнього останнього Гросмейстера, Жака де Моле, П'єр д'Омон сховався з декількома лицарями в Шотландії, де вони пристали для безпеки до масонського цеху та прийняли назву франків-масонів; там зберегли вони для нащадків свої великі таємниці, свій стародавній символічний ритуал» (там же).

Творець німецької «тамплієрської» ложі «Суворого Чину» вищезгаданий фон Хунд негайно захопився за нову версію й доповнив «самобутніми» подробицями. За його словами, провінційний комтур Оверні П'єр д'Омон втік у Шотландію з двома командорами та п'ятьма лицарями. Щоб не бути впізнаними шукача-

ми Гільома де Ногаре, вони перетворилися на робітників-мулярів. На якомусь острові біля берегів Шотландії вони виявили «робінзонів», які там переховувались, – Великого командора Джорджа Гарріса «со товариші». Усі вкупі вони оголосили себе орденським капітулом і на засіданні в Іванів день 1313 року обрали П'єра д'Омона Великим магістром...

Список «таємних тамплієрів» дедалі поповнюється. У цьому сенсі найцікавіший факт повідомляє історик Ю. Б. Черняк у своїй монографії «Невидимі імперії»: *«Дехто з найбільш відомих сучасних західних авторів... – Серж Ютен, Луї Шарпантьє, Андре Бріссо, Жан Моїтре – обстоює ще фантастичнішу версію: Нострадамус нібито був представником таємного Ордену тамплієрів, який приховано існує протягом багатьох століть. Таким чином, звіздар із Салону став центральною постаттю багатовікової міфології і таємних товариств...»*

«Пророцтва» Нострадамуса, відповідно до цієї версії, нібито не більше й не менше як зашифровані таємні інструкції для майбутніх поколінь тамплієрів. А в якості «доказу» посилаються на те, що бойовим кличем Ордену тамплієрів у битвах був «Нотр Дам» – «Матір Божа», від якої, мовляв, походить і прізвище знаменитого астролога... Чи не дивно? Навіть знаменитий клич «Босеан» перетворили на «Божу Матір».

Якщо вже Мішель Нострадамус потрапив у середовище тамплієрського штибу «дітей

капітана Шмідта», то Френсісу Бекону потрапити в число «таємних тамплієрів», як то мовиться, сам Бог велів.

Як особистість Френсіс Бекон – людина не надто приваблива. Кар’єрист до кісток, він ніколи й не приховував своїх службістських прагнень. Здираючись адміністративним сходами, він не щадив нікого й нічого. До того ж, мав нечисту руку, в чому його не раз викривали.

Щоправда, довго йому не таланило, що ще більше озлобляло Френсіса в його нерозумній боротьбі за придворні посади. При цьому він виявляв дивну байдужність навіть до близьких людей, а надто коли страта загрожувала його благодійникам чи друзям. Здається, якби на те монарша воля, він би й сам узявся за сокиру ката.

– А де ж факти? – запитаєте ви.

Та ось вони.

Френсіс Бекон народився в придворній (у повному значені цього слова) родині. Його батько Ніколас Бекон майже двадцять років був зберігачем великої печатки Англії при дворі королеви Єлизавети, інакше кажучи, за табелем про ранги був другою особою в її кабінеті міністрів. Його мати, Ганна Кук, була дочкою вихователя короля Едуарда IV сера Ентоні Кука. А рідним дядьком по матері Френсіса був сам всесильний Вільям Сесіль, лорд-скарбник Берлі, перший міністр в уряді королеви Єлизавети.

Здавалося б, чого ще?

Які тут можуть бути проблеми з кар'єрою?

Аж ні – виникли!

І «винні» були родичі на чолі з лордом-скарбником: дуже добре вони знали підлува-ту натуру Френсіса та завзято не допускали його до державних посад. Скільки він бла-гальних листів їм написав, і все марно!

Коли батько помер, Френсіс як молодший син у родині отримав дуже скромну спадщи-ну. Тоді він вступив до юридичної корпора-ції Грейвс-Інн, де вивчив юриспруденцію та отримав судову практику. Але ж не суддів-ської перуки він прагнув! І знову строчив листи дядькові-прем'єру: «Я чудово бачу, що суд стане моїм катафалком швидше, ніж потерплять крах мої бідні становище й репу-тація». Усе марно...

Витяг його із суддівської комірки граф Ессекс, фаворит королеви й недруг лорда-скарбника. Він подарував Френсісу один зі своїх маєтків Твінкнем-парк і представив до двору. Але, як зауважує Уолтер Райлі, хоча королева й «заохочувала його з усією щед-рістю своєю посмішкою, вона ніколи не за-охочувала його щедрістю своєї руки». Коли Ессекс посварився з королевою і підняв свій фарсовий бунт, його головним обвинувачем став не хто інший, як Френсіс Бекон. Нама-гаючись вислужитися та звернути на себе увагу, він звинуватив свого благодійника

в обміркованій і заздалегідь підготовленій змові, більше того, склав «Декларацію про дії та зради, початі й звершені Робертом, графом Ессексом». Лише дорогою до ешафоту сер Роберт зрозумів, чому лорд Берлі противився домаганням небожа...

По смерті Єлизавети почався стрімкий зліт «безробітного» адвоката. Російський дослідник А. Л. Суботін в аналітичній роботі «Френсіс Бекон і принципи його філософії» докладно перераховує всі щаблі його сходження:

«Нові перспективи відкрило перед ним правління Якова I Стюарта... У день коронації короля Бекону дарують звання лицаря. Наступного року його призначено штатним королівським адвокатом, 1607-го він отримує пост генерал-соліситора, а ще за п'ять років – посаду генерал-атторнея – вищого юрисконсульта корони... У 1616 році він призначається членом Таємної ради, наступного року – зберігачем великої печатки, а 1618-го стає лорд-верховним канцлером і пером Англії. Король вочевидь благоволить до Бекона, фамільярно називаючи його своїм приятелем; їдучи в Шотландію, доручає йому на час своєї відсутності керування державою... За спостереженнями істориків, роки канцлерства Бекона були найганебнішими роками... царювання Якова I. У державному апараті процвітали казнокрадство й хабарництво, королівський двір ще ніколи не був такий марнотратний, у країні посилювалися політичні та релігійні гоніння».

Саме тоді канцлер жорстоко поквитався з Уолтером Райлі, одним із героїв розгро-

му Великої Армади та спалення нового іспанського флоту в Кадіксі. Він умовив короля піддати національного героя-патріота страті «за скаргою та вимогою іспанської сторони».

І раптом Парламент обвинуватив барона Веруламського, віконта Сен-Олбанського, сера Френсіса Бекона в хабарництві та казнокрадстві. Обвинувачення було доведено й Френсіса звільнили з усіх постів без права коли-небудь займати будь-яку державну посаду. На дозвіллі сер Френсіс узявся до філософської праці, не забуваючи канючити в короля «субсидії»: «Аби я не був змушений на схилі віку йти жебрати».

Настільки багато уваги ми приділили Френсісу Бекону лише для того, щоб відповісти на запитання: чи міг він розкрити довірену йому таємницю? Схоже, що міг. А якщо не розкрити цілком, то хоча б трішки відкрити, особливо якщо це було йому з будь-якої причини вигідно. У випадку з його романом-утопією «Нова Атлантида» (а саме про неї нижче йтиметься) зиск розгледіти легко: роман – це гроші, якщо він має попит. Отже, щоб підвищити попит, у нього потрібно вкласти щось незвичайне. Попит можна навіть гарантувати, якщо в романі є те, чого не знайдеш у інших. Такою принадою-гарантією могла б послужити якась хвилююча таємниця, що викликала б цілком певні зіставлення.

Дія відбувається на невідомому світові островці в невідомій точці океану, куди оповідача занесло штормом. Люди нічого не знають про мешканців острова, але потайливі остров'яни снують по всій землі, вивідуючи будь-які потрібні їм таємниці. Їхнє товариство – таємне.

Хто ж вони?

Здогадатися не складно, якщо врахувати «що островом керують тридцять шість «посвячених», які становлять «Орден Лицарів Храму Соломона». Додамо лише двоє слів і матимемо – «Орден Бідних Лицарів Христа й Храму Соломона». Орден цей не простий, тому що лицарі займаються збиранням наукових знань. Їхній «Храм на Горі» – це, можна сказати, «всесвітній мозковий центр», який за структурою нагадує Академію Наук.

Ось оповідач опиняється віч-на-віч із наставником Соломонового Храму, який раптом пішов на відвертість:

«– Благослови тебе Господи, сину мій. Я подарую тобі найбільшу з коштовностей, якими володію; тому що відкрию тобі в ім'я любові до Бога та людей, істинний устав Соломонового Храму. А для цього, сину мій, я триматимуся такого порядку. Насамперед викладу мету, заради якої було його засновано; по-друге, опишу споруди та прилади, що їх ми маємо для наших робіт; по-третє, розповім про поділ праці та обов'язків між членами Храму; і нарешті, про наші звичаї та порядки».

Далі наводиться довга розповідь про наукові досягнення в найрізноманітніших галузях.

«Такі, сину мій, багатства Соломонового Храму.

Що стосується різних обов'язків і занять братів нашого Храму, то вони розподіляються в такий спосіб: дванадцять із нас вирушають у чужі землі, вдаючи із себе представників інших націй (тому що існування нашої країни ми зберігаємо в таємниці), і звідусюди привозять нам книги, матеріали та описи дослідів. Ми називаємо їх торговцями світлом.

Троє з нас збирають досвід усіх механічних наук, так само, як і всіх вільних мистецтв і тих практичних знань, які не ввійшли в науку. Їх ми називаємо мисливцями за таємницями.

Ще троє роблять нові досліді на власний розсуд. Їх називаємо піонерами або дослідниками.

Ще троє заносять результати досвіду усіх названих чотирьох категорій до таблиць для зручнішого користування загальних спостережень і законів, у них закладених. Їх називаємо ми компіляторами.

Ще троє займаються вивченням досвіду своїх братів заради винаходів, які можуть бути корисні в побуті, а також усього придатного для подальших робіт чи для наукового пояснення причин явищ і найлегшого засвоєння складу та властивостей різних тіл. Їх називаємо ми дарувальниками або благодійниками.

А після того як зазначені роботи піддадуться обговоренню на загальній нараді братів нашого Храму, троє інших складають на їхній підставі вказівки для нових досліджень вищого порядку, які глибше проникають у природу, ніж попередні. Їх називаємо ми світочами.

Ще троє здійснюють ці нові дослідження та дають про звіти щодо них. Їх називаємо ми прищиплювачами.

І нарешті, ще троє зводять усі здобуті відкриття до загальних спостережень, законів і принципів. Їх називаємо ми товмачами природи.

Є в нас також, як ти розумієш, новопосвячені й учні, щоб не припинялася наступність у роботі, не враховуючи численних служителів і підручних обох статей. І ось що ще ми робимо: на наших нарадах вирішуємо, які з наших винаходів і відкриттів повинні бути оприлюднені, а які ні. І всі ми даємо клятвене зобов'язання зберігати в таємниці ті, які вирішено не оприлюднювати...»

Почитаєш таке й мимоволі замислишся. Адже й Енріке-Мореплавець мав щось подібне. Із хронік його часу ми дізнаємося, що Педру, брат Енріке, сновигав усією Європою, відшукуючи ще не спалені наукові праці, полював за стародавніми картами, секретами зачаєних алхіміків, які самі ховалися від людського ока. Шкода, що нема жодних відомостей про структуру «мозкового центру» самого ордену тамплієрів...

Ось, мабуть, і все, що можна витягти в «стражів таємниць тамплієрів». А ворожити на езотеричних картах Таро не будемо.

На закінчення препаруємо ще одну невелику «таємницю», такий собі картковий будинок, на якому дехто намагається спорудити «загадкові» масонсько-тамплієрські теорії.

Щоразу, коли заходить мова про стражів таємниць тамплієрів, наводять той самий мандрівний епізод, який нібито мав місце. Мовляв, сталося це відразу ж після відсікання голови королю Людовіку XVI ковзаючим ножем гільйотини. Нібито відразу після чвякання й стукоту ножа на катівський поміст вибіг якийсь тип, вихопив з кошика закривавлену голову короля та, потрясаючи нею, заволав:

– Жак де Молі, за тебе помстилися!

Зміст цієї баєчки полягає в тому, що Великий магістр прокляв французьку королівську династію «до тринадцятого коліна», і таким «коліном» виявився Людовік XVI. А «спадкоємці таємниць», мовляв, про це не забули та привселюдно нагадали як про страту Жака де Молі, так і про своє таємне існування...

Як і в переважній більшості випадків, усе це цілковита вигадка хоча б тому, що вискакувати будь-кому на поміст гільйотини не було анінайменшої можливості. Страта відбувалася на площі Революції, що була Гревською, в історичному місці публічних езекуцій. Поміст було оточено щільним каре військ, для чого кожна секція (округ) Парижа виділила по батальйону національних гвардійців. Більше того, волонтери з Марселя, ті самі, які на своїх багнетах принесли в Париж майбутній національний гімн «Марсельезу», притягли навіть гармати.

Публіку було відтиснуто до країв площі. Обличчям до неї стояв подвійний ланцюг

барабанщиків. Злагоджений грім барабанів глушив будь-які вигуки. При таких заслонах не варто було й помишляти про те, щоб пробратися до гільйотини.

Однак є аргумент, вагоміший за будь-які міркування, які б логічні вони не були. Це докладні мемуари колишнього «виконавця верховних вироків паризького карного суду», простіше кажучи ката, Гюстава Самсона, останнього представника стародавнього роду паризьких катів. У своїх мемуарах «Нотатки ката або політичні й історичні таємниці Франції» він широко використав (до чверті обсягу двотомника) щоденники свого діда Шарля-Анрі Самсона. Саме йому Конвент доручив «виконання» страти Людовіка XVI. Помічниками були його брати – Шарлеман і Мартен Самсони.

Мемуарист повністю цитує найдокладніший щоденниковий запис головного ката. Ми ж наведемо її зі значними скороченнями, залишаючи саму суть:

Коли король почав сходити на поміст, я з розпачем подивився навколо себе; скрізь виднілися самі лише війська. Народ, відсунутий за цю живу огорожу із солдатів, здавалося, збожеволів від жаху та зберігав мертво мовчання. Втім, не вмовкав гуркіт барабанів, які легко заглушили б які завгодно крики...

...Мартен, який був молодший і міцніший за нас, підійшов до короля, зняв капелюха й нагадав, що йому необхідно скинути із себе одяг.

— Це зайве, — заперечив король, — можна скінчити справу й так.

Брат мій почав наполягати й додав також, що перед стратою засудженому необхідно зв'язати руки. Ця остання вимога, здавалося, ще більше обурила короля; кров ударила йому в обличчя, і він промовив:

— Як? Ви насмілитесь здійняти на мене руку? Візьміть, ось вам мій одяг, але не торкайтеся до мене!

Шарлеман... сказав йому:

— Зв'язати руки конче необхідно. Без цього неможливо вчинити сам акт страти.

...Священик звернувся до короля з такими словами:

— Ваша величносте! Погодьтеся на цю останню жертву; з її допомогою ви просто підете слідами Христа, який і винагородить вас за це.

...Король піднявся на ешафот і повернувся в той бік, де, здавалося, стояло більше люду, зробив наказовий жест барабанщикам, які, ніби мимоволі, зупинилися.

— Французи! — твердим голосом промовив король. — Ви бачите, що ваш король збирається вмерти за вас. Нехай же моя кров пролється для вашого щастя. Я вмираю безневинним у всьому тому, в чому мене обвинуватили.

Можливо, король продовжив би промову, але... барабани знову загриміли так, що неможливо було щось почути.

За якусь мить короля прив'язали до фатальної дошки, і тієї хвилини, коли лезо гільйоти-ни вже ковзало над головою короля, пролунав і міг ще долетіти до його слуху величний голос благочестивого священника, який вирішив провести короля на ешафот. Священик сказав:

— Відійди в лоно Господа Бога, нащадку Людовіка Святого!

Ось і вся розповідь...

ЗМІСТ

Лицарі ордену Храму і стаєнь Соломонових.....	3
НЕЗНАНІ ТАМПЛІЄРИ	5
Хронологія.....	7
Від автора.....	9
Частина перша	
Незнані тамплієри	19
Розділ 1. Мовчання хроністів Утремера.....	21
Розділ 2. Лицарі Стайні Соломона	37
Розділ 3. Магістр, наш брат Гуго де Пейн	48
Розділ 4. Таємниця особливої милості пап	59
Розділ 5. Таємниця особливої милості пап. Продовження.....	70
Розділ 6. Таємниця особливої милості пап. Закінчення.....	78
Розділ 7. Біле заради безвинності й червоне для мучеництва	88
Розділ 8. Зі страху, щоб дім їхній не було зганьблено чи погублено	98
Розділ 9. Без вини винні	107
Розділ 10. Казка про сорок розбійників.....	119
Розділ 11. Народження ордену «бідних братів» .	129
Розділ 12. Немає миру під олівами	137
Розділ 13. Темна справа	148
Розділ 14. Рукопис Бернарда Скарбника	157
Розділ 15. Забагато вовчої шерсті... ..	162
Розділ 16. І вовки ситі, й вівці цілі	172
Розділ 17. Заповіт короля.....	181

Частина друга

Останні тамплієри.....	189
Розділ 1. Пісні кури	191
Розділ 2. Таємниця всіх таємниць	194
Розділ 3. Святий Бернар із Клерво.....	198
Розділ 4. Бернаре, до чого ти прийшов?	203
Розділ 5. Орден в ордені	211
Розділ 6. Кого забула «фірма сенсацій»	218
Розділ 7. Легенда про Чашу Грааль	224
Розділ 8. Хай не підійметься меч на християн...232	
Розділ 9. Замок Монсегюр	239
Розділ 10. Орденські франк-масони	243
Розділ 11. Таємна книга хрестоносців.....	258
Розділ 12. Гріхи святих отців	263
Розділ 13. Папа Климент V.....	267
Розділ 14. У полум'ї	274
Розділ 15. Сім мертвих голів.....	281
Розділ 16. Таємниця золота тамплієрів	288
Розділ 17. Тіні туманного Альбіону	295
Розділ 18. Остання битва «бідних лицарів»	304
Розділ 19. Авісьський магістр	313
Розділ 20. Червоний хрест на білих вітрилах	321
Розділ 21. Ланцюги рабства від «лицарів Христа»	329
Епілог. Стражі таємниць тамплієрів.....	333

Юрій ЯЧЕЙКІН

НЕЗНАНІ ТАМПЛІЄРИ

Відповідальна за випуск Ю. Оскольська

Підписано до друку 12.03.2007.

Формат 60х90/16.

Умовн. друк. арк. 22. Обл. вид. арк. 8,95.

Гарнітура SchoolBook. Друк офсетний.

Наклад 2 000 прим.

Зам. № 18-04

Віддруковано:

ПП «Мрія-Друк»

тел. (057) 755-20-40

ТОВ «Гамазин», 04071, м. Київ, а/с 110.

Телефон для оптових покупців: (044) 467-50-24

Тамплієри – слуги диявола чи лицарі Господні?

Авжеж, «фірма сенсацій» постаралася не дарма, і серед всіх середньовічних «таємниць» найбільш плодотворна (й грошовита) на сьогодні – така легенда про Святий Грааль, про кров Христа, про благородних лицарів у білих плащах. Красива й жалісна легенда. А головне – таємниця...

Відомий вітчизняний журналіст і письменник Юрій Ячейкін переконаний, що справа зовсім не в химерних таємних знаннях, а в самому факті появи, діяльності та знищення першого в середньовічній Європі військово-чернечого ордену.

Дослідник пропонує до вашої уваги лише факти. А от висновки – висновки за вами.

ISBN 978-966-2938-08-1

9 789662 938081